SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT: HIST: O. ANT: AKAD.
UTGIVET AV SIGURD CURMAN
OCH JOHNNY ROOSVAL

ÖSTERGÖTLAND

BAND II

VRETA KLOSTERS KYRKA

AV

SIGURD CURMAN o. ERIK LUNDBERG

UTGIVET MED BIDRAG AV HUMANISTISKA FONDEN

CENTRALTRYCKERIET, ESSELTE AB, STOCKHOLM 1935

ÖSTERGÖTLAND

BAND II

VRETA KLOSTERS KYRKA

AV

SIGURD CURMAN och ERIK LUNDBERG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UTGIVARNAS FÖRORD

Beskrivningen av Vreta Klosters kyrka framlägges härmed såsom ett särskilt band inom Östergötlands kyrkobeskrivningar. Detta motiveras närmast därav, att Vreta Klosters kyrka efter de grundliga och omfattande undersökningsarbeten, som möjliggjordes i samband med kyrkans restaurering (1915—17), framstår såsom ett av vårt lands bäst kända grundläggande byggnadsverk från den äldre medeltiden. Då beskrivningsarbetet dessutom kunnat göras av samma personer, som utfört såväl undersökningarna av monumentet som dess restaurering, har det ansetts önskvärt och riktigt, att åt denna kyrkobeskrivning bereda ett större utrymme än som eljest normalt kan lämnas i SVERIGES KYRKOR.

Åt beskrivningen av den till kyrkan hörande klosteranläggningen återigen har här givits en synnerligen knapphändig form. Den är närmast avsedd såsom en summarisk orientering rörande densamma. Det har ansetts ligga utanför kyrkobeskrivningsverkets egentliga uppgift att lämna fullständig beskrivning av de oftast omfattande och komplicerade klosteranläggningarna. Rörande klosterbyggnaderna i Vreta torde författarna framdeles komma att i en särskild publikation framlägga resultaten av de av dem gjorda utgrävningarna och undersökningsarbetena.

Utgivarna vilja begagna tillfället att här frambära uttrycken av sin erkänsla till några forskare, som på ett lika betydelsefullt som älskvärt sätt lämnat sin medverkan till detta arbete. Professor Elias Wessén har sålunda tolkat de förekommande runinskrifterna, redaktionssekreteraren i Nordisk Familjebok fil. lic. Bengt Hildebrand har granskat vissa släktöversikter, under det att antikvarien friherre Carl R. af Ugglas lämnat den värdefulla utredningen av den medeltida kalkens proveniens. För det betydelsefulla bistånd, som härigenom kommit författarna till del, uttalas härmed ett vördsamt tack.

Utgivarna uttala även en varm förhoppning, att det rika Östergötland, som äger så många värdefulla kyrkliga monument inom sina gränser, skall vilja kraftigt stödja vår strävan att publicera landskapets kyrkobeskrivningar i snabb takt. Därtill fordras emellertid ett effektivt ekonomiskt bistånd även från landskapets sida.

Stockholm i november 1935.

SIGURD CURMAN JOHNNY ROOSVAL

VRETA KLOSTER

I

GULLBERGS HÄRAD

AV

SIGURD CURMAN och ERIK LUNDBERG

Foto Tord Nordberg 1922

Fig. 1. Kyrkan och dess närmaste omgivning från väster. T. v. om kyrktornet synes det s. k. klosterhuset, en medeltida magasinsbyggnad, nu stenmuseum, samt prästgårdens manbyggnad; t. h. prästgårdens arrendatorsboställe.

Die Kirche und ihre nächste Umgebung von Westen. Links vom Kirchturm sieht man das sog. Klostergebäude, ein mittelalterliches Lagerhaus, jetzt Steinmuseum, und das Wohnhaus des Pfarrhofes, rechts die Pächterwohnung des Pfarrhofes.

The church and its neighbourhood from the west. On the left side of the church tower appears a mediaeval storehouse, the so-called convent house, now lapidarium, and the mansion of the rectory. To the right the residence of the rectory tenant.

VRETA KLOSTER

ÖSTERGÖTLAND, ÖSTERGÖTLANDS LÄN, GULLBERGS HÄRAD, LINKÖPINGS STIFT, GULLBERGS OCH BOBERGS KONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: BORENIUS. — TIBURTIUS. — C. G. BRUNIUS, Konstanteckningar från en resa 1849, Lund 1851, s. 256 ff. — H. BRILIOTH, Wreta, Klosterminnen, Vestervik 1892. — FR. HALL, Vreta Kloster, tryckt i Redogörelse för Allmänna Läroverken i Gefle och Söderhamn 1901—02. — O. VAGMAN, Vreta Kloster, Sthlm 1904. — S. CURMAN, Vreta Klosters kyrka, i En bok om Östergötland, utgiven av A. Trolle, Stockholm 1918. — S. CURMAN, Kristna gravmonument från 1000-talet funna i Vreta Kloster, i Arkeologiska studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf, Sthlm 1932, s. 141 ff. — ANDREAS RHYZELIUS, Monasteriologia Sviogothica, Linköping 1740. — BROOCMAN. — P. D. WIDEGREN, Försök till en ny beskrifning öfver Östergötland, I—II, Linköping 1817—29. — A. RIDDERSTAD, Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon öfver Östergötland, I—II, Norrköping 1875—77. — A. RIDDERSTAD, Östergötlands beskrivning, Stockholm 1917—18. — ERIK DAHLBERG, Suecia antiqua et hodierna. — BILLMARK, 3 lithografier, exteriör och interiör av kyrkan samt interiör av Ragvald Knaphöfdes gravkor.

1840-talet. — H. SPEGEL, Then Swänska Kyrkio Historian s. 236—239. — C. M. FÜRST, När de döda vittna, Stockholm 1920, s. 53—81. — N. BECKMAN, Konungagravar och medeltidshistoria, Fornvännen 1921 s. 29—47. — C. M. FÜRST, De senaste gravundersökningarna i Vreta Kloster, Fornvännen 1923 s. 26—52. — HANS TOLL, Medeltida kunga- och gravstudier, Fornvännen 1922 s. 52—74. — HANS TOLL, Kungagravarna i Vreta Kloster, Sthlm 1922.

HANDSKRIVNA KÄLLOR: K. B.: Collectio et conneczio, MARTINI L.TIJ ASCHANEI 1629. Innehåller en samling olika förslag till gravskrifter på kungamonumenten m. m. av Rasmus Ludvigssons hand. — PERINGSKIÖLD, Monumenta Sveogothorum. Tom I och VII. Tom VII innehåller bl. a. ett blad med Rasmus Ludvigssons handstil (?) om de i Vreta begravda konungarna, s. 59. — Gravstenar ritade av LEIZ och BRENNER 1669 och 1670, s. 146—149. Konungagravarna. — JOANNIS SCHEFFERI Observationes et Collectiones varia in antiquitatibus Sveo-Gothicis, s. 14. Konungagravarna. — Sweriges Regenters, samt Deras Höga Anhörigas Minnes-Märken; samlade och Beskrefne af JOHAN PERINGSKIÖLD tillökte och fortsatte af DAN: GEORG NESCHER, s. 29 32 a.

Originalteckningar till Vretabilderna i Svecia antiqua et hodierna: Två blad med ytterst summariska skisser. Fyra laverade renritningar efter dessa. — I ett sammelband benämnt: »En del af originale-Ritningarne til Svecia Antiqua et Hodierna, samlade av S. L. Gahm Persson och senare inköpta av D. G. Nescher», finnes en noggrannare exteriörskiss av kyrkan samt renritningen därav.

R. A.: Genealogia nr 62. Innehåller förslag till gravskrifter på kungamonumenten m. m. av RASMUS LUDVIGSSON. — Gen. 41, PER MÅNSSON UTTER, Collectanea genealogica, s. 5. Innehåller förteckning över de i Vreta begravna märkliga personerna. — Gen. 54:3, Anna Maria Posses släktbok. 1655. Innehåller samma gravförteckning som föregående. — Gen. 121:10, TILAS. Värdefull beskrivning av kyrkan.

U. B.: Palmschiöldska samlingen nr 293, Topographica 40 Östergötland, pars 2. s. 1105 ff. Innehåller bl. a. förteckning på gravar i Vreta (= Utters lista). — Coll. NORDIN 248, 23 Samel-Surium Historicum, Begynt 1753 af NILS WESSMAN, s. 1. Klockinskrift. — G. STALHOFF, Itinerarium Sueticum s. 16—17, Kungagravarna. — Kyrkornas Antiquariska Märkvärdigheter, Linköpings stift I. 1861.

A. T. A: B. E. HILDEBRANDS reseminnen 1828—29. — N. M. MANDELGRENS Resebeskrivning 1846. E. IHRFORS, Ostrogothia sacra. — 6 blad originalritningar till restaurering av kyrkan, uppgjorda av G. PETTERSSON 1900. — S. CURMAN, Redogörelse för undersökningsarbete i Vreta Klosters kyrka 1907. Förberedande undersökning för 1915—17 års restaurering, med fotografier och ritningar. Koncept för uppmätningsritningar av kyrkan av S. CURMAN och A. ROLAND 1907 — 263 st. fotografier från restaureringen 1915—17. — Diverse äldre fotografier. — Äldre teckningar av BRUNIUS, ERIK JONSSON, C. S. HALLBECK, OLOF SÖRLING. — C. M. FÜRST och ERIK LUNDBERG, Rapporter över undersökningarna av konungagravarna 1919—22. — LARS SJÖDIN, Till frågan om kungagravarna i Vreta Kloster.

B.ST. Div. handlingar rörande förberedelserna till 1916—17 års restaurering. — 29 blad uppmätningsritningar i original, uppgjorda av S. CURMAN och A. ROLAND 1907. — 6 blad ritningar i original. Restaureringsförslag uppgjort av S. CURMAN 1908. — 21 blad detaljritningar m. m. från restaureringen 1915—17. — E. FANT, Fynd och iakttagelser som gjorts vid restaureringen av Vreta Klosters kyrka 1915—17. Maskinskr. redogörelse jämte fotografier. — En omgång kopior av uppmätningsritningar kompletterade med under restaureringen gjorda iakttagelser.

Lantmäteristyrelsens arkiv: Kartor från 1696, 1774 och 1812.

KYRKANS ARKIVALIER. I Landsarkivet i Vadstena: Sockenstämmoprotokoll 1647, 1649—66 (C 1), 1686—93 (C 2), 1697—1708, 1713—1745 (C 4), 1745—1767 (E 1), 1754—1765 (C 3), 1766—1830 (K I:1); Kyrkräkenskaper 1650—68 (C 1), 1669—1714 (C 2), 1697—1707 (C 4), 1714—1746 (C 3), 1746—1809 (E 1), 1746—1765 (L I:1), 1765—1805 (L I:2), 1787—1799 (L I:3), 1799—1811

(L I:4), 1809—1828 (L I:5, 1828—1884 L I:6), 1843—1878 (L I:7); Visitationsprotokoll: 1658 (C 2), 1695 (C 4), 1722 (I 1, 1740, 67, 87 (E 1; Inventarieförteckningar: 1658—86 (C 2), 1708—1735 (C 4), 1746, 88 (E 1); Om gravstenar i kyrkan (C 4), Avskrifter av brev 1687—1713 (I 1).

I Domkapitlet: Inventarieförteckning 1591—99 F III a); brev ang. orgelläktare och altarprydnad m. m.; — Acta visitationis.

I kyrkan: Sockenstämmoprot. från o. m. år 1830, Kyrkokassans räkenskap fr. o. m. år 1829; Inventariebok 1806—1879 innehåller även »Historiska underrättelser om kyrkans ålder, öden, reparationer, Kongl. Besök — —« m. m. Äldsta anteckningar fr. 1747; Douglaska gravkassans bok 1730—1894; Diverse kontrakt, m. m.

KLOSTRETS OCH FÖRSAMLINGENS HISTORIA

STIFTARE OCH GRUNDLÄGGNING

Ett kloster instiftades i Vreta år 1162 av konung Karl Sverkersson, därom äro våra äldre historieskrivare eniga[1]. Några samtida dokumentariska vittnesbörd finnas dock ej bevarade. Men när biskop Hans Brask år 1525 försvarar klostrens egendom mot Gustaf Vasa,[2] säger han bl. a.: »Nydala fwnderede vor förfader biscop Gitzsle mest aff biscopbordzins godz oc renthe. Vreeta aff gamble K: karl suerchesons aff hans egit godz nw iijc oc lx (360) aar oc ey aff cronones som vel bevisligit aer — — —».

Därjämte finnes i Linköpings domkyrkas registratur en samling anteckningar[3] från medeltidens sista tid angående märkliga data i Vreta Klosters historia. Början lyder:

»Anno domini 1162 fundatum est monasterium Vretis. (I Herrens år 1162 grundades Klostret i Vreta).

Anno domini 1167 obiit Karolus rex dicti monasterii fundator. (I Herrens år 1167 dog kung Karl, sagda klosters grundläggare).

Anno domini 1204 domina Ingigerdis priorissa germana predicti regis obiit, que per annos XL idem monasterium strenue gubernaret.» (I Herrens år 1204 dog Priorinnan Fru Ingegerd, förutnämnde konungs syster, hvilken under 40 år med kraft styrt detsamma klostret).

Man torde på grund av dessa uppgifter utan tvekan kunna taga för givet, att Konung Karl Sverkersson år 1162 grundade ett cisterciensiskt nunnekloster i Vreta[4].

Messenius har ensam bland våra äldsta historieskrivare andra uppgifter om klostrets

[1] Ericus Olai: Historia Sveorum Gothorumque III:97; Johannes Magni, Gothorum Sveonumque Hist. XIX:c VII.

Petrus Olai, Annales Rer. Danicarum. Langebek, Scriptores Rer. Danicarum I s. 171.

[2] Riksregistraturet 1525, tr. i Hand. rör. Sv. Hist 1:2. s. 273, bilaga 1.

[3] Tryckta i Scriptores rerum Suecicarum II:2 s. 296—297.

Dessa anteckningar utgöra måhända utdrag ur klostrets annaler, gjorda för biskop Brasks räkning vid nyssnämnda tillfälle, då han försvarade klostrets egendom mot Gustaf Vasa.

[4] Jfr även en anteckning i ett medeltida manuskript av S. Eriks legend i Vatikanen: »Iste Karolus fundavit monasterium anno Domini millesimo centesimo sexagesimo secundo sub titulo ordinis Cisterciensis». (Denne Karl grundade i Herrens år 1162 klostret av cisterciensernas orden). Handl. rör. Skand. Hist. VI:4.

grundläggande.[1] Enligt honom grundade konung Inge d. y. ett benediktinskt nunnekloster i Vreta, medan Karl Sverkersson endast utvidgade detta samt gjorde detsamma till cisterciensiskt. MESSENIUS uppgifter ha dock ej vunnit tilltro hos vår tids forskare. I kyrkan finnes ett monument över konung Inge d. y., som konung Johan III låtit uppställa. Dess inskrift anger liksom MESSENIUS, att konung Inge d. y. instiftat klostret. Man kan dock icke godtaga denna uppgift utan stöd av mera tillförlitliga vittnesbörd. Inskriften på detta monument innehåller nämligen liksom de övriga på Johan III:s tid i kyrkan uppställda konungamonumenten betydande genealogiska och historiska misstag (Jfr kap. Konungagravarna).

Om man alltså måste tvivla på att ett kloster fanns i Vreta före år 1162, så kan man däremot med visshet påstå, att där fanns en kyrka långt före detta år. Vissa delar av kyrkan äga nämligen av deras byggnadsformer att döma en högre ålder (se s. 22). Därjämte ha under de senaste årens utgrävningar i kyrkan och klostret anträffats en mängd fragment av kristna gravmonument från 1000-talet.[2] Redan under detta århundrade torde sålunda ha funnits en kyrkogård och säkerligen även en kyrka i Vreta.

Även om denna kyrka icke var förenad med ett kloster, synes den dock ha varit en av de mera betydande i landet. Dess storlek och dess rikt utbildade grundplan ange redan dess särställning. Högättade män sökte därjämte i kyrkan sina gravplatser. Enligt de av konung Johan III i kyrkan uppställda minnesvårdarnas inskrifter vila konung Inge d. y. och hans gemål, konung Ragvald Knaphöfde, konung Magnus Nilsson samt hertig Sune Syk i kyrkan och dess gravkor. Nyare forskningar ha starkt betvivlat dessa uppgifters riktighet, men det synes vara ofrånkomligt, att kyrkan i Vreta under 1100-talet varit gravplats åt kungliga personer.[3]

Åtskilliga skäl tala för, att denna kyrka var en konungens stiftelse.[4] Möjligt är även, att kyrkan äldst byggdes såsom stiftets domkyrka.[5]

Det 1162 grundade klostret var av cisterciensernas orden.[6] Dess kyrka var helgad åt Jungfru Maria.[7]

Ursprungligen omfattade cistercienserorden ej nunnekloster, ehuru naturligtvis ingenting hindrade, att ett enskilt nunnekloster följde den helige Bernhards regel. Först år 1212 gavs tillåtelse till upptagande i orden av nunnekloster. Det stadgades då,

[1] MESSENIUS, Scondia illustrata, Tom 1:95, Tom XII:86, 95, 100, 102.

[2] Se härom S. CURMAN, Kristna gravmonument från 1000-talet funna i Vreta Kloster, i Arkeologiska studier, tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf, Sthlm 1932, s. 141 ff.

[3] Se nedan kap. Konungagravarna.

[4] Se vidare E. LUNDBERG, Östergötlands romanska landskyrkor, i Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening år 1927.

[5] Se härom E. LUNDBERG, Lunds äldsta domkyrka och kyrkobyggnadskonsten i Linköpings stift. Fornvännen 1930. Jfr S. CURMAN ovan a. a. samt Biskop Gisles domkyrka i A. L. ROMDAHL, Linköpings domkyrka 1232—1498, Gtbg 1932.

[6] Se perg. i R. A.: [illegible]/$_9$ 1449 och $^{21}/_{11}$ 1515.

[7] Se klostrets sigill samt brev i R. A. av den $^{20}/_{5}$ 1383 (Biskop Nils till klostret).

att varje nunnekloster skulle stå under uppsikt av ett munkkloster, vilket i fråga om Vreta borde ha varit Alvastra. Men Vreta kloster synes aldrig ha blivit på allvar införlivat i sin ordens samhälle. Snarare tyckes Linköpingsbiskopen ha varit den närmaste beskyddaren.[1] Mot medeltidens slut var man t. o. m. osäker om vilken orden Vreta Kloster tillhörde, ty år 1445 gör Alvastraabboten en förfrågan i Lunds benediktinerkloster, huruvida det var till benediktinerorden Vretanunnorna hörde. På denna fråga kunde man i Lund inte lämna bestämt svar.[2]

Klostret har dock åtminstone i äldre tid haft förbindelser med sin orden, ty kyrkans arkitektur visar utpräglat cisterciensiska former.

Vreta Kloster var, framför allt innan Vadstena Kloster stiftats, ett av landets allra förnämsta nunnekloster. Såväl abbedissor som systrar tillhörde ofta de förnämsta ätter. Konung Karl Sverkerssons syster Ingegerd var sålunda abbedissa (se s. 5). Svantepolk Knutssons båda döttrar, Katarina och Ingrid, voro efter varandra abbedissor.[3]

Katarina invigdes till sitt ämbete i samband med en stor högtidlighet år 1289, då kyrkan aterinvigdes efter en ombyggnad. Den högtidliga akten finnes utförligt beskriven i Linköpings domkyrkas registratur (i den här förut omnämnda senmedeltida samlingen av annotationer om Vreta Kloster). Invigningen förrättades av biskop Bengt i närvaro av Konung Magnus Ladulås och drottning Helvig.[4]

Klostrets blomstringstid inföll under 1200-talet. Senare kunde andra nunnekloster i riket, framför allt Vadstena Kloster, framgångsrikt tävla med Vreta i fråga om makt och rikedom.

Vreta Klosters rikedomar voro betydande. Huvudsakligen utgjordes de av jordegendomar. De flesta av dessa voro belägna i Östergötland, men även i Södermanland, Västergötland, Värmland, Småland och på Öland ägde klostret jord.[5]

Gustav Vasa började utnyttjandet av klostrets tillgångar med att förlägga borgläger, d. v. s. inkvartera krigsknektar där. Efter Västerås riksdag gjorde han överenskommelse med abbedissan om att klostret skulle få behålla sina gods, utom de efter konung Karls räfst tillkomna, samt slippa borgläger mot en årlig avgift av 100 mark

[1] I Cisterciensernas nunnekloster var en sådan närmare förbindelse med biskopen i stället för med munkklostren vanlig.

[2] Brev av den $^{16}/_{2}$ 1445 i R. A. Dessutom skriver biskop Nils i Linköping till klostret såsom »monasterium sanctimonialium ordinis sancti benedicti». Brev i R. A. av den $^{20}/_{5}$ 1383.

[3] Svantepolk Knutsson, riddare och rikets råd, var son till Hertig Knut av Reval. Inflyttade till Sverige och intog en framstående plats bland rikets stormän. G. m. Benedikta, dotter till Sune Folkesson och syster till drottning Katarina, konung Erik Erikssons gemål. Riddar Svantepolk gav klostret betydande egendomar såsom ingift för sina döttrar.

[4] Script. rer. Suec. III:2, s. 296, se nedan, Korets valv, s. 64.

[5] Klosterlivets organisation, ekonomiska förhållanden m. m. kunna ej upptagas till behandling i detta verk, som huvudsakligen ägnas åt konsthistoriska förhållanden. Goda och utförliga arbeten om klostrets inre och yttre förhållanden äro H. HALL, Vreta Kloster, tr. i Redogörelse för Allmänna Läroverken i Gävle och Söderhamn 1901—1902, samt O. VÅGMAN, Vreta Kloster, Sthlm 1904.

örtug för Vreta och Askeby (1527). Summan mångdubblas under de närmast följande åren. Kungen hade också tillsatt en »provisor» vid klostret. År 1530 befaller han dessutom, att fogden Enevald Hansson skall ha bostad där och 1533 förlänas slutligen hela klostret till Axel Eriksson Bielke.[1]

Några år senare, 1536, gäller tydligen icke längre denna förläning, utan Vreta Kloster överlämnas nu till fru Ebba Wase,[2] som för sitt eget och nunnornas behov fick inkomsterna av 100 klostrets gårdar.[3] Efter fru Ebbas död 1549 få nunnorna sin nödtorftiga bärgning, men klostergodsen förvaltas helt och hållet för konungens räkning av hans »rättare».

Vreta ingick i hertig Magnus' förläning (1560—95) och ännu vid denna tid funnos nunnor kvar. När klosterinstitutionen fullständigt nedlades är obekant.

Före klostrets instiftande måste, såsom ovan påpekats, ha funnits en kyrka i Vreta. Den var tydligen närmast en kungsgårdskyrka eller möjligen stiftets äldsta domkyrka, men utgjorde säkerligen också sockenkyrka för den omgivande trakten. Även socknen var alltså äldre än klostret, och dess gudstjänster ha alltjämt hållits i kyrkan, som sålunda var både kloster- och sockenkyrka. Detta var också regel i de cisterciensiska nunneklostren, medan samma ordens munkkloster uteslutande voro avsedda för klostrets innevånare. Ett dokumentariskt belägg för Vreta Klosters förhållande i detta avseende utgör ett biskopsbrev, vari talas om nunnornas »egen församling».[4]

Från år 1788 till år 1869 var Vreta Kloster Linköpingsbiskopens prebendepastorat. Genom Kungl. Maj:ts beslut avskildes år 1810 en del av socknen till annexförsamling med namnet Stjärnorp och med gudstjänstlokal i Stjärnorps slottskapell.

KYRKOGÅRD OCH KLOCKSTAPEL. KLOSTRETS FORNA OMRÅDE

Vreta Klosters kyrka ligger på en höjd invid Roxen, synlig milsvitt över Östgötaslätten (fig. 1), som i denna trakt övergår i norra Östergötlands skogsbygd.

KYRKANS OMGIVNING

Norr om och intill kyrkan låg fordom klostret, vars ruiner nu till stor del äro framgrävda (jfr situationsplanen fig. 9).

[1] Axel Eriksson Bielke, riksråd, lagman över Östergötland, död 1559. Gift 1:a gången med Anna Leijonhufvud, som ligger begraven i kyrkan och som var syster till Gustav Vasas gemål, Margareta Leijonhufvud. Johan III:s gemål Gunilla Bielke var sondotter till Axel B. och Anna Leijonhufvud.

[2] Ebba Wase, g. m. Erik Abrahamsson Leijonhufvud samt moder till drottning Margareta Leijonhufvud och i föregående not omtalade Anna L. Konungen förmälde sig med Margareta Leijonhufvud 1536.

[3] Kammararkivet, Ög. handl. 1549: 1. Framställningen av klostrets upplösning i övr. enligt Gustav Vasas registratur.

[4] Av biskop Carl i Linköping, som åt nunnorna upplät biskopstionden »de parochia ipsarum». D. S. 1631.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 2. Kyrkans södra fasad.
Die Südfassade der Kirche. The south façade of the church.

På kyrkans södra sida utbreder sig kyrkogården beväxt med stora askar (fig. 3 och 4). En ny kyrkogård är anlagd omedelbart öster om den gamla.

Klosterruinen omgives av präst- och klockaregårdarnas mark. Dessa båda boställen begränsas utåt av resterna efter den ringmur, som under medeltiden omgav klostrets trädgård och ekonomiområde.

Kyrkans omgivningar ha fått sin nuvarande prägel väsentligen under den tid biskop J. A. Lindblom innehade pastoratet såsom prebende (1787—1805). Kyrkogården fick då sin regelbundna form samt de nuvarande ingångarna. Framför två av dessa anordnades förplatser, den södra i förening med nya fattig- och sockenstugubyggnader, den västra även med tanke på symmetriaxeln till den nya prästgård, som samtidigt anlades (1788—1791). Biskop Lindblom lät bryta bort det mesta av de då ännu kvarstående klostermurarna. Han lät även fylla på jord över ruinområdet. Slutligen anlade han också prästgårdens trädgård.[1]

[1] Prosten Tiburtius (krykoherde 1744—87) hade redan förut börjat trädgårdsodling i Vreta. Han skriver därom, att 1752 planterades i Vreta »de första Siberiska ärteträd och sattes för mera säkerhets skull i Pastoris Trägård, hwilken ock då utvidgades alt intil den Iskiällare Pastor Tiburtius låtit uppbygga. Förut hade här wed gården allenast en liten krydtäppa emellan Ladugården och stenkiällaren.»

Foto L. Falt 1917

Fig. 3. Kyrkan sedd från nya kyrkogården. I förgrunden gamla kyrkogårdsmuren med »Bergsluckan».

Die Kirche, vom neuen Friedhof aus gesehen. Im Vordergrund die alte Kirchhofsmauer

The church, view from the new churchyard. In the foreground the old churchyard wall

Foto E. Lundberg 1921.

Fig 4. Kyrkogårdens mittelgång. I fonden kyrkan och ätten Douglas' gravkor.

Der Mittelgang des Friedhofs. Im Hintergrund die Kirche und die Begräbniskapelle der Familie Douglas.

The central walk of the churchyard. In the background the church and the mortuary chapel of the family Douglas.

I det hela sökte denne biskop utplåna det oregelbundna i kyrkans omgivningar för att i stället skapa en anläggning i mera klassicistisk smak (se fig. 13). De utgrävningar, som under åren 1916—22 företagits i klosterområdet, ha i viss mån brutit den Lindblomska anläggningens enhet. Dock sätter denna ännu i hög grad sin prägel på kyrkans närmaste omgivning.

Särskilt mönstergill i all sin enkelhet är förplatsen till Södra kyrkogårdsingången. Den begränsas at sidorna av de forna socken- och fattigstugorna, åt söder av en allé, mellan vars trädstammar man förr hade utsikt över Östgötaslätten. Nu stänges utsikten tyvärr av ålderdomshemmets relativt nya byggnad.

En annan byggnad av sent datum, skolhuset, bryter sig även i viss mån ur miljön, vilket icke kan sägas om dess föregångare (1865), nu klockaregård.

NYA KYRKOGÅRDEN

Nya kyrkogården (se fig. 9) anlades 1916—1917 efter ritning av arkitekten Erik Fant samt utvidgades något 1922. Den gränsar i väster till gamla kyrkogården samt till klockaregårdens mark. I öster utgöres gränsen av en kalkstenskallmur.

I nordöstra hörnet är ingången, som har smidda järngrindar med årtalet 1917.

Nya kyrkogården är terrasserad med ett nedsänkt mittelparti samt en högre nordlig del, tillagd 1922. Den är beväxt med oxlar, hängaskar, tårepilar, tujor och pyramidalmar.

GAMLA KYRKOGÅRDEN

Gamla kyrkogården hade, innan klosterruinen utgrävdes, regelbundet rektangulär form med nordgränsen omedelbart norr om kyrkan. Nu är anslutningen mot klosterområdet mera oregelbunden.

At övriga håll utgöres gränsen av en kalkstensmur, som inåt övergår i gräsvall.

Före 1790-talet hade kyrkogården den form som framgår av fig. 7, 8 och 12, (även inprickad på situationsplanen). Östra och delvis södra ringmurssträckorna voro desamma som nu, den västra var däremot mycket oregelbunden. Den bildade flera utåt- och inåtgående vinklar. Kyrkogården bestod då av ett bredare nordligt och ett smalare sydligt parti.

De gamla kyrkogårdsmurarna, som delvis äro bevarade under marken, voro ytterst väl uppförda av tuktad kalksten, lagd i kalkbruk. Murstycket mellan kyrkans västgavel och sydvästra hörnet av det bredare kyrkogårdspartiet var dock murat av gråsten.

Murarna voro kring södra delen ca 100, kring norra ca 80 cm breda. Gråstensmuren var dock ca 125 cm bred. Dessa murar voro, såsom synes av ERIK DAHLBERGS teckning (fig. 61), mycket höga samt hade på somliga delar enkla, på andra dubbla takfall, klädda med spån.

Gråstensmuren är yngre än kalkstensmuren. Den senare har nämligen fortsatt rakt norr ut från det bredare kyrkogårdspartiets sydvästra hörn, och återfinnes även inne i klosterruinen samt öster därom (alltsamman dock endast några få skift över grunden). Öster om klosterbyggnaderna är den nu ånyo upplagd. Inne i ruinen kan man tydligt iakttaga, huru vissa av de äldsta klosterbyggnadernas murar äro lagda

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 5. Kyrkan fran N. O. I förgrunden den forna klosterträdgårdens yttermur. T. h. skymtar ett stycke av klosterruinen.

Die Kirche von N. O. Im Vordergrund die Aussenmauer des ehemaligen Klostergartens. Rechts ein Stück der Klosterruine.

The church from the N.-E. In the foreground the external wall of the ancient convent garden. To the right a part of the convent ruin.

ovanpå ifrågavarande kyrkogårdsmur, vilken alltså bör vara äldre än klosteranläggningen. Gråstensmuren åter vilar ställvis på ett brandlager, som av allt att döma härrör från den brand, som 1432 förhärjade klostret.

Den kyrkogård, som omslöts av kalkstensmuren, innan gråstensmuren ännu var uppförd (fig. 11), tillhörde dock ej i sin helhet den ursprungliga anläggningen. Den smalare sydliga delen utgjorde ett tillägg till den bredare nordliga. Under markytan är ännu det murparti bevarat, där södra delens västra mur möter norra delens sydmur. Den förra löper stumt emot den senare, vilken här visar sig hava fortsatt även österut.

Den äldsta kyrkogården har sålunda haft rektangulär form. I dess ringmur finnas på tvenne ställen rester av mönstermurning, s. k. opus spicatum (se fig. 14). Möjligen har muren i sina övre delar till hela sin längd varit uppförd på detta sätt.

Med stöd av dessa iakttagelser torde man kunna skildra kyrkogardens utvecklingshistoria sålunda:

1. Kring den kyrka (se nedan), som fanns i Vreta innan klostret instiftades, utbredde sig en muromgärdad kyrkogård. Den var ungefär lika stor norr som söder

om kyrkan (fig. 10). Kyrkogårdsmuren var mycket omsorgsfullt murad av tuktad sten. I vissa delar av muren, möjligen i hela dess längd, förekom opus spicatum (fig. 14).

2. Då klostret instiftades och dess byggnader uppfördes norr om kyrkan, blev kyrkogårdens område betydligt förminskat. Troligen var det av denna anledning och vid denna tid, som man företog utvidgningen åt söder (fig. 11).

3. Efter klostrets brand 1432 förändrades och nybyggdes klostrets ingångsparti, och samtidigt reglerade man gränsen mellan klosteringången och kyrkogården genom uppförandet av en gråstensmur, som skarpt skilde för allmänheten tillgängligt område, kyrkogården, från klostret. På samma gång uppfördes sannolikt den gråstensmur, som utåt begränsade klostrets område och som nu delvis är återuppförd (1921—1922 (fig. 12).

Så stod kyrkogården ända fram till 1790-talet utan större förändringar. De här avbildade kartorna[1] från 1696 och 1774 (fig. 7 och 8) visa, liksom exteriörbilden i Suecia antiqua och ännu bättre originalteckningen till densamma, kyrkogårdens utseende före biskop Lindbloms tid.

4. År 1790 heter det i sockenstämmoprotokollet, att »församlingens Pastor[2] gaf tillkänna huru icke mindre i anseende till kyrkogårdens nu warande oformliga skick, då hela norra sidan af kyrkan är belägen utanför kyrkomuren, samt at wästra delen af muren är så oordentel(n) bygd och med en högst obeqwäm ingångslucka försedd; än till murens förfallna tillstånd, som på flera ställen, i synnerhet nordwäst hotar att ramla, det wille vara nödigt att Församlingen wore omtänkt huru desse olägenheter, bäst, och i tid skulle afhjelpas: Och fann ordföranden för sin del nödigt, att af den norr om kyrkan belägna fria tomt, hwilken till en del kan anses för kyrkovall, skulle läggas in med kyrkogården, och ringmuren således komme att uppföras ifrån Sacristians nordwästra hörn i rätt linea med kyrkoväggen, och som kyrkogården därigenom både i norr och wäster wunne en behagelig tillökning; så borde wästra delen af kyrkogården ifran det nu warande knä, så mycket afskäras, att lineen wid Prostinnan Alfs grafs wästra ände, som blifwer inom ringmuren, blefwe paralel med kyrkans wästra gafwel och gorde rätt winkel med norra muren».

Detta förslag gillades av församlingen, och man uppförde samma år ny mur norr om kyrkan samt väster därom till ca halva längden av kyrkogården. Därpå nedrevos de gamla socken- och fattigstugorna (se fig. 7), vilka lågo i vägen för den nya muren, samt nyuppfördes de å nuvarande plats. År 1795 fullbordades västra kyrkogårdsmuren samt det felande stycket av den södra (fig. 13). De gamla höga murarna hade efter hand nedtagits och, i söder och öster, omlagts. 1796 var arbetet avslutat, och murarna hade då erhållit sin nuvarande form.

[1] I Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv. En karta av år 1812 visar även området, vars plan dock här är kopierad efter 1774 års karta. 1790 talets förändringar äro ej inritade.

[2] Biskop Lindblom.

Foto E. Fant 1917.

Fig. 6. Kyrkan från SV.

Die Kirche von SW. The church from the S. W.

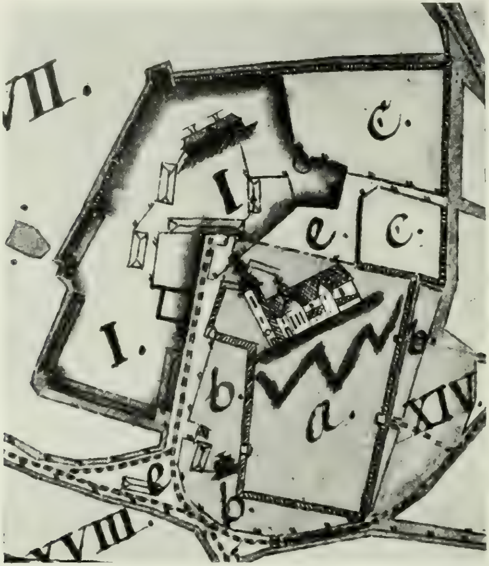

Fig. 7. Kyrkan och dess omgivningar efter en karta från år 1774. — *a* kyrkogården, *c* klosterträdgården, *I* prästgården med mangård och fägård.

Die Kirche und ihre Umgebung nach einer Karte vom Jahre 1774 — *a* Friedhof, *c* Klostergarten, I Pfarrhof.

The church and its neighbourhood after a map from 1774. — *a* the churchyard, *c* the convent garden, *I* the rectory.

5. Den del av kyrkogårdsmuren, som sträckte sig norr om kyrkan, borttogs i samband med utgrävningarna i klosterruinen.

Nya kyrkogården anlades 1916—1917 och utvidgades 1922 (jfr fig. 9).

INGÅNGAR Kyrkogårdens äldre, rektangulära del har tre grindförsedda ingångar. Den västra, kallad brudluckan och belägen mitt för tornportalen, bekostades av biskop Lindblom och uppfördes 1796. De båda grindstolparna voro murade av tegel samt putsade. De avtäcktes med kalkstenshuvar, krönta av nu försvunna järnglober och kors. På grund av teglets vittring måste stolparna 1921 ommuras och utfördes då i samma material och konstruktion som södra grindarnas stolpar (se nedan).

År 1839 insattes de nuvarande smidda järngrindarna, som äro signerade C. I. B. L.

Södra ingången, benämnd likporten, har fyra murade stolpar, omklädda och av-

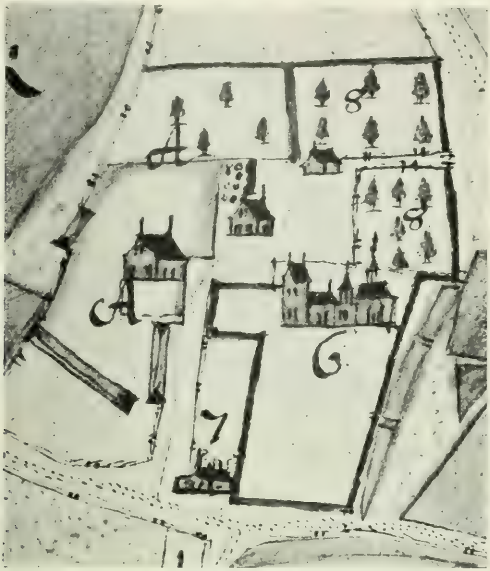

Fig. 8. Kyrkan och dess omgivningar efter en karta från år 1676. — *A* prästgården, *6* kyrkogården, *8* klosterträdgården.

Die Kirche und ihre Umgebung nach einer Karte vom Jahre 1676. — *A* Pfarrhof, *6* Friedhof, *8* Klostergarten.

The church and its neighbourhood after a map from 1676. — *A* the rectory, *6* the churchyard, *8* the convent-garden

täckta med finhuggen kalksten. Avtäckningarna, som ursprungligen kröntes av nu förkomna glober och kors av gjutjärn, äro förnyade 1917.

Porten uppsattes år 1800. Den höggs av stenhuggaren Peter Hultsten[1] »efter erhållen ritning».

De nuvarande järngrindarna uppsattes år 1831, de ursprungliga voro av trä. Järngrindarna, alldeles lika de i västra ingången, äro ritade av direktör A. B. Nyström, samt smidda av smedmästaren Olof Ekberg i Nybro.

Den tredje kyrkogårdsingången, Bergsluckan (se fig. 3), leder nu till nya kyrkogården. Den har samma slags smidda grindar (1851) som de förut beskrivna ingångarna samt enkla runda granitstolpar, skänkta 1839.

[1] PETER HULTSTEN, död 1799, och hans son med samma namn ha sannolikt förfärdigat de flesta av kyrkogårdens gravvårdar från denna tid.

ÄLDRE INGÅNGAR

Före biskop Lindbloms tid fanns ingen ingång i söder samt i väster endast en trång sådan. De båda huvudingångarna lågo i öster och voro, såsom teckningen till Svecia antiquasticket (fig. 61) visar, stigluckor. Den ena låg där bergsluckan nu ligger och kallades likporten, den andra låg närmare kyrkan, troligen strax söder om nuvarande genomgången till nya kyrkogården. Här ligga nämligen kvar i muren resterna av en grastensgrund. Denna port kallades bergs- eller bergsboluckan, säkerligen emedan innevanarna i byn Berg brukade taga denna väg. Den slopades 1809, och dess namn övergick till gamla likporten, sedan den nya sydingången övertagit detta senare namn.

Gamla likporten hade avtrappade gavlar (fig. 61) och uppfördes på bekostnad av ryttmästaren Nils Jons i Högby (före 1658, vilket år den omtalas i ett inventarium). Den revs 1839, efter att ha genomgått ombyggnad 1809.

GÅNGAR OCH PLANTERING

År 1800 upptogs gången från nya likporten till kyrkans södra portal. Dessförinnan funnos troligen endast stigar över kyrkogården. 1813 upptogs gången från nuvarande bergsluckan till huvudgangen, 1841 övriga gångar. 1917 planerades framför västra kyrkportalen samt anlades en trappa med låga steg där jämte en stenlagd gång till brudporten.

Kyrkogården är beväxt med stora träd, utmed ringmuren mestadels askar, utmed gångarna lönnar. De planterades år 1841. Några askar intill bergsluckan äro dock betydligt äldre. År 1852 borttogos på samma sida »de gamla askträden utom de närmast östra grinden».

Prosten Tiburtius antecknar i kyrkans minnesbok: »1751 planterades här vid kyrkian den första Tysk eller korgpijl, samt första poppelpijl hwilka pastor Tiburtz Tiburtius förskrifwit ifrån Skåne. Sådana trä hade förr ingen sedt här på orten.» På en litografi från 1800-talets mitt synas också stora popplar söder om kyrkan.

År 1752 planterar T. »de första Siberiska ärteträd» (jfr anm. s. 9), 1753 »de första Almträd, Oxlar, Runnar, Lindar och andra träd, rundt om Bogardsmuren. Förut stodo allenast några gamla asketräd mit för Westra kyrkiogafweln.»

Askar tyckas i äldre tid liksom nu ha varit kyrkogårdens förhärskande trädslag. År 1736 fick klockaren fälla och nyttja 4 stora askar på kyrkogården, tätt invid ringmuren. År 1703 fällas stora träd på kyrkans södra sida.

BOD

På kyrkogården ligger en bod av grasten. Porten är stickbågig samt har tegelomfattning. På sydsidan sitta två smala gluggar. Omfattningen är i den ena av kalksten, i den andra av tegel. Taket är belagt med tegel sedan 1917 (förut stickspån). På gavlarnas vindsskyddsbräder är i toppen inskuret årtalet 1800. Detta avser endast taket. År 1799 beslutas »kyrkobodens täckande och inredande till magasinrum». Troligen härstammar byggnaden från medeltidens slut eller 1500-talet. 1773 och 1736 omtalas den gamla kyrkboden. Å Dahlbergs teckning synes på bodens plats en timmerstuga. Troligen är väl timmerkonstruktionen inritad efteråt genom misstag, ur

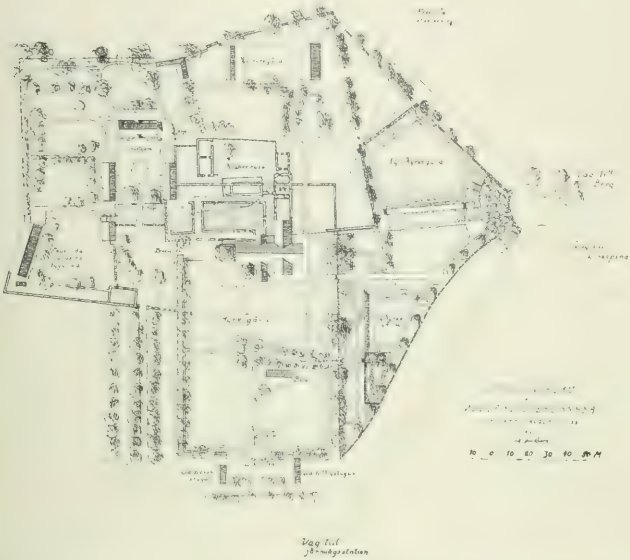

Fig. 9. Situationsplan över kyrkogårdarna, klosterruinen samt präst- och klockaregårdarna. Uppmätning av E. Lundberg 1922.

Lageplan der Friedhöfe, der Klosterruine und des Pfarr- und Küsterhauses. Plan of the situtiou of the churchyards, the convent ruin, the rectory and the residence of the sacristian.

minnet(?). År 1929 har i bodens östra del ett bisättningsrum inretts, med nyupptagen ingång i östra gaveln.

A Dahlbergs teckning synes bakom boden en öppen klockstapel med hög spira. KLOCKSTAPEL Den byggdes under kyrkoherden Nicolaus Magni tid (1608—1650) och revs, då kyrkans nuvarande torn uppfördes (1764). Klockstapelns grundstenar kvarligga ännu delvis öster om boden.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan är ett tämligen oregelbundet byggnadsverk, vars olika delar härstamma från skilda tidevarv.

Dess huvuddelar äro koret med tvärarmar, västkyrkan med tvärskepp samt tornet med sidobyggnader. Intill sydsidan ligga tre utbyggda gravkor (jfr fig. 2).

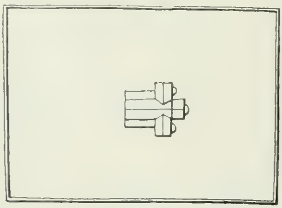

Fig. 10. Den äldsta kyrkogården. Rekonstruktion.
Der älteste Friedhof. Rekonstruktion.
The oldest churchyard. Reconstruction

Tornets övre del och det största av gravkoren, tillhörande grevliga ätten Douglas, härstamma från nyare tid, medan huvudparten av kyrkan tillkommit redan under den äldre medeltiden.

De medeltida delarna utgöra dock ingen enhetlig byggnad. Vissa delar äro äldre än klosteranläggningen, andra tillhöra klostertiden.

Klostrets byggnader ha slutit sig intill kyrkans norra sida. I den bestående kyrkan ingår även en välvd travé av klostrets korsgång, belägen mellan norra korarmen och norra tvärskeppet samt benämnd »norra förhallen».

Materialet är kalksten, bruten i kyrkans närhet.[1]

Stenen är i de olika byggnadspartierna mycket skiljaktigt behandlad. Kyrkans västra del är till större delen uppförd av tuktad kalksten, som i tornmurarna är överputsad, liksom även i Douglaska gravkoret. Vissa av muröppningarnas omfattningar äro dock av huggen sten.

Koret är i sin helhet uppfört av huggen sten.

Tegel har kommit till användning i västra ingångens vindfång (1846), i vissa fönsteromfattningar från nyare tid samt delvis även i Douglaska gravkoret. Alla av tegel uppförda murdelar äro överputsade.

Invändigt äro alla väggar av tuktad sten, som överputsats och avfärgats i grågul färgton. Pilastrar, konsoler, kapitäl, valvbågar, diagonalribbor samt muröppningarnas omfattningar äro utförda av huggen sten. Triumfbågen samt några fönsteromfattningar äro dock utförda av tuktad sten, som putsats.

YTTERTAK

Yttertaket är belagt med tjärad, handkluven ekspån pålagd 1915—1916.

UPPVÄRMNING

Kyrkans uppvärmning sker sedan 1917 med elektricitet. Transformatorn är inrymd i sakristibyggnadens bottenvåning. Fotelement i bänkarna, i övrigt radiatorer.

RESTAURERING 1914—1917

Kyrkan genomgick åren 1914—1917 en grundlig restaurering, varvid den erhöll sitt nuvarande utseende.

I samband med förarbetena till samt under utförandet av denna restaurering hava ingående undersökningar av kyrkans och klostrets byggnadshistoria kunnat företagas, på vilkas resultat nedanstående beskrivning är grundad.

PLAN

Kyrkans plan (fig. 15) sönderfaller, såsom tydligt framgår redan vid ett flyktigt betraktande, i två huvuddelar, mellan vilka gränsen går tvärs över byggnaden i tri-

[1] År 1306 giva domprosten och domkapitlet i Linköping tillkänna, att de endast genom klostrets särskilda välvilja få bryta sten ur Vreta stenbrott. — Dipl. Suec. nr. 1507.

De medeltida, nu övergivna kalkbrotten ligga dels i den s. k. Limmingsängen norr om Bergs by, dels å Ekbacken väster om kyrkan, medan däremot de nu i bruk varande stenbrotten härstamma från Göta Kanals byggnadstid.

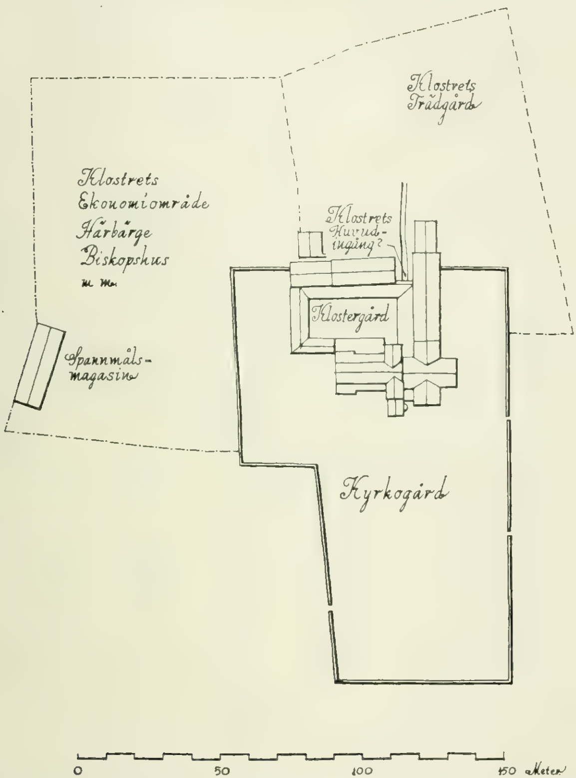

Fig. 11. Kyrkogården under klostrets tid. Före 1432. Rekonstruktion.

Der Friedhof zur Zeit des Klosters. Vor 1432. Rekonstruktion.

The churchyard during the time of the convent. Before 1432. Reconstruction.

umfbågen. Den västra delen bildar ett 3-skeppigt långhus med tvärskepp, den östra ett rektangulärt, enskeppigt kor med tvenne korsarmar. De båda byggnadsdelarnas längdaxlar hava olika riktning, murtjocklekarna äro synnerligen olika. Västra byggnadens yttermurar äro uppförda av ohuggen kalksten, under det att koret är av huggen kalksten. Här äro med säkerhet två olika tidsperioder i byggnadshistorien.

OLIKA BYGGNADSPARTIER

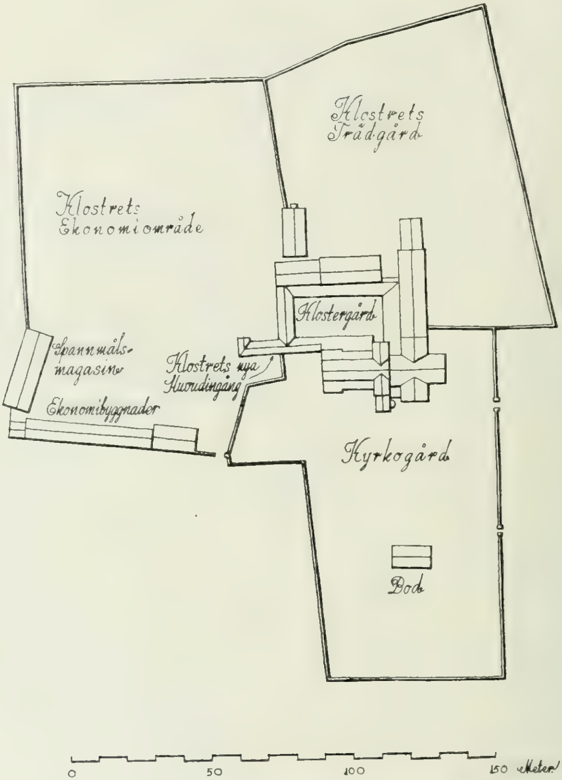

Fig. 12. Kyrkogården under klostrets tid. Efter 1432. Rekonstruktion.

Der Friedhof zur Zeit des Klosters. Nach 1432. Rekonstruktion. The churchyard during the time of the convent. After 1432. Reconstruction.

DEN URSPRUNGLIGA KYRKAN

Den västra delen av kyrkan är den äldre. Den har den normala planen för en romansk 3-skeppig kyrka med tvärskepp. Endast koranläggningen saknas. Under nuvarande korgolvet har man emellertid funnit ursprungliga grundmurar, vilka utgöra
KOR rester av ett kort rektangulärt kor med absid (se planen fig. 15). Själva korkvadratens

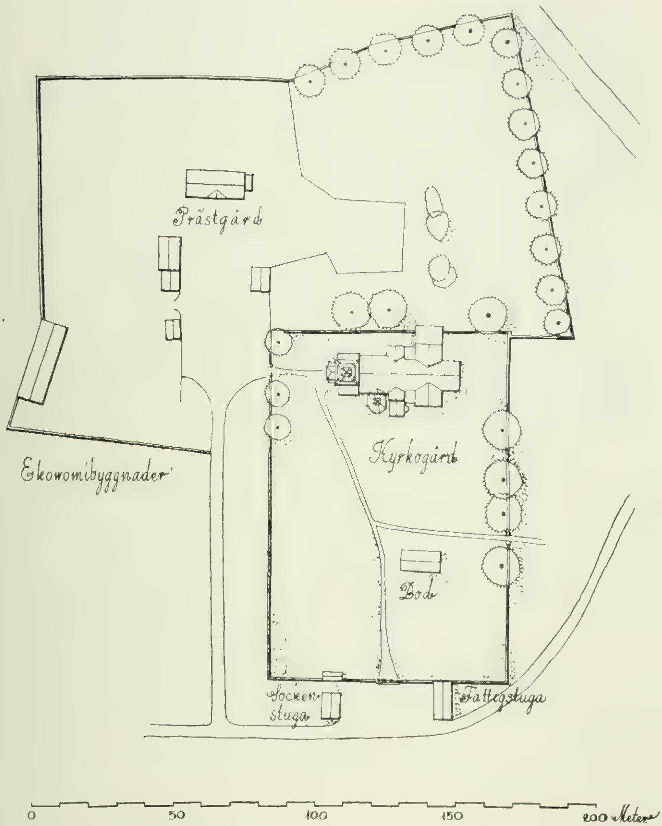

Fig. 13. Kyrkogården efter biskop Lindbloms regleringar på 1790-talet. Rekonstruktion.

Der Friedhof nach Bischof Lindbloms Regulierungen in den 1790-er Jahren. Rekonstruktion

The churchyard after regulation by Bishop Lindblom in the seven-nineties. Reconstruction

murar äro mycket väl bevarade och till en del nu synliga ovan golvet i triumfbågsmurens nedre bågöppningar. I den södra av dessa synas bl. a. rester av den ursprungliga korportalen. Av absiden med dess rundning finns ett stycke av norra sidan i behåll. Mittpartiet och södra sidan äro förstörda av där anbragta gravar.

TVÄRSKEPPS-ABSIDERNA Av de absider som anslutit sig till tvärskeppen finnas även rester, såväl av grundmurarna under golvet som av bågöppningarna inåt kyrkan (markerade i väggytan).

Men hela västra kyrkan tillhör ej den ursprungliga anläggningen. Mittskeppets västligaste kvadrat med därtill anslutna sidorum utgöra ett självständigt byggnadsparti, skilt från långhuset i övrigt genom skarvar i murverket.

Den ursprungliga kyrkans yttermurar äro i stor omfattning bevarade. Sålunda kvarstå sidoskeppens yttermurar så gott som helt och hållet. De nå ungefär till den nuvarande murens halva höjd, där skarven mellan ursprungligt och yngre murverk är tydligt iakttagbar (fig. 32). Av den forna västgaveln äro de till sidoskeppen hörande partierna bevarade med sina ursprungliga gavellinjer.

Tvärskeppens yttermurar äro även väl bevarade (fig. 32), liksom triumfbågen (obetydligt utvidgad i övre partiet) jämte densamma omgivande gavelmur med röste (synligt från vinden fig. 50).

De nuvarande valven höra ej samman med dessa äldsta murpartier, utan bilda en enhetlig byggnadsperiod tillsammans med yttermurarnas övre partier, vilka äro byggda av huggen sten i 18—20 cm höga skift, medan de äldsta partierna visa tuktad sten i tunna skift, 10—12 cm tjocka.

Rester av bottenpartierna till äldre arkadpelare ha även anträffats. Nu finnas två pelare på vardera sidan av mittskeppet, ursprungligen funnos tre sådana. Dessa ha varit mycket smala — motsvarande yttermurarnas ringa tjocklek, 85 cm. Även av vissa, mot dessa pelare svarande, murade pilastrar äro rester bevarade.

PLAN Den äldsta anläggningen — i rekonstruktion framställd i fig. 28—29 — var alltså en typisk romansk treskeppig korskyrka med en plan (fig. 29), som återfinnes i hela Europa under 1000- och 1100-talen, särskilt i mellersta Tyskland och i östra Frankrike. I Sverige finnas exempel på samma plan bl. a. i Linköpings domkyrka i dess äldsta[1] form samt i den ursprungliga anläggningen vid Gamla Uppsala. Den närmaste motsvarigheten — och med stor sannolikhet även förebilden — till kyrkan i Vreta synes Knut den heliges domkyrka i Lund hava utgjort, sådan den rekonstruerats av Sten Anjou och Otto Rydbeck.[2]

Överensstämmelserna mellan de båda kyrkornas planbildning är så stor, att man rent av synes kunna fastslå, att vissa huvudmått i Vreta utgöra jämnt hälften (eller

[1] S. Curman, Biskop Gisles kyrkobygge.

[2] Se vidare E. Lundberg, Lunds äldsta domkyrka och kyrkobyggnadskonsten i Linköpings stift, Fornvännen 1930. Anjou har dock senare tagit avstånd från denna rekonstruktion och föreslagit en annan, ehuru med otillräcklig bevisföring.

Foto E. Lundberg 1920.

Fig. 14. »Opus Spicatum» i den ursprungliga kyrkogårdsmuren.

»Opus spicatum» in der ursprünglichen Friedhofsmauer. »Opus spicatum» in the original churchyard wall.

i det närmaste så) av motsvarande i Lund. Detta i förening därmed, att den äldsta domkyrkan i Linköping, varav rester bevarats, i många avseenden är av yngre typ än Vretakyrkan (S. Curman anf. arb.) har jämte andra förhållanden lett till antagandet, att Vretakyrkan ursprungligen byggts såsom landskapets förnämsta kyrka, d. v. s. såsom biskopskyrka, domkyrka.[1]

Materialet är tuktad kalksten, som såväl in- som utvändigt överdragits med tunt, fint bruk, varav tydliga spår finnas på flera ställen. Även fönster och dörromfattningar ha varit putsade. Finhuggning av stenytorna synes endast ytterst sparsamt ha förekommit. MATERIAL

Materialet har genomgående litet format. Detta kan i viss mån tänkas sammanhänga med att de övre skiften i kalkstensbergen i Vreta äro mycket tunna, delvis emedan de på grund av sitt läge fått mindre motståndskraftiga mellanlager förstörda genom vittring. Djupare ned bli lagren däremot betydligt tjockare. Då den äldsta kyrkan byggdes, har man nöjt sig med det lättast tillgängliga materialet. Då koret byggdes, har man däremot noga valt ut större sten. Dock är denna olikhet mellan äldre och yngre delar utmärkande icke endast för Vretakyrkan, utan är genomgående inom den romanska byggnadskonsten[2] såsom motsättning mellan äldre och yngre.

[1] Jfr E. LUNDBERG, anf. arb samt S. CURMAN, anf. arb.

[2] Jfr E. LUNDBERG, Iakttagelser angående murningstekniken under 1100-talet, Fornvännen 1929. Jfr även ERNST FISCHER, Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden, Uppsala 1920, s. 19, 26, 30—36 samt EMIL ECKHOFF, S. Clemens kyrka i Visby, Stockholm 1912, s. 39.

Mellan de tunna skiften förekomma med tämligen jämna mellanrum enstaka tjockare skift.

Långhusets sektion kan rekonstrueras med lika stor säkerhet som planen (fig. 28). I den över triumfbågen belägna gavelmuren ingår som nämnt hela östgavelns röste (fig. 23), och i de bevarade delarna av västgaveln kunna sidoskeppens takfall avläsas.

Såsom framgår av rekonstruktionsbilderna, har kyrkan varit en basilika, som säkerligen haft fönster i mittskeppets övermur.

INNERTAK

Muraruas och arkadpelarnas ringa tjocklek antyda, att kyrkan ej varit välvd, utan haft trätak.

GOLV

Av det ursprungliga golvet äro rester anträffade på flera ställen. Det bestod av obearbetade kalkstenshällar lagda i bruk. I absiderna samt i korkvadraten har golvet legat något högre än i kyrkan i övrigt.

Av den äldsta kyrkans fönster och dörrar återstå endast få rester.

FÖNSTER OCH DÖRRAR

I norra sidoskeppet finnes en delvis bevarad, nu igenmurad fönsteromfattning. Dimensionerna äro mycket obetydliga. Detta fönster sitter mitt för den ursprungliga anläggningens mellersta långhusarkad.

Av tvärskeppets och korets fönster finnes endast ett fragment bevarat, en valvbåges hjässa högt upp i norra tvärskeppsgaveln.

Rundfönstret i södra gaveln tillhör valvslagningsperioden; nordfasadens tre stora fönster äro upptagna i nyare tid.

Norra tvärskeppets gavelröste (fig. 32) har en blinderingsdekoration, bestående av tvenne rundbågiga, grunda insättningar i murytan. Dessa blinderingar äro ursprungliga, ehuru vissa delar av omgivande murverk äro omgjorda under valvslagningsperioden.

Den äldsta kyrkan hade sannolikt en ingång i den förstörda västfasaden. Sydportalen är rekonstruerad, rundbågig med tympanon. I inre bågens hjässa ingå rester av en medeltida rundbåge, utgörande rester av en portal, vilken dock ej kan ha tillhört den ursprungliga kyrkan, utan härstammar från en något yngre tid. Säkerligen fanns dock på denna plats redan från början en portal.

I det ursprungliga korets södra mur fanns en portal, varav delar äro bevarade i nuvarande triumfbågsmurens södra, nedre genomgång. Portalen har saknat all huggen utsmyckning. Den är uppförd av tuktad sten, som varit putsad.

I norra tvärskeppets västra mur finnes en rundbågig portal, vilken lett ut till klostrets södra korsgång. Den är ej ursprunglig, utan härstammar från klostrets tid.

Invid det stora, från nyare tid härstammande fönstret i norra tvärskeppsgaveln finnas rester av ett litet fyrsidigt fönster samt utanför dettas omfattning rester av en ännu äldre, i murverket uppbruten muröppning, tillhörande en dörr, som suttit högt uppe på muren, ca 1,5 m över kyrkans golv. Dörröppningen har tydligen lett till något utrymme i klostret. Den hänger dock ej samman med den anläggning, vars ruiner ännu finnas kvar, utan har, av vissa förhållanden att döma, fört till dormitoriet i en något äldre, senare spolierad och mindre omfattande klosteranläggning, sannolikt en provisorisk träbyggnad.

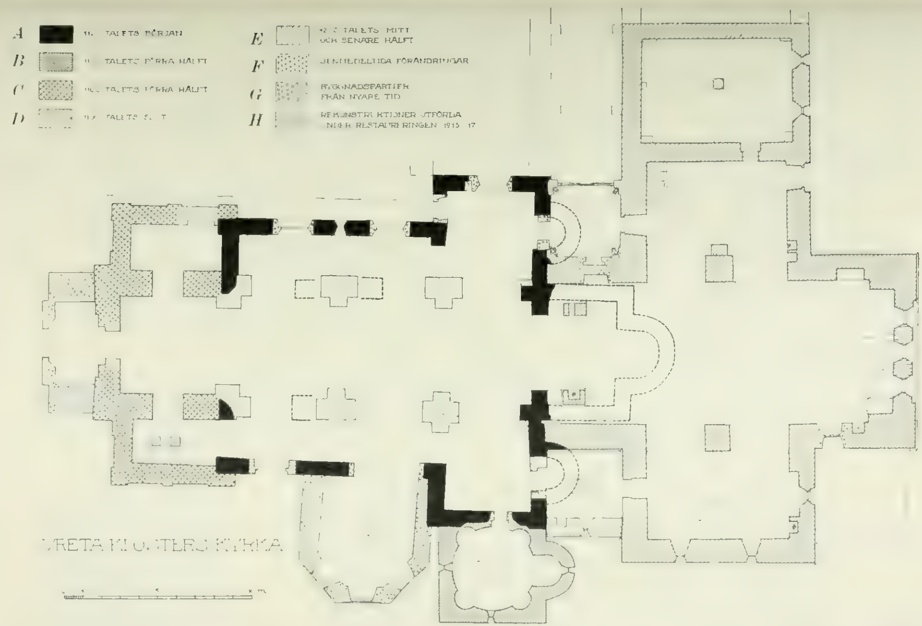

Fig. 15. Plan av kyrkan 1:300. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927. *A* den äldsta kyrkan, 1100-talets början; *B* dess tillbyggnader, torn och gravkapell, föga yngre; *C* koret, 1100-talets slut; *D* valven m. m. i kyrkans västra del, 1200-talets mitt; *E* valven m. m. i koret, »Magnus Nilssons» gravkor, 1200-talets senare hälft; *F* senmedeltida förändringar (ingång till äldsta gravkoret, fönster i koret); *G* tillsatser från nyare tid (Douglas' gravkor, vindfång, fönsteromfattningar m. m.); *H* partier rekonstruerade 1916—17.

Grundriss der Kirche. *A* die älteste Kirche, Anfang des 12. Jahrhunderts; *B* Anbauten, Turm und Grabkapelle, etwas jünger; *C* Chor, Ende des 12. Jahrhunderts; *D* Gewölbe etc. im westlichen Teil der Kirche; *E* Gewölbe etc. im Chor, Magnus Nilssons» Grabgewölbe; *F* spätmittelalterliche Veränderungen (Eingang zur ältesten Begräbniskapelle, Fenster im Chor); *G* Zusätze aus neuerer Zeit (Douglas' Begräbniskapelle, Windfang, Sakristei, Fenstereinfassungen etc.); *H* 1916—17 erneuerte Teile.

Plan of the church. *A* the oldest church, early 12th century; *B* the enlargements, tower and mortuary chapel, not much younger; *C* choir, end of the 12th century; *D* vaults etc. in the western part of the church; *E* vaults etc. in the choir, the mortuary chapel of »Magnus Nilsson»; *F* alterations in late middle age (entrance to the oldest mortuary chapel, window in the choir); *G* enlargements from modern times (Douglas' mortuary chapel, air hole, sacristy, window-cases etc.); *H* portions reconstructed 1916—17.

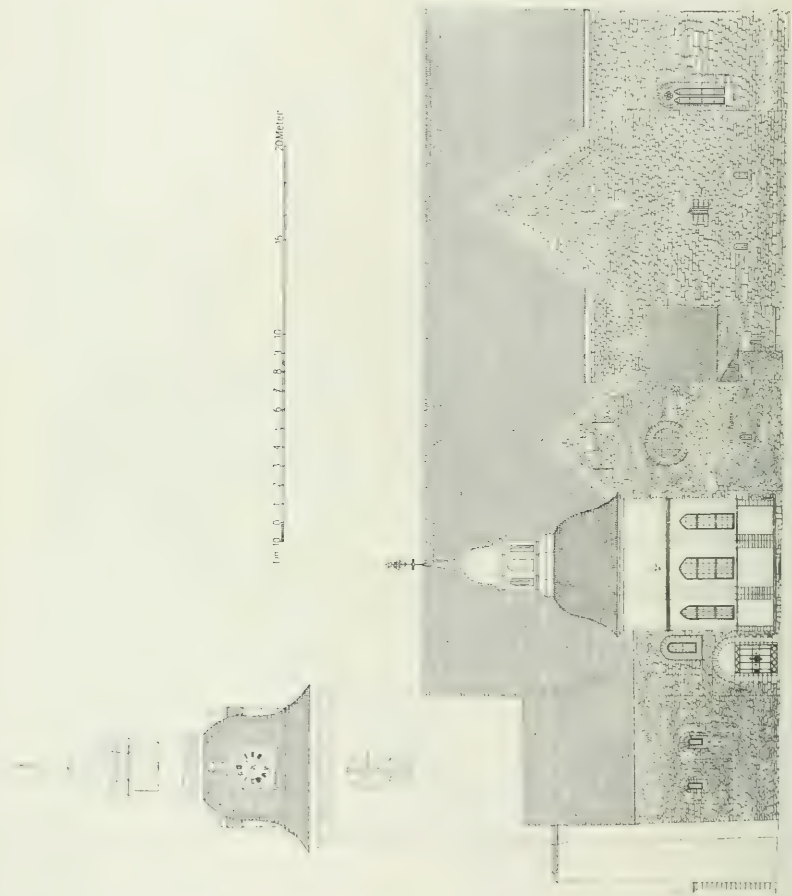

Fig. 16. **Kyrkans södra fasad.** Efter uppmätning av S. Curman och A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Die Südfassade. The southern façade of the church.

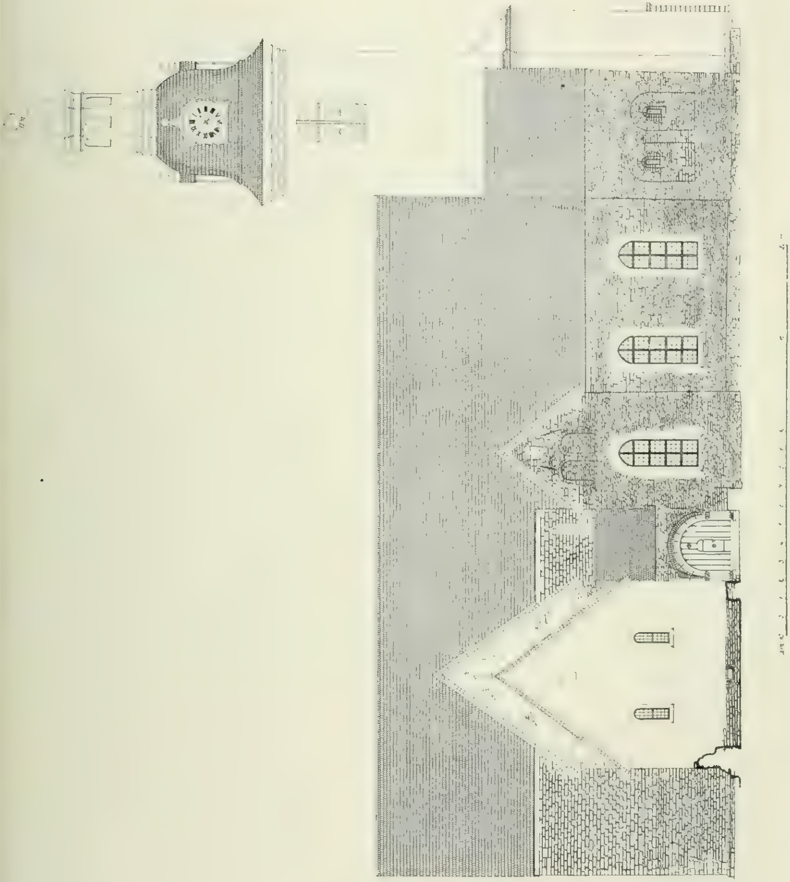

Fig. 17. Kyrkans norra fasad. Efter uppmätning av S. Curman och A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Die Nordfassade

The northern façade

TORNPARTIETS MEDELTIDA DELAR

De sekundära delarna av kyrkans västra hälft utgöras av tvenne olika partier, nämligen valven och vad därmed sammanhör å ena sidan, å den andra västligaste travéens murverk, vilket utgör resterna av ett romanskt torn. Detta torn hade emellertid under medeltiden berövats sina övre delar, eller också hade dessa aldrig kommit till utförande utan lämnats i ofullbordat skick. På medeltidstornets befintliga nedre delar uppfördes emellertid senare, på 1760-talet, det nuvarande tornet.

De bevarade delarna av det romanska tornet (fig. 31) utgöras av ett i plan kvadratiskt mittparti med tjockare murar samt tvenne i norr och söder utbyggda sidopartier med tunnare murar.

Hur mittpartiet varit avtäckt vet man ej med bestämdhet, men mycket talar för att detsamma haft tunnvalv med vederlag i norr och söder, liksom sidopartierna ännu i dag hava. Utrymmena nedanför valven i dessa tre delar av tornpartiet hava genom bjälklag varit delade i tvenne våningar, varav den undre var låg, den övre hög och statlig. I vardera våningsplanet förenades de olika rummen genom rundbågiga dörröppningar, vilka ännu äro bevarade (fig. 20 och 22).

Detta tornparti är uppbyggt i alldeles samma karakteristiska teknik som den ursprungliga kyrkan, och dess byggnadstid kan givetvis ej infalla så synnerligen mycket senare än dennas. Utvändigt siras murytorna å sidopartierna av enkla blinderingsarkader, lika de å kyrkans tvärskeppsgavel, och vilkas bagfält i norr och söder omsluta små ursprungliga fönster, vilka i söder delvis äro rekonstruerade under restaureringen 1914—17. Fönsteromfattningarna äro murade av tuktad sten. Karmen har varit av ek samt har inmurats samtidigt som omfattningen byggdes. Rester av en karm anträffades under restaureringen.

Även mittelpartiets frontsida i väster siras av en blinderingsarkad, vars mellersta fält omsluter ett fönster, som år 1790 blivit utvidgat till sin nuvarande storlek och form. Sidoblinderingarna överskäras delvis av 1700-talstornets strävpelare.

En västportal har säkerligen funnits i denna tornfasad. Rester av en sådan portal finnas — grunderna till två framspringande pilastrar samt märken efter ett bortbrutet gavelröste ovan portalens plats. Det är dock ovisst, om dessa rester äro att hänföra till tornbyggets tid, eller om de äro yngre.

Vissa egendomligheter i tornpartiets utbildning, framförallt avsaknaden av ursprunglig trappförbindelse mellan dess båda våningar, jämförda med bevarade rester i andra östgötakyrkor, göra troligt, att detta byggnadsparti varit anordnat såsom konungens del av kyrkan, ansluten till en i kyrkan inbyggd (och där ursprunglig) läktare, varest konungen hade sin plats under gudstjänsten och till vilken fritrappor förde upp från kyrkans långhus.[1] Byggnadspartiets nedre våning synes däremot hava utgjort förhall till kyrkan.

[1] Se härom vidare E. Lundberg, Östergötlands romanska landskyrkor, s. 7.

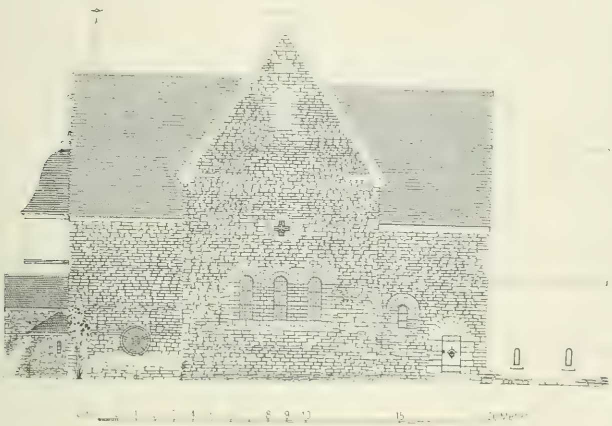

Fig. 18. Kyrkans östra fasad. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Die Ostfassade. The eastern façade.

Tornet torde hava utgjort en efterbildning av tornet å den äldsta domkyrkan i Linköping.[1]

A Erik Dahlbergs avbildningar av kyrkans exteriör (fig. 61) reser sig över södra tornsidorummet ett smalt torn, vars former tala om medeltidens yngre delar. Rester av detta torn, troligtvis ett klocktorn, finnas ovan tornsidorummets valv. En av kalksten byggd mur är här lagd tvärs över tunnvalvet, på ett sätt som ovedersägligt talar om att muren ej hör samman med anläggningen i dess ursprungliga skick, såsom ju även formerna å avbildningen gav vid handen (se närmare s. 72).

»RAGVALD KNAPHÖVDES GRAVKOR»

Innan den typiska cistercienserarkitekturen med den nya korbyggnaden uppträdde i Vreta, måste ännu en del av kyrkans byggnadskomplex hava blivit uppfört. Det lilla gravkoret (fig. 33) invid södra tvärskeppets gavel visar nämligen stora överensstämmelser med här förut beskrivna delar av kyrkan.

Johan III har låtit uppställa en minnesvård över Ragvald Knaphövde (se nedan) i detta gravkor, som därav fått sitt namn. Det är emellertid föga sannolikt, att gravkapellet uppförts för denne konung.

[1] Curman anf. arb. sid. 22.

Fig. 19. Kyrkans västfasad. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Die Westfassade. The western façade.

Utvändigt fyrsidig med absid, omsluter den lilla byggnaden ett i plan runt, kupolvälvt rum med absid samt fyra nischer i murhörnen (fig. 34).

Materialet är tuktad kalksten med samma små skifthöjder som i förut beskrivna delar av kyrkan. Med tämligen jämna mellanrum återkomma något tjockare skift.

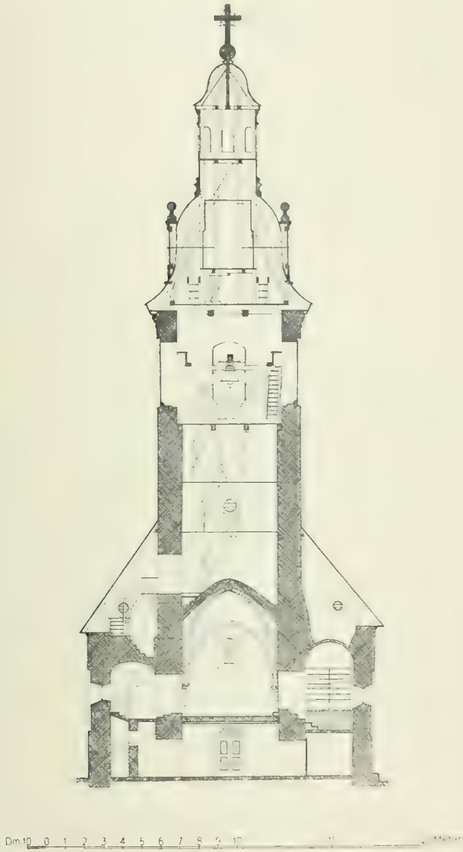

Fig. 20. Tvärsektion genom tornpartiet. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Querschnitt durch die Turmpartie. Transversal section of the tower.

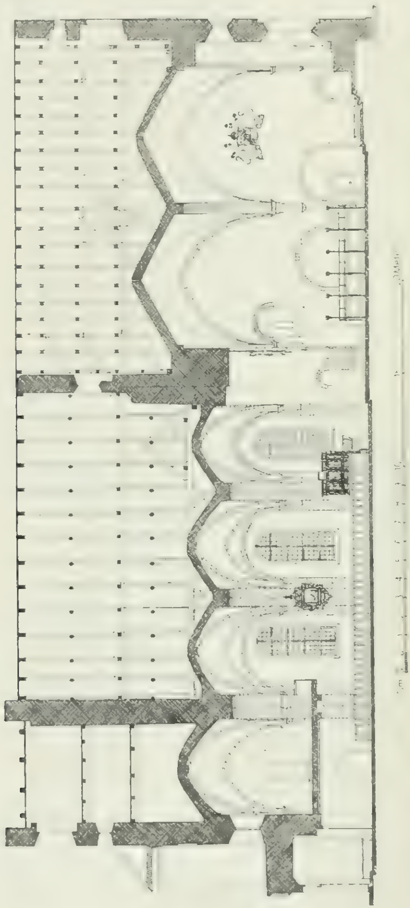

Fig. 21. Längdsektion genom mittskeppet. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Längsschnitt durch das Mittelschiff.

Longitudinal section of the nave.

Fig. 22. Längdsektion över södra sidoskeppet. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Laugsschnitt des südlichen Seitenschiffes. Longitudinal section of the southern aisl

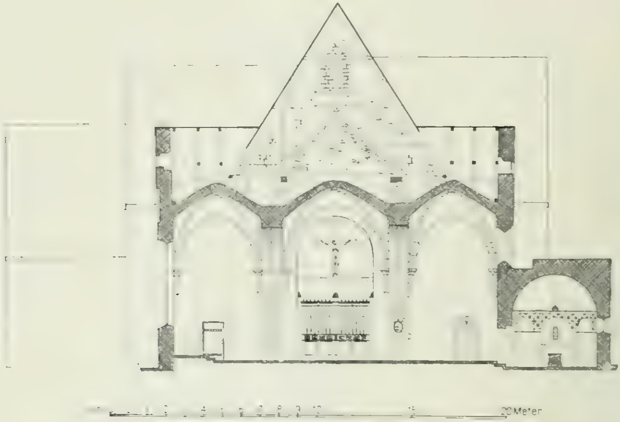

Fig. 23. Tvarsektion av kyrkan, lagd genom tvarskeppet och »Ragvald Knaphövdes» gravkor. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Querschnitt durch das Querschiff und Ragvald Knaphövdes Begräbniskapelle.

Transversal section of the church, laid through the transept and the mortuary chapel of Ragvald Knaphövde.

Absidens yttre murliv är till stor del förnyat under sista restaureringen. Kapellet har sockel i form av ett utanför murlivet framspringande skift. (Ej huggen sten.) Invändigt äro murarna putsade. Stora delar av putsytan äro ursprungliga.

I kupolen samt i S.V. nischvalvet finnas starkt skadade romanska målningar. De ornamentala partierna äro kompletterade. (se s. 94).

I absidens rundning är ett altare inmurat. Skivan av slipad kalksten har i främre kanten hålkälsprofil. På överytan finnas grunda inristningar, bl. a. OLAUS. Stilen erinrar om minusklerna å gravmonumenten från Johan III:s tid.

ABSIDTAK AV STEN

Under restaureringen 1915—1917 ha på olika ställen i kyrkan, bl. a. i grunden till Magnus Nilssons gravkor, anträffats huggna stenar, vilkas former framgå av ritningen fig. 36. De kunna knappast förklaras på annat sätt än såsom delar av yttertak till en absid. Detta tak passar i måtten bättre till gravkorets än till tvärskeppens absider.

FÖNSTER

I absiden samt i södra väggen sitta små rundbågiga fönster. Yttersmygarna klädas av stående kalkstensskivor, solbänkarna utgöras av dylika, inmurade i lutande ställning. Sådana smygbeklädnader visa sig i koret härstamma från 1840-talets restaurering. Även fransett dessa sena lagningar kunna fönstren dock ej vara ursprungliga. I murverket omkring dem synes nämligen, att de äro senare uppbrutna. På ERIK DAHLBERGS avbildningar (fig. 35) har absiden ett rundfönster.

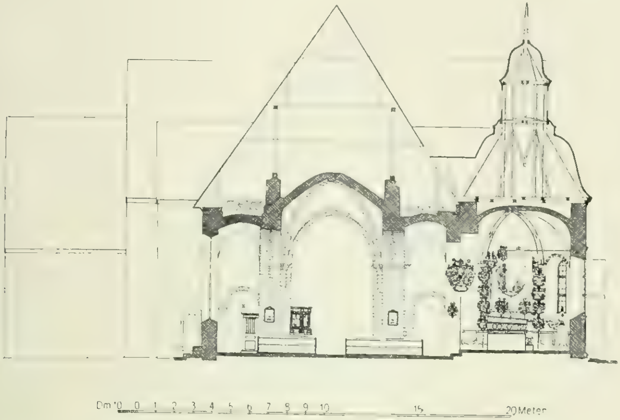

Fig. 24. Tvärsektion genom mittskeppets närmast tvärhuset belägna travée samt Douglas' gravkor. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Querschnitt durch das dem Querschiff zunächst gelegene Joch des Mittelschiffes und Douglas' Begräbniskapelle.

Transversal section of the nave compartment closest to the transept, and the Douglas mortuary chapel.

I gravkorets västra mur finnes ett ursprungligt fönster bevarat (fig. 34). Det är fyrsidigt, ytterligt litet, samt har smygar av tuktad sten. Fönstret upptäcktes under sista restaureringen. Rester funnos av en inmurad karm av trä.

Gravkoret har ingång från tvärskeppet. Den är mycket smal samt stickbågigt avtäckt. Under restaureringen kunde iakttagas, att omfattningen är murad av tegel samt säkerligen medeltida, ehuru ej ursprunglig. Rester av den ursprungliga omfattningen synas i gravkoret på västra sidan om den nuvarande. Den har varit utförd av tuktad sten samt överdragen med puts. INGÅNG

Gravkoret och dess gestaltning är i sitt slag enastående i landet.

Under golvet ha vid undersökning (se nedan s. 171) anträffats fem murade medeltida gravar, innehållande åtskilliga skelett. Benämningen gravkor är således riktig.

Åtskilliga försök ha gjorts att utreda, för vem gravkoret ursprungligen är byggt samt vilka personer, som där blivit gravlagda. Man har dock ej kommit till enighet i denna fråga, men synes i allmänhet anse, att gravkoret uppförts för någon medlem av Stenkilska ätten. Se vidare kap. KONUNGAGRAVARNA.

Den äldsta av de murade gravarna gör genom form och byggnadssätt troligt, att den tillkommit samtidigt med själva byggnaden (eller möjligen rent av strax före

Fig. 25. Tvärsektion av långhusets närmast tornet belägna travée visande orgel och dess laktare. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Querschnitt durch das westlichste Joch des Langschiffes, die Orgel und ihre Empore zeigend.

Transversal section of the nave compartment nearest the tower, showing the organ and its gallery.

densammas uppbyggande). Å andra sidan visa myntfynd, att man begravde här ännu på 1300-talet.

I gravkorets murverk har anträffats en ornerad sten (fig. 118, G[2]), som säkerligen utgjort en del av gaveln till en gravvård av »Eskilstunamonumentets» typ.[1] Sådana monument synas under en tid på 1000-talet ha varit högst moderna, men kommo av allt att döma mycket snart ur bruk.

Gravkoret kan till följd av detta fynd icke gärna dateras längre tillbaka i tiden än till 1100-talets början.

Den ursprungliga kyrkan bildar med sitt tillbyggda västparti och det lilla gravkoret en synnerligen märklig arkitekturgrupp. Till densamma måste även räknas den förut beskrivna äldsta kyrkogårdsmuren. Då ingenstädes i dessa byggnadspartier

[1] S. Curman, Kristna gravmonument etc. samt Sune Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme. Antikvarisk Tidskrift del XXII 1 (jfr nedan s. 171).

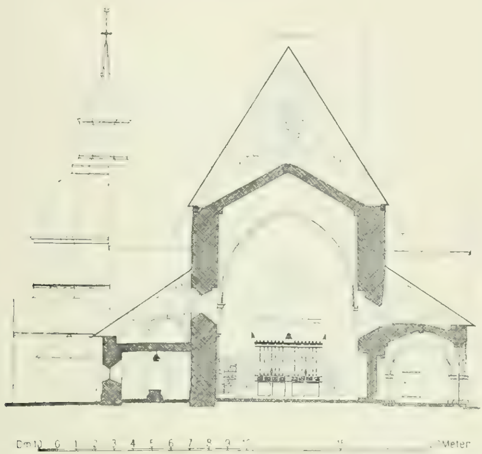

Fig. 26. Tvärsektion genom korets västra valv samt »Magnus Nilssons» gravkor och »Norra förhallen». Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Querschnitt durch das westliche Gewölbe des Chors mit Magnus Nilssons Grabgewölbe und der Nördlichen Vorhalle.

Transversal section through the western vault of the choir, the mortuary chapel of Magnus Nilsson and the Northern hall.

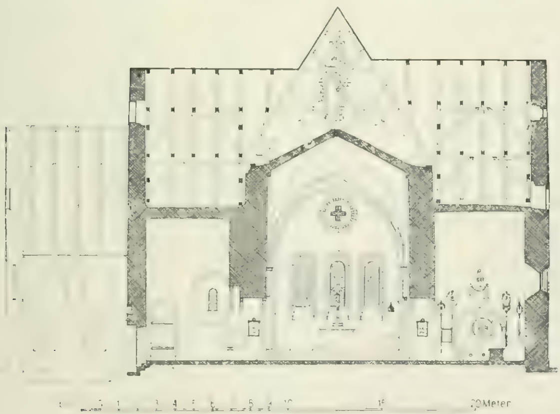

Fig. 27. Tvärsektion genom korets östra valv. Efter uppmätning av S. Curman o. A. Roland 1907, kompletterad av H. Sundberg 1927.

Querschnitt durch das östliche Gewölbe des Chors.

Transversal section through the eastern vault of the choir.

huggen ornering förekommer, är det endast den egenartade murningstekniken som erbjuder några karaktäristiska detaljer.

Sådana äro framför allt axmurningen (opus spicatum) i kyrkogårdsmuren (fig. 14) samt de såväl där som i gravkoret styckevis förekommande rullskiften, de med vissa mellanrum återkommande tjockare skiften (fig. 32), men även vissa mindre framträdande egendomligheter. Såväl i gravkoret som i tornpartiet finnas stenar, som äro inmurade på flatan i murytan. Därjämte har man ofta stoppat in, emellan de i vanlig ordning liggande stenarna, dylika, som stå på kant (tornpartiet, gravkoret).

Det vill synas, som om man, med hänsyn till dessa egendomligheters förekomst i den ursprungliga kyrkan, västpartiet, gravkoret och kyrkogårdsmuren, vore berättigad att sammanföra dessa byggnadsdelar till en gemensam period i kyrkans historia. Dateringen följer av gravkorets — ej före 1100 — (själva kyrkan dock något äldre, möjligen 1000-talets slut) — samt av klosterinstiftelsen — ej efter 1162.

En särskild fråga är, vem kyrkans grundläggare kan hava varit. Då klosterstiftelsen utgår från Sverkersätten vore det ju naturligt om även kyrkobyggaren vore att söka i denna ätt. Det lilla gravkoret kan dock knappast vara uppfört för någon av Sverkerska dynastien, då densammas gravställe låg i Alvastra.[1]

Krönikorna uppge, att konung Inge d. y. dött i Vreta. Det ligger då nära till hands att han fått sin grav i kyrkan. Professor C. M. FÜRST har i samband med sina undersökningar av kapellets gravar närmare utvecklat denna teori (se nedan).

Är detta riktigt, borde Vreta tydligen hava varit en Stenkilsättens stiftelse. Att kyrka och gård kommit i Sverkersättens ägo, förklaras då naturligt därigenom, att Sverker d. ä. gifte sig med Ulfhild, Inge d. y:s änka.

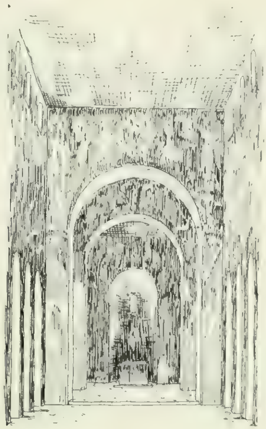
KORET

Sedan klostret instiftats, kan det, av byggnadsformerna att döma, ej ha dröjt mycket länge, innan man skred till att bygga den nya stora koranläggning, med vilken man avsåg att bereda lämpligare utrymme åt nunnorna i kyrkan.

PLAN Detta kor (fig. 37) består av ett rektangulärt, tämligen långt rum, som på norra och södra sidorna har korta utbyggnader, vilkas bredd är ungefär lika med korets egen. Utbyggnaderna, här nedan benämnda korarmar, stå genom var sina två låga, rundbågiga öppningar i förbindelse med huvudrummet.

Det nya korets murar uppfördes omedelbart utanför det gamlas. Detta senare kunde därför stå orört och begagnas, ända tills det nya blivit åtminstone i det närmaste färdigt, varigenom gudstjänsten ej behövde störas för längre tid. Att detta verkligen varit asyftat, tyckes framgå därav, att man för denna placering av de nya murarna nödgats delvis kringbygga de sma tvärskeppsabsidernas yttersidor. Dessa

[1] Se O. FRÖDIN, Alvastrabygden under medeltiden. Sthlm 1919.

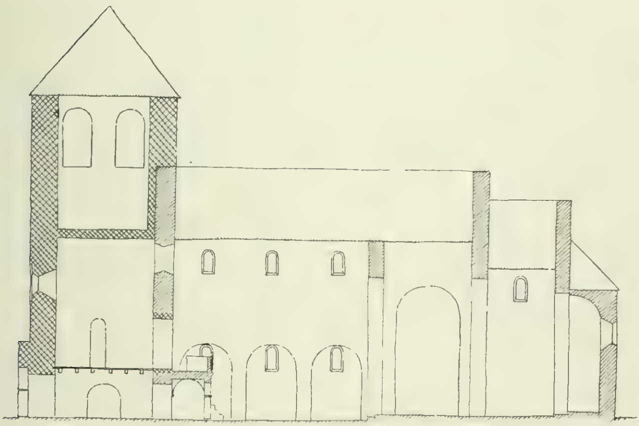

Fig. 28 a—b. Interiörperspektiv av den äldsta kyrkan och längdsektion av densamma med tillbyggt torn. Rekonstruktion.

a—b. Innenansicht der ältesten Kirche und Längsschnitt mit angebautem Turm Rekonstruktion.

a—b. Interior perspective of the oldest church and longitudinal section with the tower added. Reconstruction.

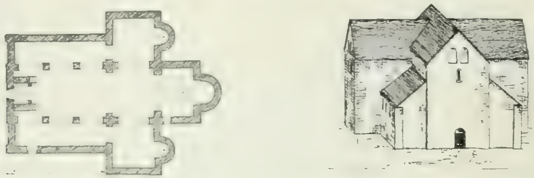

Fig. 29 a—b. Plan och perspektiv av den äldsta kyrkan. Rekonstruktion.

a—b. Grundriss und Perspektive der ältesten Kirche. Rekonstruktion

a—b. Plan and perspective of the oldest church. Reconstruction

absider hava nämligen bibehållits en tid framåt. Först då »Magnus Nilssons gravkor» respektive norra förhallen uppfördes, blevo de rivna, men lämnade då efter sig en motsvarande urhalkning i kormuren. Denna kan ännu iakttagas på vindarna över gravkoret och förhallen. Nere i kyrkan är urhålkningen igenmurad och i gravkoret den avbrutna sockeln fullständigad med en på kant ställd kalkstenshäll.

KORETS ÄLDRE FORM

Det nya koret (fig. 57) hade emellertid icke alltigenom sin nuvarande gestalt. Murverket var avsevärt lägre. Såväl i östmuren som i korarmarnas norra och södra yttermurar finnas tydliga skarvar mellan en lägre, ursprunglig gavel och den nuvarandes övre del, som är påbyggd. Alla dessa skarvar synas utmärkt väl från vinden. På den östra och den södra gaveln kunna de även iakttagas utifrån (fig. 39).

Rekonstruerar man gavlarna med ledning av dessa spår, så får man dem alla tre med lika nockhöjd och lika takfotshöjd (se fig. 57). Takets lutning blir ungefär 45°. Även den ursprungliga kyrkans i något ombyggt skick bevarade östgavel har samma nockhöjd samt en taklutning på ca 45°. Man har tydligen vid uppförandet av det nya koret lagt sig vinn om att få ett enhetligt tak över hela kyrkan.

Korets nuvarande valv kunna ej få rum under ett yttertak, svarande mot de rekonstruerade lägre gavlarna, och korbyggnaden måste sålunda ursprungligen ha uppförts utan de nuvarande valven. Först då dessa byggdes, blev det nödvändigt att höja gavlarna.

ÄLDRE VALV

Koret har dock av allt att döma redan från början varit avsett att välvas. Fönstergruppen i östgaveln skulle nämligen ej ha kommit till sin rätt, om koret icke varit välvt. En platt trätakskonstruktion skulle ha dolt det korsformiga fönstret i gavelns övre del (jfr fig. 27).

Åtskilligt talar för att betäckningen planerats i huvudrummet såsom ett enda stort tunnvalv med vederlagen i norr och söder, i korarmarna med samma slags valv, ehuru med vederlagen i öster och väster (fig. 57). Hela byggnaden synes utmärkt väl avpassad för ett sådant valvsystem.

Kyrkor välvda på liknande sätt, som här antagits för koret i Vreta, äro utmärkande för äldre cisterciensisk byggnadskonst. Och då i den nya korbyggnaden såväl plan som stenhuggeriarbete och detaljformer visa utpräglat cisterciensiska stildrag,

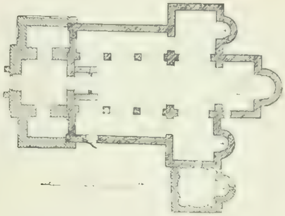

Fig. 30 a—c. Plan och perspektiv av den äldsta kyrkan med tillbyggt torn och gravkapell. Rekonstruktion.

a—c. Grundriss und Perspektive der ältesten Kirche mit angebautem Turm und Grabkapellen. Rekonstruktion.

a—c. Plan and perspective of the oldest church with the tower and mortuary chapels added. Reconstruction

styrkes härigenom antagandet, att nämnda valvsystem här tillämpats. Den närmaste förebilden var Alvastra klosterkyrka, med vilken korbyggnaden visar åtskilliga överensstämmelser.

Vid gynnsam belysning av långmurarna kan man även i de nuvarande valvens anfangshöjd tydligt iakttaga tvenne murskift, som springa något litet fram ur murlivet. Detta kan möjligen vara tunnvalvets anfangsskift. I södra korarmen finnas även sådana, vilka framträda särskilt tydligt. Det måste dock framhållas, att inga som helst spår av tunnvalvets konturer kunnat upptäckas i korarmens norra och södra murar. I huvudrummet äro de eventuella motsvarande spåren dolda av de nuvarande valven.

Man kan förklara saknaden av märken efter valvkonturen genom att antaga, att valven varit avsedda, men ej blivit utförda. Detta antagande stödes därav, att den samtidigt med koret utförda delen av klosteranläggningen synes hava blivit lämnad i ett långt ifrån fullbordat skick. Byggnadshyttan har kanske av någon anledning fått avbryta sitt arbete, och man har sedan endast nödtorftigt fullbordat, vad som påbörjats. Stenhuggarna synas även ha lämnat efter sig en del ofullbordade profile-

rade omfattningar m. m., ty fragment av sådana ha i något yngre partier av klostret begagnats såsom simpelt murningsmaterial.

Korbyggnaden har blivit mycket illa skadad av eld, såsom synes på åtskilliga ställen i murverket, även ända nere vid golvet. Särskilt illa skadade äro partierna kring bågöppningarna mot korarmarna. På södra sidan har man här måst förnya åtskilliga delar. De med nuvarande valven sammanhängande murpartierna visa däremot alls inga brandskador.[1] Branden måste därför antagas hava inträffat, innan dessa valv byggdes.

Det förefaller, som skulle denna eldsvåda ha varit anledningen till det ovan omtalade avbrottet i byggnadsarbetet. De oerhört starka brandspåren å murarnas nedersta delar skulle då ha uppkommit genom byggnadsställningarnas nedstörtande under eldsvådan.

Den nya tillbyggnadens huvudrum var avsett till högkor och utrustades med därtill nödiga anordningar.

Altaret stod strax framför den östra väggen. I dess baksida fanns ett med dörrar tillslutet skåp.

VÄGGSKÅP I norra och södra murarna, invid östra hörnen, finnas nischer, som haft nära samband med kortjänsten. På södra sidan äro två rundbågiga nischer (fig. 55 a), helt utförda av huggen kalksten, av vilka den ena troligen tjänat såsom skåp för de heliga altarkärlen. Gångjärnsfragment visa nämligen, att denna nisch haft en dörr. Den andra nischen innehåller en s. k. piscina eller uttömningssten, varigenom det vid gudstjänsten använda vattnet utslogs. Från en skålformig fördjupning i bottenstenen går ett hål ned genom muren till grunden. En sådan piscina brukar finnas bredvid varje altare i kyrkor från denna tid och cistercienserna iakttogo särskilt noga detta bruk.

På norra sidan finnes en bred, rundbågig nisch, som tillslutits med dubbeldörrar, av vilkas gångjärn rester finnas kvar. Måhända tjänade denna nisch till förvaring av mässkläder, korkåpor o. dyl. för de officierande prästerna. I dess sidor finnas nämligen märken efter tvenne järnstänger, som synas ha gått tvärs över nischen, tjänstgörande såsom upphängningsanordning.

I södra korarmens östra vägg finns en vid, grund nisch, bredvid vilken en liten piscina är anbragt. Vid denna nisch, som omsluter ett fönster, har således ursprungligen ett altare haft sin plats (fig. 45).

På motsvarande vägg i norra korarmen finnas tvenne små nischer, av vilka den ena innehåller en piscina, vars bottensten skjutit utanför murlivet, men blivit avslagen. Även här måste således ha funnits ett altare (fig. 54 a).

De båda utbyggnaderna voro med all sannolikhet ämnade till platser för nunnorna under gudstjänsterna. Därtill voro de ju särdeles väl ägnade. De låga båg-

[1] På vinden finnas över hela kyrkan mindre betydande brandskador. Dessa måste härstamma från en senare eldsvåda, som endast härjat ovanför valven, ty nere i kyrkan finnas inga genomgående brandskador. Se nedan s. 72.

Foto E. Lundberg 1922.

Fig. 31. Tornpartiets medeltida delar, i mellanpartiet till stor del dolda av 1700-talstornets strävpelare och det ännu yngre vapenhuset.

Die mittelalterlichen Teile des Turmes, in der Mittelpartie zum grossen Teil verdeckt von den Strebepfeilern des Turmes aus dem 18. Jhd. und der noch jüngeren Vorhalle.

The mediæval parts of the tower, in the central part mostly hidden by the buttresses of the tower from the 18th century and the still later porch

öppningarna in till koret, vilka varit försedda med gallerverk[1], satte nunnorna i tillfälle att följa gudstjänsten, utan att de voro synliga utifrån kyrkan. En mycket liknande anordning återfinnes i ett annat cisterciensiskt nunneklosters kyrka, nämligen Frauenbergkirche i Nordhausen, Thüringen.

Även i triumfbågen fanns ett s k r a n k[2] skiljande koret från långhuset. Det senare KORSKRANK

[1] År 1846 borttogos ur de båda sydliga öppningarna grova trägaller och ersattes i den östra öppningen med järngaller (vilket nu avlägsnats). Den västra öppningen igensattes med en tunn tegelmur. År 1702 målades 4 skrank framme i koret, säkerligen de gamla gallerverken i bågöppningarna mot korarmarna.

[2] Det borttogs år 1693.

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 32. Parti av kyrkans nordfasad, utvisande bevarade delar av den äldsta kyrkan: hela tvärskeppsgaveln utom röstets översta delar samt sidoskeppsväggen till ca halva höjden. Murens sju översta skift pålagda vid den stora ombyggnaden på 1700-talet. — Mellan de båda stora långhusfönstren ett igensatt ursprungligt fönster.

Partie der Nordfassade der Kirche, erhaltene Teile der ältesten Kirche zeigend: den ganzen Querschiffgiebel ausser den obersten Teilen des Dachgerüstes, und die Seitenschiffwand bis etwa zur halben Höhe. Die sieben obersten Schichten der Mauer aufgelegt bei dem grossen Umbau im 18. Jahrhundert. Zwischen den beiden grossen Langschiffenstern ein zugemauertes ursprüngliches Fenster.

Part of the northern façade of the church, showing the preserved portions of the oldest church: the whole transept gable except the top parts of the pediment and the aisle wall to about half of its altitude. The seven uppermost courses of the wall have been placed by the large reconstruction in the 18 th century. Between the two large windows a walled up original window.

partiet av kyrkan utgjorde, liksom i medeltidens domkyrkor, lekmännens del av kyrkan, vars altare, lekmannaaltaret, stod strax väster om nämnda skrank. En piscina härinvid påminner ännu om detta altares existens. Ett nytt korskrank i form av tvenne grindar är år 1917 insatt å det gamlas plats (fig. 44).

LEKMANNA-ALTARE.

TRIUMFBÅGE.

Triumfbågen består, såsom förut påpekats, av en äldre del, vilken tillhör den ursprungliga kyrkans murverk, samt en inåt koret verkställd, avsevärd förtjockning av densamma. Denna yngre del av triumfbågsmuren är ej massiv utan genombrytes av tunnvälvda, vinkelböjda gångar i två våningar med mynningar inåt triumfbågen och mot koret. Man kan beskriva konstruktionen sålunda: två smala fyrsidiga pelare sammanbindas med den gamla triumfbågsmuren och med de nya korväggarna genom valvbågar, av vilka de i övre våningen uppbära triumfbågens stora valvbåge (jfr fig. 26 och 44).

Den nedre våningens bågöppningar ha alltid stått öppna, den övres båda östliga öppningar äro däremot igensatta med murstycken, vilka ha förband med de konsol-

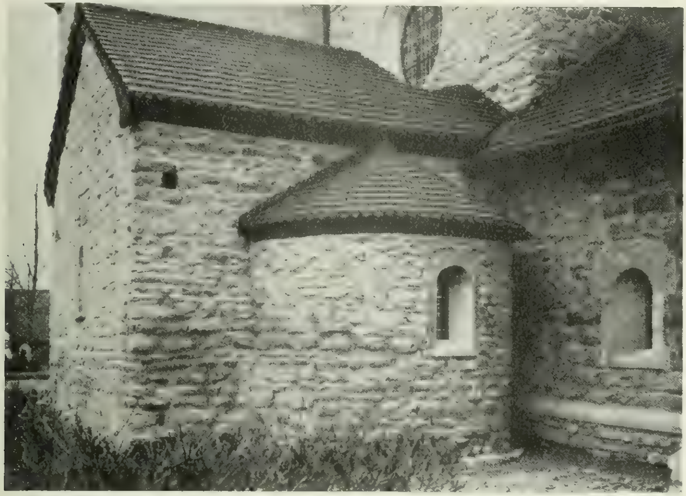

Foto E. Fant 1917

Fig. 33. Det s. k. »Ragvald Knaphövdes» gravkor.

Die sog. Begräbniskapelle Ragvald Knaphovdes. — The so called Ragvald Knaphovde's mortuary chapel.

kolonnetter vilka mottaga de nuvarande korvalvens västligaste anfang. Dessa öppningar ha således igenmurats, när de nuvarande valven uppfördes.[1]

Nedre våningens valvbågar och hörnpelare (med skråkantad sockel) äro i motsats till övriga partier byggda av finhuggen sten. I södra hörnpelaren finnes en fyrsidig nisch innehållande en piscina (se ovan).

Anledningen till att triumfbågen tillbyggdes på detta egendomliga sätt står säkerligen i samband med den i större medeltida kyrkor sedvanliga delningen av kyrkorummet i två hälfter, den ena tillgänglig för lekmännen samt den andra, koret, endast avsedd för prästerna. I detta fall var denna delning så mycket viktigare, som koret utgjorde nunnornas egentliga kyrka, det övriga däremot en vanlig sockenkyrka.

Som redan är omtalat, fanns ända till år 1693 ett skiljande skrank i triumfbågen. Ovanför detta skrank fanns en läktare, som synes hava blivit förnyad under 1600- LÄKTARE

[1] Övre våningen saknar på norra sidan öppning inåt triumfbågen. Här fanns före sista restaureringen en stor, i sen tid (1802) upptagen muröppning, som ledde till den år 1802 hitflyttade predikstolen. Inga spår av den ursprungliga öppningen voro bevarade, utan det lilla tunnvalvet syntes ha fortsatt obrutet och slutat stumt emot gamla triumfbågsmuren. Säkerligen har öppningen dock en gång funnits, även om den varit så låg att den ej skurit in i tunnvalvet.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 34. Interiör av »Ragvald Knaphövdes» gravkor.

Innenansicht der Begräbniskapelle Ragvald Knaphövdes. — Interior of Ragvald Knaphövde's mortuary chapel

talet (se nedan s. 110). Vid samma tidpunkt uppställdes också en orgel på denna

LECTORIUM läktare, som tydligen utgjort medeltidskyrkans gamla lectorium.

Ändamalet med ombyggnaden av triumfbågen blir genom tillvaron av detta lectorium fullt tydligt. Genom de övre gångarna kom man från koret ut till lectoriet, och till gångarna ledde säkerligen trappor inne i koret.

De undre gångarna utgjorde den enda förbindelsen mellan koret och lekmannakyrkan samt dess omedelbart väster om korskranket placerade altare.

Hela denna triumfbågsanordning måste ha varit synnerligen ståtlig med sitt skrank och sitt lectorium. Framför skranket stod lekmannaaltaret och ovanför lectoriet var triumfkrucifixet anbragt, liksom nu anyo efter restaureringen (fig. 43 o. 44).

Den nuvarande anordningen återspeglar den gamla.

MEDELTIDA GOLV I koret, invid och söder om altaret, ha anträffats golvrester av samma slag som i den äldsta kyrkan. Golvet låg ca 30 cm lägre än underkanten på monumentet över konung Inge d. y., uppställt 1570, och golvet är saledes med säkerhet äldre än detta år, d. v. s. medeltida.

Dessutom funnos rester av nagra trappsteg under dem, som nu föra till korets östligaste del. De visade sig tillhöra ett golv, vars överkant legat i jämnhöjd med

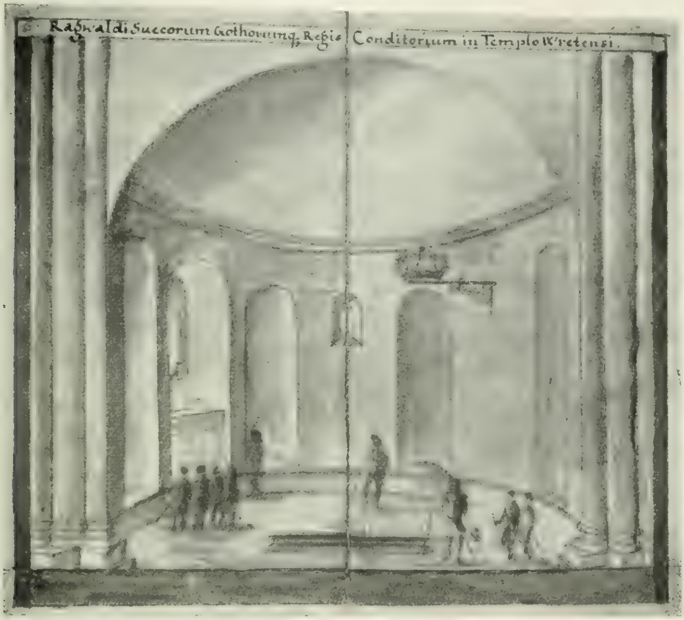

Fig. 35. Interiör av »Ragvald Knaphövdes» gravkor. Laverat förlägg för kopparstick till Svecia antiqua.

Innenansicht der Begräbniskapelle »Ragvald Knaphövdes». Interior of Ragvald Knaphövde's mortuary chapel

nämnda monuments underkant och som således varit av yngre datum än de nyssnämnda golvresterna.

Det nyanlagda korets murar bestå utvändigt av huggna kalkstenskvadrar. Sockeln utgöres av en enkel skråkant. Invändigt äro murarna av ohuggen kalksten, som putsats. Endast de av finhuggen sten utförda omfattningarna kring muröppningar och nischer äro oputsade. MATERIAL

Fönsterna visa nästan alla sina ursprungliga former, somliga dock blott i rekonstruktion. Några få äro senare upptagna. FÖNSTER

Östgaveln genombrytes av tre smala, rundbågiga fönster (fig. 39 och 43) alla av samma höjd. Ovanför dem sitter ett mindre fönster med dageröppning i form av ett kors. Dess yttre smyg är korsformad, den inre rund.

Denna fönstergrupp är till stor del en rekonstruktion. De båda sidofönstrens längst

från mitten belägna smygar äro dock ursprungliga fran solbänkens överkant upp till valvanfanget. Korsfönstrets inre del är till övre hälften ursprunglig. Därjämte äro vissa delar av de inre fönsterpelarna murade med gammal hithörande sten (1917). Rekonstruktionen bygger på bevarade rester i alla detaljer utom i fråga om konsolerna å yttersidan, vilkas form ej kunnat i fragment beläggas.

Korgavelns fönster ombyggdes år 1802 med tegel. Denna ombyggnad kan dock endast ha inneburit nagon mindre lagning, ty ar 1796 avbildas fönstren med alldeles samma former (fig. 70) som de hade före sista restaureringen. Redan på Erik Dahlbergs avbildningar har östgaveln två stora stickbågiga fönster (vilka på gravyren äro försedda med rosverk, fig. 72, men på skissen till densamma ha enkla spröjsar). Ett visitationsprotokoll fran år 1658 ger upplysning om dessa fönsters tillkomst sålunda: »Dhe store fönstren på östra kyrkegafwelen bekostade och förärade H. Exell. Feltm. Gr. Douglas.» Den ursprungliga, nu aterställda fönsteranordningen förstördes således redan på 1600-talet.

Korets västra del har förr fatt sitt ljus genom tvenne små, rundbågiga fönster invid triumfbagen, ett i norr och ett i söder. De insläppa numera intet ljus, ty de döljas utvändigt av vattentaken över »Magnus Nilssons gravkor» och norra förhallen. Södra fönstrets yttre smyg täckes av en konstruktiv rundbåge, under det att det norra fönstrets yttre rundbåge är uthuggen ur på kant ställda hällar. Båda fönstrens inre smygar äro delvis omgjorda i sammanhang med korets välvning, pa grund därav att mellanrummet mellan triumfbågen och västra sidan av fönstersmygarna var för litet för den valvkonsol, som här skulle anbringas.

I sydmuren, nära östra gaveln, finnes ett gotiskt fönster med masverk (fig. 41). På murverket däromkring synes, att detta fönster, såsom f. ö. självfallet är, ej är ursprungligt utan i senare tid upphugget. Det härstammar från den yngre medeltiden, sannolikt från tiden efter klostrets brand år 1432 (se härom mera nedan s. 72).

Det bäst bevarade av korets ursprungliga fönster (fig. 40) sitter högt uppe i södra korarmens gavel. Dess rundbågiga form är ej konstruktiv, utan uthuggen i liggande block. Yttre omfattningen är rikt profilerad. Solbänken är ny. I denna gavel fanns ursprungligen intet annat fönster. Gluggen ovanför detsamma leder in på vinden. Dess bage är uthuggen i en pa högkant ställd häll. — De båda sma, rundbagiga fönstren längre ned äro upptagna i senare tid, ehuru, av storlek och form att döma, redan under den äldre medeltiden. Deras yttre smygar äro klädda med stående kalkstensskivor, deras solbänkar utgoras av i lutande ställning inmurade hällar. Denna art av fönsteromfattningar, som förekommer även i Ragvald Knaphöfdes gravkor, synes härstamma fran 1840-talets restaurering, då byggmästaren säges hava (i södra korarmen) »försett de 3:ne fönstren med behötlig förbättring och ordnat dem symmetriskt».

Den förut omtalade nischen i södra korarmens östra mur omsluter ett fönster med korsformig dageroppning och runda, profilerade omfattningar (fig. 41, 45). Detta

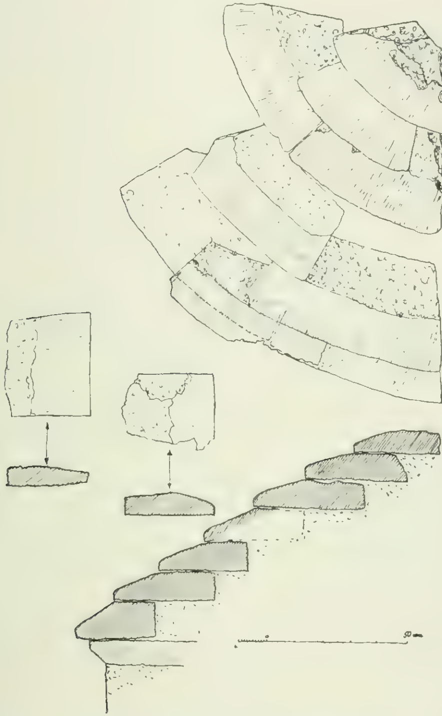

Fig. 36. Rester av absidtak av kalksten. Rekonstruktion av de olika stenplattornas antagliga inbördes lägeförhållanden.

Reste eines Apsidendaches aus Kalkstein. Rekonstruktion der mutmasslichen gegenseitigen Lageverhältnisse der einzelnen Steinplatten.

What is left of the apsis limestone roof. Reconstruction of the supposed reciprocal situation of the different stone slabs.

fönster är helt och hållet nytt (1916), ehuru dess former noggrant reproducera de ursprungliga. Före sista restaureringen doldes de bevarade resterna av ett väldigt blindfönster upptaget i muren år 1847 för att åstadkomma symmetri i kyrkans östra fasad (se nedan).

Norra korarmen får sitt ljus från ett tämligen litet rundbågsfönster i östra muren, utfört under sista restaureringen. I dess södra smyg ingå rester av det ursprungliga

fönstret. Före 1917 fanns här ett stort fönster (1846) som motsvarades av blindfönstret å södra korarmens östmur. Söder om detta fönster funnos rester av ett äldre, föga mindre. Bådas omfattningar voro murade av tegel. Närmast södra murhörnet funnos slutligen de omtalade ursprungliga smygresterna av kalksten.

INGÅNGAR Till koret förde två ingångar från kyrkogården och två från klosterområdet. Av de båda förstnämnda är endast den ena bevarad. Den sitter i norra korarmens östmur och är ursprunglig, ehuru till stor del nyhuggen. Den har enkel rundbågig omfattning med tympanon. Före sista restaureringen var portalen igenmurad. Övre delen av södra sidan var även förstörd genom upptagandet av det stora fönstret i denna mur år 1846. Rekonstruktionen erbjöd emellertid inga svårigheter. Dock måste hela yttre omfattningen och tympanonhällen förnyas.

Den andra ingången från kyrkogården var belägen i södra korarmens västra mur. Den spolierades, då »Magnus Nilssons gravkor» byggdes. Ena hälften av den inre omfattningen har dock anträffats under restaureringen. Man kunde iakttaga att portalen varit rundbågig. Därjämte finnas inmurade i gravkoret på portalens gamla plats och i närheten därav åtskilliga profilerade stenar, vilka sannolikt tillhört den yttre omfattningen. I gravkorsmurens grund har dessutom anträffats den fig. 42 avbildade portalomfattningen, vilken tillhört en dubbelport och möjligen kan ha utgjort inre delen av ifrågavarande portal. I varje fall måste den hava blivit huggen av de stenhuggare, som arbetade vid den nya korbyggnaden. Portalens tröskel utgjordes av en stor runsten av granit, som ännu kvarligger, delvis synlig i gravkorets golv. Följande runor kunna läsas å densamma: . . . ᚾ : ᛉᚾᚠ : ᚠ . . .

Samtidigt med det nya koret uppfördes även det hus, tillhörande klosterbyggnaderna, vilket utgör norra korarmens direkta fortsättning mot norr. I dess undre våning låg sakristian närmast kyrkan, i dess övre upptogs sannolikt hela utrymmet av dormitoriet. Från detta senare rum ledde en dörröppning och en trappa ned till kyrkan. Dörröppningen är ännu bevarad. Den är inåt det forna dormitoriet rundbågig med tympanon, vilket utåt kyrkan utgör rak överliggare. I muren finnas låsmärla och gångjärn bevarade. Dörröppningen, som före restaureringen var igenmurad, leder nu till kyrkans museum och sakristia.

Trappan, som från denna dörr förde ned i kyrkan, låg inne i norra korarmen, invid västra muren på samma plats som den nuvarande. Dess steg, vilka varit inmurade i väggen, hade så när som på de två översta blivit avbilade jäms med murytan. Trappans form kunde tack vare detta förhållande mycket tydligt avläsas genom de i muren kvarsittande styckena av stegen.

NORRA FÖRHALLEN Vid trappans fot finnes i västra muren en portal, som nu leder till »Norra Förhallen», men som från början sannolikt förde ut i det fria, till klostergården. Korsgången varav »Norra Förhallen» utgör en rest, är nämligen senare tillbyggd. Portalen är rundbågig. Dess yttre omfattning, som tyvärr blivit illa skadad, är konstruerad av på högkant ställda kalkstenshällar samt kraftigt profilerad.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 37. Kyrkan från SO.

Die Kirche von SO. The church from the S.-E.

INGÅNG TILL DEN FORNA SAKRISTIAN

I norra korarmens nordmur finnes en smal rundbågig dörröppning, som nu leder till kyrkans elektriska transformatorsrum. Ursprungligen låg sakristian här. Dörröppningen har fått sin nuvarande form under sista restaureringen; de nötta trappstegen i och utanför densamma äro dock de ursprungliga. På samma plats fanns före restaureringen en bredare, igensatt, med tegelomfattning försedd dörröppning, säkerligen tillkommen år 1796 och igenmurad 1846 (se vidare nedan). Under dennas botten anträffades tröskel, trappsteg samt nedersta skiftet av omfattningen till den ursprungliga dörröppningen. Med bibehållande av dennas bredd murades den nya omfattningen.

DEN URSPR. SAKRISTIAN

Transformatorsrummet, som utgör undre vaningen i den nyuppförda sakristibyggnaden, upptar, som nämnt, samma plats som den ursprungliga sakristian. Denna nedrevs år 1846. Rester av dess murar anträffades vid utgrävningarna i klostret. På dessa rester av de ursprungliga murarna har man uppfört den moderna sakristibyggnaden. Sakristians ursprungliga utseende framgår av vissa rester, som ännu äro bevarade i transformatorsrummet. Mitt på golvet står en rund pelare med kapitäl och bas. Den sistnämnda anträffades vid utgrävningen på sin plats. Skaft och kapitäl voro däremot uppställda i Ragvald Knaphöfdes gravkor, men visade sig passa till den kvarliggande basen. I rummets hörn samt vid varje väggs mitt finnas rester av murade pilastrar. Detta utvisar att sakristian varit välvd med fyra valv, säkerligen kryssvalv, vilka vilat på sköldbågar och gördelbågar, som uppburits av pilastrarna och pelaren. Golvet låg i den nuvarande nivån samt är delvis bevarat.

År 1796 ombyggdes sakristian. Därom är antecknat, som följer: »1796 inreddes den n. v. Sacristian af den gamla, hvars hvalv borttogs, och som hon låg under jorden efter fönstren, blef den igenfylld, nya fönster upphuggna, dörr utåt klosterlandet öppnad — — —». Ända till detta år synes man ha begagnat den oförändrade gamla klostersakristian, ehuru den av de ständiga klagomålen att döma måste ha befunnit sig i mycket dåligt skick.

År 1846 revs den, som nämnt, helt och hållet ned. I stället inreddes norra korarmen till sakristia.

KORTILLBYGGNADENS STILKARAKTÄR

Korbyggnaden är en utpräglat cisterciensisk skapelse. Planen visar den för cistercienserskyrkor karakteristiska, absidlösa, raka korgaveln. I dessa kyrkor sluta sig så gott som alltid intill tvärskeppens östra sidor en rad små kapell. Dessa ha bortfallit i Vreta, men på motsvarande platser i korarmarna ha, såsom förut omtalats, stått altaren. Den stora grunda nischen i södra korarmens östra vägg är säkerligen att betrakta som ett rudiment av ett sådant kapell.

Stenmaterialets omsorgsfulla behandling är även karaktäristisk för cistersiensisk byggnadskonst. Detsamma gäller profil- och detaljformerna.

Särskilt tydliga äro detaljöverensstämmelserna mellan korbyggnaden och den något äldre klosterkyrkan i Alvastra. Likheterna äro så stora, att det förefaller sannolikt, att korets byggmästare och stenhuggare deltagit i uppförandet av Alvastra kloster, innan de anlände till Vreta.

Foto E. Fant 1917.

Fig. 38. Interiör av koret visande östgavelns fönstergrupp.

Innenansicht des Chors mit der Fenstergruppe des Ostgiebels. Interior of the choir showing the window group of the eastern gable

Den förcisterciensiska kyrkans byggnadskomplex och det nya koret äro representanter för tvenne ytterst olikartade arkitekturriktningar. Det förra är med sina nordfranska och tyska motsvarigheter och förebilder en ättling av den karolingiska byggnadskonstens basilikor. Det senares stamfäder äro de sydfranska hallkyrkorna med deras från basilikan så avvikande rumsideal.

LEKMANNAKYRKANS VALV OCH DÄRMED SAMMANHÄNGANDE DELAR

Det var tydligen den redan omnämnda, förödande eldsvådan, som gav anledning till nästa stora byggnadsföretag vid kyrkan, vilket omfattade en grundlig ombyggnad av den ursprungliga, med trätak övertäckta västkyrkan. —Man vet av urkun-

derna, att under 1200-talets förra hälft en eldsvåda härjat klostret (se nedan s. 60). Vid utgrävningarna av klosterruinen ha även spåren av denna eldsvåda tydligt kunnat påvisas. Såsom nyss omtalats, visa korets murar starka brandskador, medan inga som helst sådana finnas vare sig å korets eller västkyrkans valv eller med dem sammanhängande delar. Dessa byggnadspartier måste således tillhöra tiden efter den stora eldsvådan (se nedan).

Det bör ha varit i samband med denna ombyggnad som det förmodade västtornet avlägsnades (såvida det ej lämnats ofullbordat vid uppförandet).

Mittskeppets arkadpelare och högmurar revos nu. Yttermurarna påbyggdes, så att sidoskeppen blevo i det närmaste lika höga som mittskeppet. I stället för de gamla arkadpelarna murades de nuvarande, som äro av huggen kalksten och ha T-formig, grov sektion. I den sålunda förändrade västkyrkan inslogos de nuvarande valven. Arkadbågarna äro rundbågiga, gördelbågarna däremot svagt spetsade. Spetsade sköldbågar, som mottaga valvkuporna, ligga ovanför såväl arkad- som gördelbågar. Kraftiga, svagt spetsade diagonalbågar med fyrkantig sektion bilda stommen för mittskeppets kupor av kalkstensflis, där stenen ligger i skift vinkelräta mot vederbörande sköldbåge.[1] Hjässlinjerna stiga starkt mot valvhjässorna i dessa valv. Diagonalbågarnas anfang uppbäras av små kolonnetter i vinklarna mellan pelarens språng. Deras form är enkel, men karaktärsfull (se fig. 49). Under gördel- och arkadbågarnas anfang ligger en liten list med karaktäristisk profil.

Tvärskeppen täckas av valv liknande mittskeppets.

Sidoskeppens valv (fig. 49, 51) äro lägre och sakna såväl diagonal- som sköldbågar. De äro slagna över avlång plan. Gördelbågarna äro av huggen sten.

I södra sidoskeppets nordöstra hörn vilar valvanfanget på en med enkla blad sirad konsolsten. Egendomligt nog finnas inga motsvarigheter till denna vid de övriga anfangen i sidoskeppen. Denna konsolsten talar för att man ursprungligen avsett att bygga diagonalbågar även i sidoskeppsvalven, men under arbetets gång övergivit denna tanke.[2]

Samtliga kupor äro putsade, medan pelare och bågar visa behuggna stenytor.

YTTERTAK Yttertaket, som byggdes över de nya valven, kan ganska noga rekonstrueras med ledning av vissa spår å kyrkans vind.

Såsom redan är omtalat, ingår den ursprungliga kyrkans östra långhustvärmur i den gavelmur, som skiljer korets vind från västkyrkans. Själva gavelröstet är emellertid delvis ommurat, tydligen i samband med påläggandet av nytt tak över västkyrkans nya valv. Utefter kanten av nämnda gavelröste finnas i det överliggande murverket avtryck av takbeläggningen med alla dess detaljer (fig. 50). Dessa avtryck

[1] Ett undantag utgör sydvästra $^1/_4$ av tornkvadratens valv. Skiften gå där vinkelrätt mot diagonalbågen. Valvet har tydligen blivit lagat på detta ställe i senare tid.

[2] Konsolstenar vid valv utan diagonalbågar förekomma på Gotland t. ex. i Stenkyrka kyrkas kor. Se SVERIGES KYRKOR: Gotland Bd I.

Foto N. Åzelius 1927.

Fig. 39. Korets östra gavel med rekonstruerad fönstergrupp samt iakttagbar skarv mellan ursprungligt murverk och påmurat röste.

Ostwand des Chors mit rekonstruierter Fenstergruppe und dem Ansatz zwischen ursprünglichem Mauerwerk und aufgemauertem Dachstuhl

The eastern gable of the choir with reconstructed window group and visible joint between the original brickwork and the pediment built up.

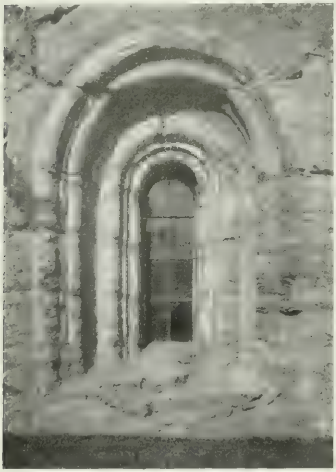

Foto S. Curman 1907

Fig. 40. Ursprunglig fönsteromfattning i södra korarmens sydgavel.

Ursprüngliche Fenstereinfassung in der Südwand des südlichen Chorarmes. — Original window-case in the southern gable of the south choir wing.

ha tydligen uppstått, när under den sista stora medeltida byggnadsperioden (se nedan) kormurarna avsevärt höjdes, utan att motsvarande förändring vidtogs över västkyrkan, vars tak fick kvarligga. Kanten av taket blev vid gavelns påmurning inbakad i den nya muren. Avtrycket ger sålunda en bild av hur taket över mittskeppet i kyrkans västra del var anordnat efter de nyss beskrivna valvens inslående. Man har tydligen vid detta tillfälle bibehållit ett obrutet, över kyrkans hela längd sammanhängande mittskeppstak, liksom man gjorde vid korets tillbyggande.

Sidoskeppstaken däremot blevo naturligtvis helt och hållet förändrade genom yttermurarnas höjning. Å mittskeppets sträckmurar på vinden finnas spår av den nya anordningen.

På norra sträckmurens yttersida finnas ca en halv meter under dess överkant en rännformig insättning. Dess inre vägg är putsad och visar avtryck av en bilad stock. Denna har säkerligen haft till ändamål att lämna upplag för sparrarna till sidoskeppets luttak. Å södra sträckmuren saknas sådan ränna. Men i dess överkant synas i stället sneda inskärningar, som knappast kunna vara annat än urtagningar för takstolens sparrar, som här fortsatt från mittskeppet ned över sidoskeppet utan någon avsats på taket. Dock måste taket hava haft ett brott, ty med samma lutningsvinkel (ca 45°) som på mittskeppet kommer taket icke över sidoskeppets valv.

Mittskeppets tak har fortsatt fram över västpartiet, så att kyrkan här slutat med en enkel gavel (se Suecia-bilden, fig. 61). Av dennas röste finnes numera intet kvar. Västpartiets sidobyggnader äro likaledes i sina översta delar ombyggda. Så är även fallet med långhusmurarna, vilkas 6—7 översta skift äro påmurade (se fig. 32). Alla dessa förändringar utfördes, då nuvarande tornet byggdes (1760-talet).

TAKBELÄGGNING. Takbeläggningens detaljer kunna, som redan nämnt, avläsas i avtrycken vid gaveln på vinden (fig. 50). Taket täcktes av spån. I stället för nockbräder har man haft en ryggås med rännor, i vilka de översta spånen varit instuckna. Spånen ha varit nära 1 m långa och 4—5 cm tjocka i grovändan. Liknande, ehuru mindre omfattande avtryck finnas, där tvärskeppstaken stött emot långhusets sträckmurar. Spånen voro här betydligt mindre.

FÖNSTER

Snett över kyrkans södra portal sitter ett litet rundbågigt fönster med finhuggna smygar och profilerad yttre omfattningslist (fig. 16). Det är delvis nyhugget. Före sista restaureringen var fönstret igensatt och omfattningen delvis förstörd. I dess ställe satt mitt över portalen ett större fönster med av tegel murad omfattning. Detta fönster upptogs år 1802.

Då putsen under sista restaureringen avknackades, framkommo rester av ett ursprungligt fönster vid sidan av det nya. Solbänken och delar av östra smygen jämte dess omfattningslist voro bevarade. Valvanfangets läge kunde avläsas i listen och det omgivande murverket. Då dess former sålunda voro givna, rekonstruerades det, varvid några i Douglaska gravkorets murar anträffade delar av ett liknande fönster kommo till användning.

Foto E. Fant 1917

Fig. 41. Ursprungligt rundfönster i södra korarmens östmur samt gotiskt fönster i södra högkorsmuren.

Ursprüngliches Rundfenster in der Ostwand des südlichen Chorarmes und gotisches Fenster in der Südmauer des Hochchores.

Original round window in the eastern wall of the south choir wing and Gothic window in the south chancel wall

Fönstret sitter snett över portalen, men däremot mitt för arkadbågen mot mittskeppet. Säkerligen fanns ett sådant fönster på vardera sidan i varje travée, således två på långhusets södra och två på dess norra sida (se fig. 58). På sydsidan förstördes det nu saknade fönstret, då Douglaska gravkoret byggdes.

På norra sidan finnas två stora fönster med av tegel murade omfattningar (fig. 32). De upptogos år 1790. I kyrkans minnesbok omtalas, att här »förut icke voro mer än tvänne små från munketiden». Samtidigt med dessa stora fönster upptogs även ett likadant i norra tvärskeppets gavel.

I södra tvärskeppets gavel finnes ett rundfönster (fig. 16, 58) med alldeles samma omfattningslist som på det lilla fönstret över södra portalen. Även rundfönstret måste därför tillhöra valvslagningsperioden. En mindre del av omfattningen är nyhuggen.

LEKMANNAKYRKANS NYA STILKARAKTÄR

Västkyrkan fick med denna ombyggnad en utpräglat cisterciensisk stilkaraktär. Typiskt cisterciensiskt är den stränga enkelheten och saknaden av all slags ornamental utsmyckning, men också den noggranna och precisa behandlingen av profiler, kapitäl m. m. Ett för cistercienserarkitekturen synnerligen utmärkande drag är den konsolartade avslutningen av kolonnetter och knektar.

Detaljformerna återfinnas i olika utländska ordenskyrkor. Några direkta förebilder

synes man dock ej kunna påvisa. Många skäl tala för att man har rätt att betrakta denna del av kyrkan som ett utslag av en i viss mån nationellt färgad riktning inom cisterciensérarkitekturen i vårt land. Även andra kyrkliga byggnadsverk synas stå i samband med liknande eller samma mera nationellt präglade riktning, så t. ex. vissa delar av Linköpings domkyrka. Likheten mellan en del detaljer i Vreta och de arkadprydda långmurar i domkyrkan, vilka enligt ROMDAHL[1] sträcktes år 1260, datera denna del av kyrkan i Vreta till 1200-talets mitt.

År 1248 utfärdade den påvliga legaten biskop Vilhelm av Sabina ett avlatsbrev för alla dem, som skänkte gåvor till klostret i Vreta, där abbedissan och nunnorna sägas med stor omkostnad hava börjat återuppföra sina byggnader, som blivit härjade av eld. Klostrets egna medel voro icke tillräckliga för detta arbete.[2]

De här åsyftade byggnadsarbetena gällde säkerligen i fråga om kyrkan just västra delens ombyggnad.

År 1266 fick kyrkan ännu ett sådant avlatsbrev till förmån för sina byggnadsföretag.[3] Detta tyder på att västkyrkan då ännu ej var fullbordad, eller också åsyftas byggnadsarbeten i själva klostret.

KORETS VALV

I klosterbyggnadens ruiner har man under de senaste årens utgrävningar (1916—22) mycket tydligt kunnat iakttaga spåren av den eldsvåda, som enligt det omtalade avlatsbrevet på 1200-talet hade härjat klostret. I kyrkan drabbade förstörelsen naturligtvis framför allt den ursprungliga delen. Hela taket var ju där av trä. Men även koret led betydande skada, såsom ännu kan iakttagas på vissa ställen i murarna. Återställandet började av allt att döma, såsom ovan beskrivits, med västkyrkans ombyggnad. Men föga lång tid efter denna ombyggnad måste man ha skridit till att reparera koret, som därvid fick nya valv.

Huvudrummet övertäcktes nu med tvenne stora, spetsbågiga kryssvalv, vilka båda ha kvadratisk plan (se fig. 52, 58). De sakna diagonalbågar. Sköldbågarna äro svagt spetsiga liksom gördelbågen mellan valven. Kuporna äro av kalkstensflis, ca 30 cm tjocka, samt äro slagna med fogarna vinkelräta mot vederbörande sköldbåge. Hjässlinjerna stiga alldeles raka mot valvhjässan. Valvanfangen upptagas av halv- och fjärdedelskolonnetter av huggen kalksten. Stammen har nedåt en konsolartad, enkelt ornerad avslutning. Kapitälen äro kalkformade och sakna ornering. Abaken, uppdelad med rundstavar och hålkälar, visar två typer, som användas växelvis.

[1] ROMDAHL, anf. arb., Biskop Lars bygge, s. 41 ff.

[2] DIPL. SUEC. I 356. » — — ecclesiam suam domos & officinas ignis uastitate comsumptas inceperint reparare nec ad id proprie ipsis suppetant facultates — — —»

[3] Dipl. SUEC. I. 519 :— — ipsarum Ecclesiam & Monasterium reparare inceperint opere sumptuoso — — —.»

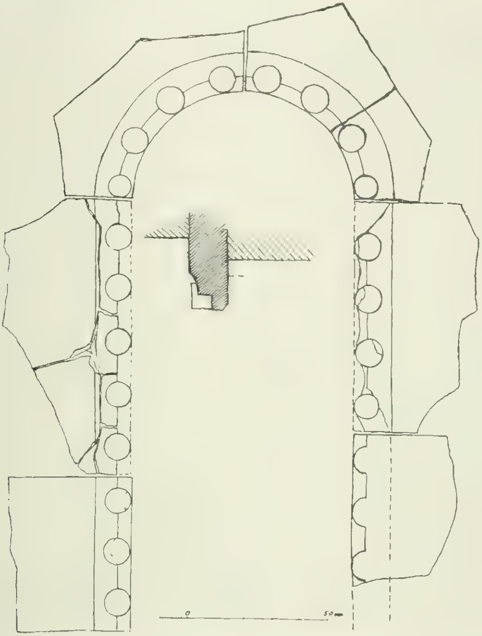

Fig. 42. Rester av en det äldsta klosterkoret tillhörande portal, i teckning sammanställda.

Reste eines dem ältesten Klosterchor angehörenden Portals, in der Zeichnung zusammengestellt

What is left of a porch belonging to the oldest convent choir, put together in a drawing.

I sammanhang med de två västligaste kolonnetternas inmurning hava de båda förut omtalade, ursprungliga korfönstren blivit förändrade invändigt. Västra sidorna av fönstersmygarna sutto nämligen så nära triumfbågsmuren, att kolonnetterna ej fingo plats däremellan. Smygarna ombyggdes därför så som ritningarna utvisa (fig. 21).

Korarmarna täckas av tunnvalv med stickkupor, lika höga som huvudvalvet (»romerska kryssvalv»). Egendomligt nog har man i norra korarmen uppfört ett slags förstärkningsmur invid södra väggen. De ursprungliga bågöppningarna intill koret omslutas med ett par nya bågar, något vidare och högre än de gamla, och över dessa är det nya murskalet uppfört, som upptager valvets södra sida. Någon anledning till denna konstruktion är svår att utfinna.

För att avtäcka dessa nya valv blev det nödvändigt att påbygga såväl gavlar som

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 43. Interiör av kyrkans västra del med blick genom triumfbågen mot koret.

Innenansicht des westlichen Teils der Kirche mit Blick durch den Triumphbogen auf das Chor zu.

Interior of the western part of the church with view through the chancel-arch towards the choir.

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 44. Interiör av koret med triumfbåge och korskrank.

Innenansicht des Chors mit Triumphbogen und Chorschranke.

Interior of the choir with chancel-arch and screen.

sidomurar samt höja yttertaket över hela koret. Taket gjordes därvid betydligt högre över huvudpartiet än över korarmarna (fig. 37, 58). Ursprungligen voro, som förut papekats, alla de tre gavlarna lika höga (se fig. 57). Nu blev däremot östgaveln avsevärt högre än de andra. Röstena fingo därjämte en mera högspetsig form än förut. Man strävade tydligen efter att ge hela byggnadskroppen en högre resning. Kortaket kom genom denna ombyggnad att ligga betydligt högre än taket över kyrkans västra del, liksom förhållandet är i så många av de gotländska landskyrkorna.

Detaljerna i detta byggnadsparti överensstämma nära med vissa delar av Linköpings domkyrka. Till teknik och konstruktion överensstämma valven mera med gotländska byggnadsverk, särskilt med S. Görans kyrka utanför Visby. Många skäl göra troligt att gotlänningar, uppfört valven i Vreta. Man torde rent av kunna antaga att koret i Vreta och valven i den nämnda Visbykyrkan utförts av samma byggmästare. Eljest vid denna tid sällsynta egenheter (romerska kryssvalv m. m.) förekomma å omse hall. Skäl finnas för den åsikten, att S. Görans valv slagits såsom ersättning för äldre sadana, vilka förstörts under striderna mellan Visby och gotlandsbönderna vid 1200-talets slut. Dessa stridigheter bilades genom Magnus Ladulås medling år 1288.[1]

År 1289 invigdes Vreta Klosters kyrka högtidligen av biskop Bengt i närvaro av konung Magnus Ladulås och drottning Helvig. Denna nyinvigning torde, såsom framgår av ovanstående, hava gällt den stora ombyggnaden av kyrkans kor.

Invigningshögtidligheten beskrives i den ovan ofta citerade senmedeltida anteckningssamlingen[2] om Vreta Kloster i Linköpings domkyrkas arkiv sålunda: »Anno domini 1289 idibus Junii dedicata et consecrata est ecclesia sanctimonialium Vretis per venerabilem in Christo patrem dominum Benedictum secundum presente domino Magno Sweorum Gothorumque rege ac domina Helewiik regina in honorem dei omnipotentis ac gloriose virginis Marie. Eodem tempore domina Katerina secunda proxima die festum dedicationis precedente consecrata est in abbatissam ibidem, aliis decem virginibus eciam eodem tempore sollenniter deo dedicatis et introductis ac consecratis.» (I Herrans år 1289 den 13 juni helgades och invigdes Vreta Klosters kyrka av den vördige fadern herr Bengt den andre i närvaro av konung Magnus, Svearnas och Götarnas konung och drottning Helvig till Guds allsmäktigs och jungfru Marias ära. På samma gång invigdes följande dag till abbedissa sammastädes fru Katarina den andra efter föregående högtidlig helgelse, varjämte tio jungfrur samtidigt högtidligen helgades och invigdes åt Gud).

MAGNUS NILSSONS GRAVKOR»

Invid kyrkans södra sida, mellan tvärskeppet och korarmen, ligger ett litet gravkor, i vilket Johan III låtit uppställa ett monument över konung Magnus Nilsson

[1] Jfr. E. Lundberg, Visby. Kyrkoruinerna och domkyrkan. Nr. 22 i serien Svenska Fornminnesplatser. Sthlm 1934.

[2] Tryckt i Scriptores rerum Suecicarum III p. 296—97.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 45. Altarnisch med rundfönster i södra korarmen. T. h. piscinanisch. Altarbordets plats upptages av nedgången till det Koskull-d'Albedyhlska gravkoret. Ovanför nischen ett fragment av 1701 års altarprydnad. Däromkring huvudbaner med ätten Koskulls vapen.

Altarnische mit Rundfenster im südlichen Chorarm, rechts Piscinanische. Der Platz des Altartisches wird von dem Abstieg zum Koskull-d'Albedyhlschen Grabgewölbe eingenommen. Oberhalb der Nische ein Fragment der Altarverzierung des Jahres 1701. Ringsherum Funeralwappen des Hauses Koskull.

Altar niche with round window in the south choir wing, to the right piscina niche. The place of the communion table is occupied by the way down to the mortuary chapel of Koskull d'Albedyhl. Above the niche a fragment of the altar ornament from 1701. Round about funeral arms of the family Koskull.

död år 1134 i slaget vid Fotevik, se nedan s. 166). Gravkoret bär namn efter denne konung, ehuru han omöjligen kan ha sin gravplats däri. Den lilla byggnaden är nämligen av allt att döma uppförd ungefär samtidigt med korets valv, d. v. s. omkring 1289.

På tre sidor sluter sig detta gravkor intill kyrkans murar. Endast på den fjärde har man behövt uppföra ny mur. Rummet (fig. 53, 54) täckes av ett »romerskt kryssvalv» av kalkstensflis. Detta valv erinrar starkt om valven i korarmarna. Väggar och valv äro putsade. På norra och östra sidorna finnas senmedeltida kalkmålningar (se nedan).

Gravkorets fasadmur har sockel i form av en enkel skråkant, fortsättande korets. I denna mur finnes ett litet rundbågigt fönster, vars yttre smyg är nyhuggen. Före sista restaureringen var smygen beklädd med på kant ställda kalkstensskivor, en anordning som enligt vad ovan visats (s. 50) synes vara typisk för den restaurering gravkoren på 1840-talet genomgingo. Bakom kalkstensskivorna kunde man iakttaga, hur den bortbrutna ursprungliga fönsteromfattningen varit konstruerad, och i anslutning härtill utfördes ett nytt fönster.

Bredvid detta finnes i inre muren en liten rundbågig nisch med omfattning av huggen kalksten.

Gravkoret har tvenne ingångar, en från korarmen och en från tvärskeppet (fig. 54). Båda ha enkla rundbågiga omfattningar av huggen kalksten och vända fasadsidan åt väster, medan de åt öster ha putsad smyg.

Under golvet ha företagits utgrävningar, varvid flera medeltida gravar anträffats (se nedan kap. Konungagravarna).

Grunden till den ursprungliga kyrkans södra sidoabsid finnes även bevarad under golvet. Absiden revs säkerligen ej, förrän gravkoret byggdes.

Såsom förut är omtalat fanns ursprungligen en portal på södra korarmens västra sida. Gravkorets fasadmur kom delvis att ligga framför denna portal, som därför måste igensättas. Kring ingången från gravkoret till korarmen finnas inmurade åtskilliga profilstenar, vilka sannolikt tillhört den omtalade portalens infattning. Tröskelstenen i denna portal utgjordes, som förut är nämnt, av en stor runsten av granit. Den är delvis synlig genom en urtagning i sydöstra hörnets golvbeläggning.

I grunden till gravkorets fasadmur ha anträffats fragment av åtskilliga arkitekturdetaljer (fig. 42), vilka här begagnats såsom simpelt murningsmaterial.

Gravkoret täckes av ett enkelt luttak, som döljer högkorets enda ursprungliga sydfönster.

Såsom ovan påpekats, finnas betydande likheter mellan valvet i detta gravkor och valven i korets tvärarmar. Därjämte har den enda i sin helhet bevarade klosterbyggnaden, det s. k. Klosterhuset (se nedan), vilkens valv fullständigt överensstämma med valven i korets huvudrum, fyra rundbågiga ingångar, vilka till form och konstruktion noga motsvara gravkorets ingångar. Jfr särskilt smygarnas inre avtäckningar.

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 46. Norra sidoskeppet sett från norra tvärskeppet.

Das nördliche Seitenschiff vom nördlichen Querschiff aus gesehen. The northern aisle, view from the northern transept.

Det förefaller, som om korbyggnaden, »Magnus Nilssons gravkor» och »klosterhuset» tillsamman utgjorde en mycket bestämt utpräglad grupp inom klostrets stora byggnadskomplex.[1] Gravkoret skulle tillföljd härav kunna dateras till tiden omkring år 1289.

Vem som låtit bygga detta gravkor kan ej avgöras. Grävningar under golvet ha ej lämnat någon ledning i denna fråga.

Det ligger dock nära till hands att gissa på klostrets välgörare, riddar Svantepolk Knutsson, som hade tvenne döttrar i klostret, vilka efter varandra blevo abbedissor. Den äldsta av dem invigdes till sitt ämbete just vid kyrkans högtidliga invigning år 1289. Emellertid vet man ej, huruvida riddar Svantepolk verkligen begravts i Vreta. Jfr nedan kap. KONUNGAGRAVARNA.

[1] På den närbelägna kungsgården Kungsbro, under medeltiden biskopsgård med namnet Bro, finnas rester av ett medeltida stenhus, som till former och teknik mycket erinrar om ifrågavarande delar av kyrka och kloster.

Foto E. Fant 1917.

Fig. 47. Interior av kyrkans vastra del mot orgelläktaren.

Innenansicht des westlichen Teils der Kirche mit Orgelempore.

Interior of the western part of the church towards the organ gallery.

Foto N. Åzelius 1927.

Fig. 48. Valvpelare och valv i kyrkans västra del. Södra pelareraden jämte ett stycke av södra tvärskeppets västra vägg.

Gewölbepfeiler und Gewölbe im westlichen Teil der Kirche. Die südliche Pfeilerreihe nebst einem Stück von der Westwand des südlichen Querschiffes.

Vaulting-pillars and vault in the western part of the church. The south row of pillars with a part of the western wall of the south transept.

Foto N. Åzelius 1927.

Fig. 49. Arkadbåge, diagonalbåge och kolonnettkonsol. Södra sidans närmast tornet belägna travée.

Arkadenbogen, Diagonalbogen und Colonnetten-kragstein. Das dem Turm zunächst gelegene Joch der Südseite.

Arcade arch, diagonal arch and column corbel. The compartment nearest the tower in the south aisle.

NORRA FÖRHALLEN

Den s. k. norra förhallen, fordom benämnd »skvallerkuren», utgöres av den forna korsgangens enda återstående valv, som blivit bevarat på grund av sitt skyddade läge i det smala prång, som, då koret byggdes, uppstod mellan norra tvärskeppet och norra korarmen (fig. 55).

Rummet begränsas på tre sidor av kyrkans murar. Den fjärde sidan, där korsgångens övriga del tagit vid, stänges nu av en massiv plankvägg av ek, utförd i stavkonstruktion samt försedd med en liten dörr. Före sista restaureringen var denna sida stängd genom en mur.

Norra förhallen täckes av ett kryssvalv med sköld- och diagonalbågar av huggen kalksten (fig. 55). Diagonalbågarna, som äro rätt grova samt ha rundstavsform, bilda liksom sköldbagarna fulla rundbågar. Valvkuporna äro slagna av kalkstensflis. Sköldbagarna upptagas av pilastrar, diagonalbågarna av fristående kolonnetter. I de båda nordliga hörnen äro dessa kolonnetter nya. Kapitälens och basernas form framgår av fig. 55 och 56.

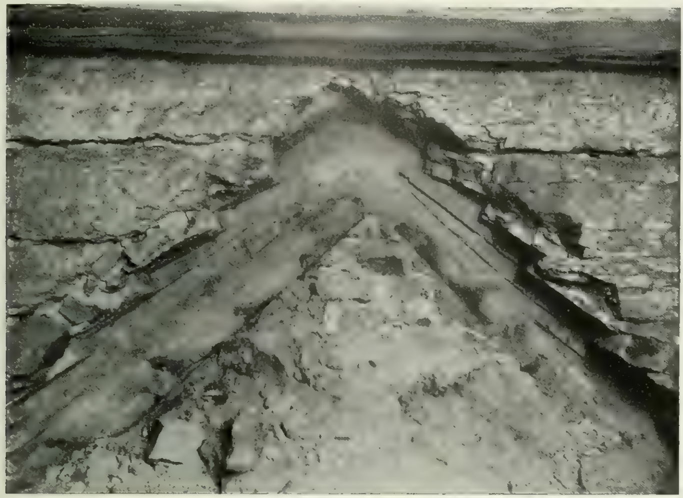

Foto S. Curman 1907.

Fig. 50. Avtryck i triumfbågsröstet av det ursprungliga taket över valven i kyrkans västra del.

Abdruck der ursprünglichen Dachlinie in der Triumphbogenmauer oberhalb der Gewölbe im westlichen Teil der Kirche.

Traces in the chancel arch pediment of the original roof over the vaults in the western part of the church.

Från norra förhallen leda ingångar till norra korarmen och norra tvärskeppet. Om den förra är redan (s. 52) talat. Den senare utgöres av ett enkelt, i muren upptaget dörrhål, tydligen av sent datum. Före sista restaureringen ledde även en ingång till högkoret. Den rundbågiga omfattningen var murad av tegel. Ingången, som nu är igensatt, men synlig å ömse sidor av muren såsom en nisch, upptogs säkerligen år 1802 för att bereda passage från sakristian till predikstolen, som d. å. flyttats till triumfbågens norra mur.

Norra förhallen täckes utvändigt av ett pulpettak, som döljer högkorets nordfönster.

Arkitekturformerna tala för att norra förhallen (samt även den övriga delen av korsgångens östliga länga) blivit uppförd samtidigt med västkyrkans valv. Såväl i fråga om valvformer som detaljer överensstämma dessa båda byggnadsdelar nära. Korets valv åter äro av helt annan karaktär.[1] Även i de delar av Linköpings domkyrka, som ovan blivit satta i samband med västkyrkans valv, finnas partier, som visa tyd-

[1] Jämför t. ex. det korets valv närstående valvet i »Magnus Nilssons gravkor» med valvet i norra förhallen.

liga överensstämmelser med denna del av korsgången. Detta gäller framför allt om långhusets väggarkader i domkyrkan, där särskilt kolonnettbasernas former stå mycket nära baserna i korsgången i Vreta (fig. 56).

KYRKOBYGGNADENS ÖDEN EFTER 1289

Ända till långt fram på 1700-talet bibehöll kyrkan i stort sett det utseende den hade vid invigningen år 1289.

ELDSVÅDAN ÅR 1432 OCH DÄRAV FÖRANLEDDA BYGGNADSARBETEN

Under medeltidens senare del gjordes endast några relativt obetydliga tillägg till kyrkobyggnaden. Den viktigaste händelsen i kyrkans historia under denna tid var en eldsvåda, som timade år 1432.[1]

Under utgrävningarna av klosterbyggnadernas lämningar har man kunnat iakttaga spåren av denna brand, som tyckes ha härjat stora delar av klostret. I kyrkan visa murarna ovan valven överallt tydliga brandskador, vilka säkerligen härröra från ifrågavarande eldsvåda.

För klostrets byggnader gav branden anledningen till vissa nybyggnader, framför allt till det stora nya ingångsparti, som omtalats i samband med beskrivningen av kyrkogården.

Från reparationsarbetena vid kyrkan härstammade sannolikt den takstol, som före sista restaureringen uppbar korets yttertak. Den nuvarande takstolen reproducerar den gamlas former.

Sannolikt var det även vid detta tillfälle, som koret erhöll det gotiska fönstret på sydsidan. Bitar av liknande masverk ha nämligen anträffats vid de efter branden tillkomna delarna av klostrets byggnader.

Det är även troligt, att det var under den ganska livliga byggnadsverksamhet, som nu utvecklades vid klostret, som det förut omnämnda lilla tornet över nuvarande södra tornsidorummet byggdes. Detta torn, som nedrevs år 1764, beskrives av BROOCMAN på följande sätt: »Wid Kyrkans Wästra gafwel är et upmurat Torn af huggen Kalksten, som dock icke har then styrko, at Kyrkans Klockor kunna hänga theruti».[2] Tornets utseende framgår av fig. 61. Gavelröstena ha avtrappad kontur samt siras av blinderingar. Östra tornmuren vilade tvärs över tornsidorummets tunnvalv. Rester av denna mur äro ännu bevarade å kyrkans vind.

[1] Anno domini 1432 die sancti Jeorgii combustum est monasterium Vretense tercio». (År 1432 på St Georgis dag brann Vreta kloster för tredje gången). Anteckning i Linköpings domkyrkas arkiv. Tryckt i Script. rer. Suec. III: 2, sid. 297.

Den 27 juli 1434 utfärdade abbedissan och conventet i Vreta Kloster ett öppet brev för »välborin man Pedher Knutsson» som under den »stora fatigdom, sorgh ok drövilse som vaar klostre ok os tilkomen aeru aff vaadha eeldhe, haffwe os mz gudhlike akt ok godhom vilia hulpit ok os til bygning antwardhat thraetighi aengliska nobla.» Pergamentsbrev i Riksarkivet.

[2] BROOCMAN, s. 121.

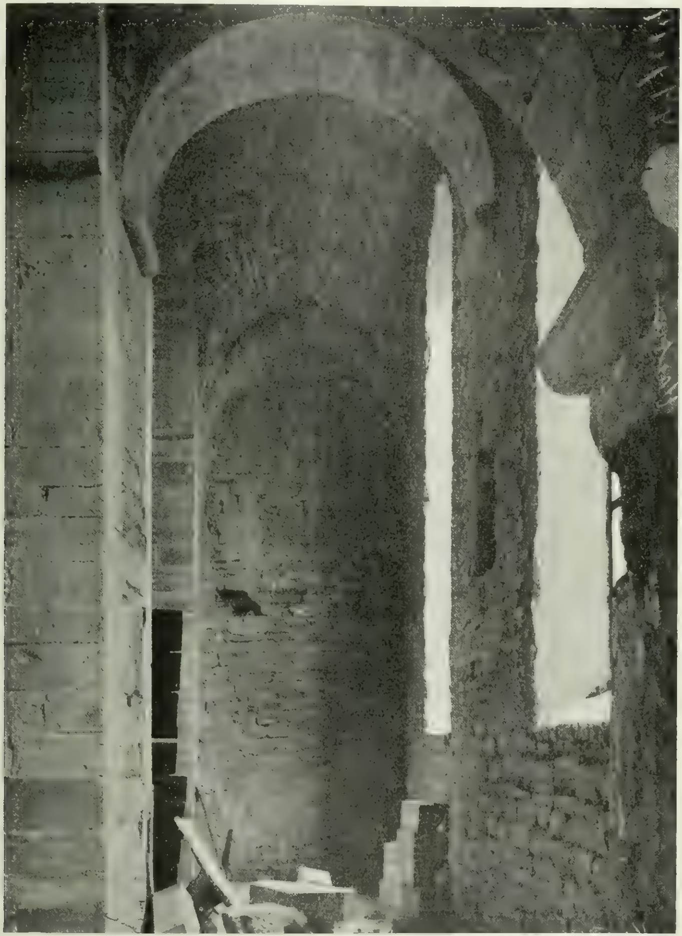

Foto E. Fant 1916.

Fig. 51. Norra sidoskeppet från öster under restaureringsarbetet. Murytorna renknackade från puts. Observera valvens konstruktion.

Das nördliche Seitenschiff von Osten während der Restaurierungsarbeit. Die Mauerflächen von Verputz reingeklopft. Man beachte die Konstruktion der Gewölbe.

The northern aisle seen from the east during the restoration. The wall faces knocked clean from plaster coating. Observe the construction of the vaults.

JOHAN III OCH VRETA KLOSTER

Konung Johan III visade stort intresse för det gamla klostret.[1] Detta intresse resulterade för kyrkans del framför allt i uppställandet av minnesvårdar över de furstar, vilka ansagos ha sina viloplatser där. Men han synes också ha låtit reparera kyrkan. I räkenskaparna för 1582 finnes nämligen upptaget för Gullbergs härad: »Kyrkiorna till bygning och oprettelsze. — — — Wreta kornn — 2 spann» samt »Än haffuer Biscopena i Linkiöpungh effterläntt Wreta kyrkia till bygningh på k:M:N: behag, effter hon ähr illa förfallen. Kornn — — — 1 punndk.»[2] Om konungamonumenten se nedan sid. 166.

BYGGNADSARBETEN PÅ 1600-TALET

Under kyrkoherden Nils Magni tid (1608—1650) uppfördes en hög takryttare över kortaket. Dess utseende framgår av fig. 61. Vid samma tid byggdes även klockstapeln. Såväl denna som takryttaren nedtogs år 1764, då nuvarande tornet byggdes.

Vid 1600-talets mitt förändrades korgavelns fönsteranordning på förut beskrivet sätt.

KOSKULL-D'ALBEDYHLSKA GRAVVALVET

Ungefär vid denna tid synes även det Koskull-d'Albedyhlska gravvalvet ha blivit uppfört. Det utgöres av ett till större delen under marken beläget, tunnvälvt rum i vinkeln mellan södra kormuren och östra väggen av södra korarmen. Nedgangen utgöres av en trappa fran södra korarmen, vars mynning stänges av några med järnringar försedda kalkstensplattor. Vid trappans nedre ände är en järndörr sammansatt av tvenne medeltida dörrar. På Erik Dahlbergs avbildning (fig. 59) framträder nedgången såsom en öppen trappa mellan tvenne låga plintar.

Gravkorets yttermurar höja sig endast c:a en meter över marken. Taket är platt samt belagt med grästorv (se fig. 41). Ursprungligen täcktes gravvalvet av ett yttertak, som gick långt upp på kyrkans vägg och som understöddes av en mur i form av ett halvt röste, ställt diagonalt över valvet in mot kyrkans murhörn. Detta tak sänktes år 1766 samt borttogs alldeles år 1846. Vid sista restaureringen förnyades gravvalvets utåt synliga delar, vilka voro uppförda av sten, bruten ur klosterbyggnaden.

Gravvalvet synes vara byggt av majoren Henrik Koskull (se not 2, s. 136) till Odensfors, med vilken sätesgård graven senare övergick till ätten d'Albedyhl.

DOUGLASKA GRAVKORET

År 1663 uppfördes för fältmarskalken greve Robert Douglas (död 1662) det stora gravkoret vid långhusets södra sida (fig. 2—4).

[1] I en skrivelse av den 14 nov. 1578 kungör ståthållaren i Östergötland, Hogenskildt Bielke, vissa löneförmåner som beviljats länsmannen i Gullbergs härad Ingemar i Torp, bl. a. för att han dess bättre skall sköta vissa byggnadsarbeten: »icke alenesth wid Konungsbro» utan också att the rum och wåningar widh Wretta Closter kunne bliff (ue) täcktte och wäll med tak förvarade». Kammararkivet, Österg. Handl. 1582: 1; b (bland bilagorna).

År 1580 upplåter han Aby kronohemman i Vreta Klosters socken skattefritt åt »wår troo tienare Joenn Nielszon» för att han »szig thes troligere och flitheligere udi then befalningh wij honom ombetrot haffue, både wed Wretha Closters bygning och eliestt schall bruke och befinne lathe.»

[2] Kammararkivet, Österg. Handl. 1582; 4, C.

Foto N. Åzelius 1927.

Fig. 52. Koret.
Das Chor The choir

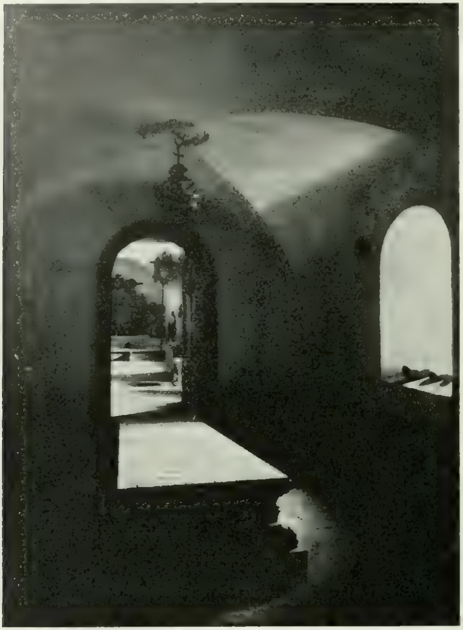

Foto S. Curman 1907.

Fig. 53. Interiör av »Magnus Nilssons» gravkor före restaureringen.

Innenansicht der Begräbniskapelle des »Magnus Nilsson» vor der Restaurierung.

Interior of the mortuary chapel of »Magnus Nilsson before the restoration.

Detta gravkor har oregelbundet 6-sidig plan samt öppnar sig inåt kyrkan genom en hög murbåge, upptagen i södra långhusmuren. Materialet är gråsten, kalksten och tegel, det sistnämnda huvudsakligen i murhörn och fönsteromfattningar. Murytorna, som äro putsade och avfärgade i gråaktig färgton, indelas genom horisontala lister av huggen kalksten. I murhörnen äro anbragta pilastrar, vilkas nedre delar äro murade av huggen kalksten, medan de övre äro uppmålade på putsen i blåaktig färg. De huggna kalkstensytorna bära spår av oljemålning, rödaktig på sockeln, på andra ställen gråblå.

I gravkorets södra fasad är infälld en liten kalkstensplatta med inskriften: »Anno 1663.»

Det inre (fig. 60) övertäckes av ett tegelvalv med sju kappor mellan enkla fyrsidiga diagonalbågar. Väggarna äro putsade samt försedda med kalkmålningar, vilka till

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 54. Blick genom »Magnus Nilssons» gravkor mot södra korarmens rundfönster.

Blick durch Magnus Nilssons Grabgewolbe auf das Rundfenster des südlichen Chorarmes

View through the mortuary chapel of Magnus Nilsson towards the round window of the southern choir wing.

större delen överkalkades år 1766, men nu åter äro synliga. Bågöppningen mot kyrkan stänges av ett smitt järngaller med dubbla grindar. Detta gallerverk uppsattes år 1774 samt är utfört av en smed vid namn Aspling.

Gravkoret får sitt ljus genom tre stora stickbågiga fönster.

Under golvet finnes ett välvt rum, tillgängligt genom en trappa, vars mynning i södra sidoskeppet täckes av med järnringar försedda kalkstenshällar.

Gravkorets yttertak utgöres av en spånklädd huv med lanternin och spira. Den sistnämnda är av smidesjärn och bär en krona samt förgyllda initialer och årtal: L. D.; A. E.; 1663; 1916; syftande på gravkorets uppbyggande samt huvens ombyggnad år 1916 på bekostnad av riksmarskalken greve Ludvig Douglas och hans maka grevinnan Anna Douglas, född Ehrensvärd.

Fig. 54 a. Piscinanisch i koret.
Piscine im Chor Piscina in the choir.

Före 1916 hade gravkoret en liknande, ehuru betydligt större huv, belagd med svartplåt samt krönt av förgylld glob med kors. Denna huv uppfördes år 1766, sannolikt med avsikt att efterbilda det då nyuppförda kyrktornets huv. Arbetet utfördes av tornets byggmästare, tydligen utan ritning. Efterbildningen utföll mindre väl. Tornhuvens proportioner blevo betydligt förgrovade och den nya huven verkade synnerligen plump bredvid sin förebild. Man beslöt därför under den sista restaureringen att bygga om huven och att därvid minska dess storlek.

Hur gravkorets tak såg ut före 1766 kan ej med full säkerhet avgöras. På den skiss (fig. 61), som legat till grund för gravyren av kyrkans exteriör i Svecia Antiqua och som med säkerhet är utförd på platsen, har taket form av en enkel huv utan lanternin. Anordningen förefaller kanske en smula provisorisk. På den utförda gravyren och på det laverade förlägget (fig. 62) till densamma har gravkoret emellertid huv med lanternin. Det ligger nära till hands att tillskriva tecknaren denna utsmyckning av bilden. Lanterninen synes dock även fullt tydligt på en annan ytterst summarisk exteriörskiss i den Dahlbergska samlingen, som ej blivit använd för någon gravyr i Sveciaverket. Det är möjligt (?) att de båda skisserna tagits vid

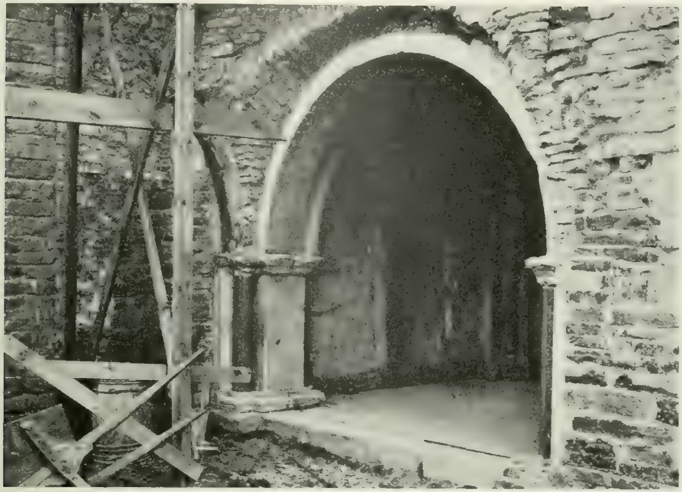

Foto E. Fant 1917.

Fig. 55. Norra förhallen. En rest av den forna korsgången.

Die nördliche Vorhalle. Ein Überbleibsel des ehemaligen Kreuzganges. The northern hall. What is left of the ancient cross-walk.

olika tillfällen, samt att, då den förstnämnda skissen utfördes, man ännu ej hade byggt lanterninen eller att densamma, om den funnits tidigare, nu av någon anledning hade blivit förstörd.

KYRKANS UTSEENDE VID 1600-TALETS SLUT. ERIK DAHLBERGS AVBILDNINGAR

Erik Dahlberg har i Svecia Antiqua et Hodierna ägnat icke mindre än fem planscher åt Vreta Klosters kyrka och dess gravkor. Den första visar kyrkans yttre från väster, den andra korets interiör samt inskriften å monumentet över konung Inge d. y. De tre övriga framställa det inre av de »kungliga gravkoren» (södra korarmen = Sune Syks gravkor) jämte avbildningar av inskrifterna å de däri uppställda minnesvårdarna. I K. B. förvaras såväl de säkerligen på platsen utförda pennteckningar (fig. 59 a och 61), vilka legat till grund för de graverade bilderna, som laverade renritningar (fig. 35, 59 och 62) av dessa skisser. Laveringarna överensstämma ganska noga med gravyrerna och utgöra tydligen kopparstickarens förläggsblad. Mellan kopparstick och laveringar å ena sidan och skisserna å den andra finnas däremot åtskilliga olikheter. I fråga om interiörerna är det framför allt skalan, som är missvisande å renritning och stick. Tecknaren har gjort staffagefigurerna mycket för små i förhållande till rummen, så att gravkoren med sina i verkligheten mycket blygsamma mått på bilderna synas vara väldiga hallar. Interiörskisserna äro dessutom så ytterligt

Fig. 55 a. Nischer i koret.
Wandnischen im Chor. Niches in the choir.

summariskt gjorda, att man på de efter dem utförda bilderna alls ej kan vänta någon tillförlitlighet i detaljerna.

Exteriörbilden är däremot utförd efter en mera noggrann skiss, som dock vid uppritningen blivit missförstådd i fråga om perspektivet, varigenom åtskilliga felaktigheter insmugit sig. Det är sålunda egentligen endast skisserna, som kunna ge några mera tillförlitliga upplysningar om kyrkans utseende vid 1600-talets slut.[1]

Tillsammans ge de olika skisserna en god bild av kyrkan vid denna tid. Korets tak är betydligt högre än västkyrkans. Västgaveln är ännu ej överskuren av de nuvarande strävpelarna, dess portal är bevarad och över dess södra del reser sig det lilla senmedeltida tornet med sina trappgavlar. Över kortaket rider den höga, spetsiga takryttaren. Framför södra portalen är byggt ett litet vapenhus. — Klosterbyggnaderna ligga redan helt och hållet i ruiner. På kyrkogården synas klockstapel och bod.

Interiörteckningarna lämna framför allt en del upplysningar om vissa inventarier (se nedan).

Under 1600-talets sista år klagas på sockenstämmorna ofta över kyrkmurarnas bristfällighet. År 1692 var man tvungen att grundligt reparera vissa delar

[1] Man kan ganska noga bestämma, när dessa teckningar äro utförda. — På exteriörskissen synes att norra hornet av kyrkans västgavel är illa skadat. Detta murhörn nedtogs och ombyggdes år 1692. Teckningen bör således vara gjord före detta år. — Till höger på korinteriören synes en möbel, som tydligen framställer hertig Magnus Vasas kyrkbänk. Denna bänk flyttades år 1686 från korets vänstra sida till dess högra och skissen bör sålunda vara tagen senare än 1686. — Mellan 1686 och 1692 ha alltså teckningarna utförts.

Såsom ovan s. 78 papekats är det dock möjligt, att de olika teckningarna utförts vid skilda tillfällen — interiörerna för sig och exteriören för sig.

På samma blad som interiörskisserna finnes även en mycket summarisk exteriörteckning.

av västgaveln. Härom berättas i räkenskapsboken följande: »Wästre kyrkiegafwels hörnet togs neder ifran taket och nästan till jorden, upbyggdes och förfärdigades medh huggen steen.» Utan tvivel gäller detta västgavelns norra hörn, som på den Dahlbergska bilden är svårt ruinerat.

Särskilt utsatt var det parti av kyrkan, där västkyrkans tak stötte mot korets västra gavel. Här tärde vatten igenom ned på valven. Stenytornas starka vittring i det underliggande valvets bågar vittnar ännu om svårigheten att hålla detta utsatta takparti i stånd.

År 1700 företogs en allmän reparation av kyrkans murar. Samtidigt vitmenades de inre väggytorna.

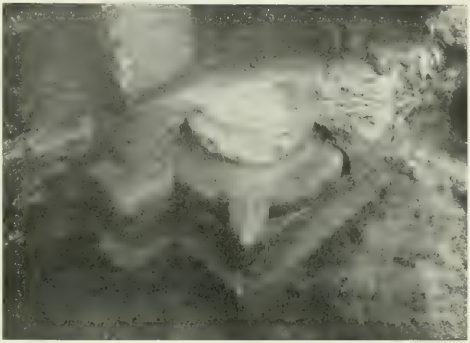

Foto S. Curman 1907.

Fig. 56. Basparti i norra förhallen.

Basenpartie in der nordlichen Vorhalle. — Base part in the northern hall.

PROSTEN TIBURTIUS' OMBYGGNADSARBETEN PÅ 1700-TALET.

Först vid 1700-talets mitt börjar dock den gamla kyrkans omdaning på allvar. Dåvarande kyrkoherden i Vreta Kloster, prosten Tiburtz Tiburtius[1] drev fram den första stora ombyggnad, som hade till mål att ge kyrkan en mera enhetlig och tidsenlig karaktär.

KYRKANS TORN

År 1763 godkändes ett förslag till ny tornbyggnad, uppgjort av överintendenten, greve C. J. Cronstedt. Såsom byggmästare anställdes Peter Frimodig, vilken förut inlämnat ett förslag till tornbyggnad, som ej antagits.

Tornet uppbyggdes år 1764. Det vilar på de medeltida tornresterna. Materialet är kalksten, som putsats och avfärgats i gråaktig färgton (1917). Avtäckningen utgöres av en spånklädd huv med lanternin. På huvens fyra sidor finnas urtavlor. Urverket uppsattes år 1767 och förnyades 1922. Lanterninen är vitmålad med svarta luckor. Dess huv är beklädd med kopparplat samt krönes av en förgylld glob med kors, uppsatt år 1807, då den gamla förstördes under ett oväder.

Då tornet byggdes, nedrevs röstet på västgaveln, och framför denna gavel uppfördes två strävpelare för att stödja tornmuren.

Samtidigt höjdes taket över kyrkans västra del, så att detsamma kom att bilda fortsättning på kortaket. Härigenom fick kyrkans tak en mera enhetlig form. Långhusmurarna påbyggdes vid samma tillfälle med 5 à 6 murskift. Därjämte företogs

[1] Om Tiburtius se nedan s. 160.

en allmän reparation av kyrkan, vars murar såväl ut- som invändigt putsades samt vitlimmades.[1]

Ovanför tornportalen är anbragt en kalkstensplatta som bär följande inskription:

AN 1764 REGN. REGE. ADOLPHO FRIEDERICO || DELIN. ET ORDIN. SUPR. R. ARCHIT. E. EQU. DE ST. POL. ILLUSTR. COM. CAROLO JOHANNE CRONSTEDT PRAEF. PROV. EQU. DE ST. POL. GUSTAVO AD. LAGERFELT | EPISC. LINC. D. D. PETRO FILENIO || P. ET P. MAGIST. TIBURT. TIBURTIO. R. ACAD. SCI. MEMBR. || COMMINNIST. MAGIST. JOACHIMO BALK | SUMPT. TEMPL. ATQV. ECCL. WRET. TURRIS ADSTRUCTA EST.»

(År 1764, då konung Adolf Fredrik regerade, efter ritning och under ledning av förste kunglige arkitekten och riddaren av Nordstjernan, den frejdade greve Carl Johan Cronstedt, då Gustaf Ad. Lagerfelt, riddare av Nordstjernan var landshövding, då Petrus Filenius var biskop av Linköping, då magistern, ledamoten av kungl. vetenskapsakademien Tiburtius Tiburtius var prost och kyrkoherde, då magister Joachim Balch var komminister, tillbyggdes tornet på bekostnad av templet och församlingen i Vreta.)

År 1767 skedde invigningen av ombyggnaden. Med anledning därav skriver prosten Tiburtius i Inrikes Tidningar följande:[2]

»Wreta Kloster, den 1 December.

Första Advents-Söndagen den 29 November behagade Biskopen i Linköpings Stift Doct. Petrus Filenius, hedra denna Församling med sin närwarelse, och hålla här ordentelig Biskops-Visitation, samt wid samma tillfälle med bön och åkallan inviga de nybyggnader och förbättringar, som Församlingen på 4 års tid gjordt vid sin Kyrka, utan ringaste hjelp af Publico. Sedan Biskopen samma Söndags morgon blifwit med anständig heder samt Pukor och Trompeter ifrån det ny-

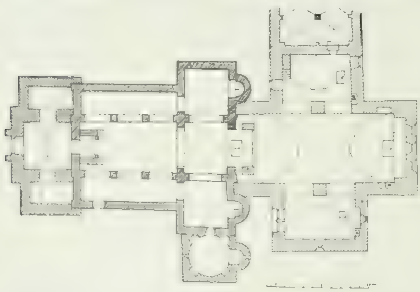

Fig. 57 a—b. Rekonstruktion av klostrets äldsta korbyggnad, perspektiv och plan.

a—b. Rekonstruktion des ältesten Chorbaues des Klosters. Grundriss und Perspektiv. — a—b. Reconstruction of the oldest choir building of the convent, plan and perspective.

[1] I kyrkans minnesbok finnes antecknat, att kronprins Gustaf år 1767 besökte orten och därvid tog kyrkan i betraktande. Han fann den vita rappningen olämplig på ett tempel av huggen sten, som hade mera anseende i sig själv än all överstrykning.

[2] Inrikes Tidningar No 101, 24 dec. 1767.

byggda Tornet emottagen af Församlingen, skedde under sammanringningen Procession ifrån Präste-Gården till Kyrkan af Biskopen och 10 Präst-Män. Så snart de kommit til första korss-gången wid stora Kyrko-Porten började Biskopen sielf Psalmen N:o 86, Min Själ skal lofwa Herran ec, som sjöngs under Musiqe af Orgelwärket samt Pukor och Trumpeter. Sedan alle 3 Församlingens Präster i Mässe-skrud gådt för Altaret och förrättat Mässan, höll Biskopen sielf en härlig Predikan, til Församlingens uppmuntran i böner och lofsånger samt slöt Inwigningen på Predikstolen med Psalmen N:o 6, O Gud wi lofwe Tig ec., den han sielf begynte och söngs under stark Musique af Orgel-wärket, Pukor, Walthorn och flera instrumenter samt 8 Canoners lossande i 2:ne omgångar. Då Gudstjensten war lycktad, begyntes Visitations-Acten, som warade alt intil aftonen och, til alla wederbörandes glädje och nöje, slöts med wälsignelsen och Psalmen N:o 305, Nu tackar Gud alt Folk ec. Därpå följdes Biskopen, Socknens Herrskaper, samtelige närvarande Prästerskapet, Stånds-Personer och en del Almoge til Präste-Gården, där de med måltid fägnades och de höge Skålarne med underdånig wördnad, under Musique och Canonskott, blefwo ihogkomne, hwarpå alle glade och förnögde åtskildes.

Förteckning på de förbättringar Wreta Klosters Församling under nuwarande Pastors, Probstens Mag. Tiburz Tiburtii tid, gjordt wid sin Kyrka:

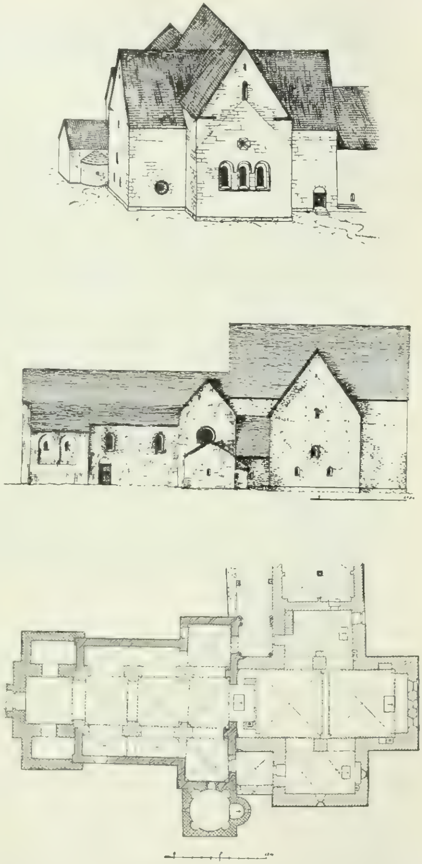

Fig. 58 a—c. Rekonstruktion av kyrkans utseende efter tillkomsten av valven i såväl kyrkans västra del som i koret, perspektiv, fasad och plan.

a—c. Rekonstruktion des Aussehens der Kirche nach dem Hinzukommen der Gewölbe im westlichen Teil der Kirche und im Chor, Grundriss, Fassade und Perspektive.

a—c. Reconstruction of the exterior of the church after addition of the vaults in the western part and in the choir. Plan, façade and perspective.

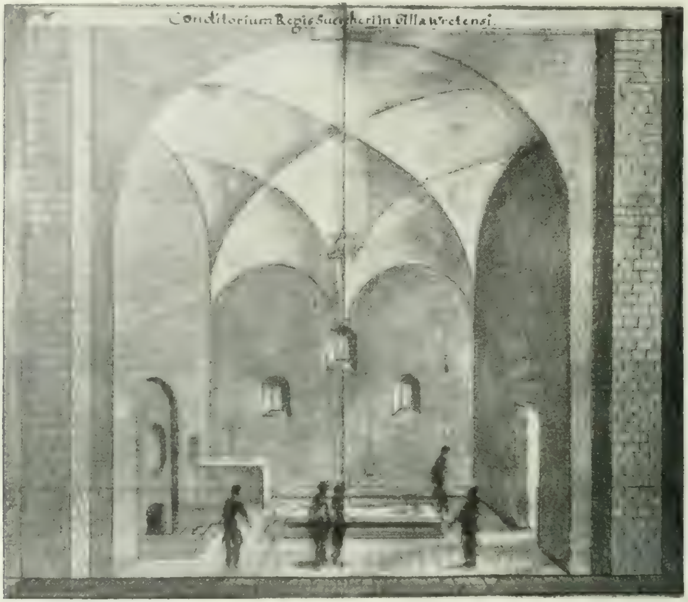

Fig. 59. »Sune Syks» gravkor (södra korarmen). Laverad teckning. Förlaga till kopparstick i Svecia antiqua. T. v. altarnischen. På altarets plats nedgång till Koskulls gravvalv. Själva altaret därbakom.

»Sune Syks» Grabgewölbe (südlicher Chorarm). Tuschzeichnung. Um 1700. Links die Altarnische. An der Stelle des Altars Abstieg zu Koskulls Grabgewölbe. Der Altar selbst dahinter.

The mortuary chapel of »Sune Syk» (the southern choir wing). Wash drawing. To the left the altar niche. On the place of the communion table way down to the mortuary chapel of Koskull. The communion table behind.

1. Ett nytt Orgelwärk af 8 stämmor, med sin Läktare samt Bildthuggare-arbete förgylt och zirat + hwartil Grefwel. Douglasiska Graf-Cassan, med Herrskapets tillstädjelse, bidragit 750 Dal. Km:t, och som kostat in alles 3 500: —.

År 1764 upmurades et nytt Sten-Torn på Kyrkans Wästra Gafwel uti de, genom åskan 2:ne ganger remnade Sten- och Trä-Tornens ställe, med stödje-Pelare alt ifran jorden, nödigt för Kyrkans Klockor och Sockne-Magasin, efter da warande Kongl. Öfwer-Intendentens, nu mera Presidentens m. m. Gref Cronstedts ritning, täckt med en wacker Trä-Huf samt af Koppar gjorde och förgylde Globe och Korss, som i contant kostat 9 085: 10.

Samma år omstöptes i Linköping stor-Klockan, hwartil Församlingen gjort ett friwilligt sammanskott af 1 500 Dlr och kostat 3 113: 2.

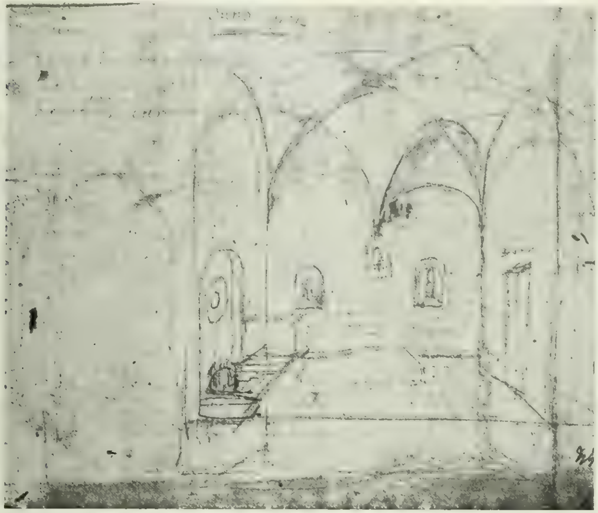

Fig. 59 a. Skiss till bilden fig. 59.
Skizze zum Bilde Fig. 59. Sketch to the picture fig. 59

År 1765 på-murades hela Wästra Kyrkan i lika högd och Tak-resning med Östra Kyrkan, hwilken war 10 Alnar högre[1] och i sido-regn orsakade skadeligt wattn-drag inpå Hwalfwen, hwartil åtgingo 2 262: 4.

År 1766 förbättrades hela Kyrkans samt de Kongl. Grafwarnas remnade och af ålder nog tärde Murar, hwilka rappades och hwit-limmades, samt lades Spån-tak på Wästra Kyrkan, Konung Ragwald Knapphöfdes och Magni Nilssons Graf-Chorer som kostat i contant 1 853: 15.

År 1767 upsattes ett nytt Slag-Uhr uti Tornet, som med Siffror, Wisare och all omkostnad gjorde 2 307: 24.

Summa Dal. Km:t 22 121: 23.

Utom desse utgifter i Contante Penninger hafwer Församlingen utgifwit 50 Tolfter Bräder, 12 Tolfter Plankor, 20 Tolfter Bjelkar, samt gjort 1 000:de Öke- och 12 000 Arbets-Dagswärken. At man med en Kyrko-Cassa af 5 000:de och några 100:de Daler Koppm:t angripit och fullbordat et så widsträkt och dristigt wärk, hafwer icke ägt

[1] Höjdskillnaden från nock till nock.

någon annan grund, näst Guds nåd och wälsignelse ifrån början till slut, än allmän enighet, drift och berömligt förtroende emellan både höga och låga.»

Det var samtidigt med denna stora ombyggnad, som greve J. W. Douglas lät göra den ovan omtalade nya huven på ättens gravkor (se s. 78).

BISKOP LINDBLOMS OMDANINGSARBETEN VID 1700-TALETS SLUT

Vid århundradets slut började en ny ombyggnadsperiod för kyrkan. Vreta Kloster blev vid prosten Tiburtius' död (1787) Linköpingsbiskopens prebendepastorat och den förste innehavaren därav, biskop J. A. Lindblom, ägnade mycken omsorg åt kyrkans och dess omgivningars förskönande i tidens klassicistiska smak. Hans mest radikala ombyggnadsförslag blev dock till all lycka ej genomfört.

Biskop Lindblom började sin byggnadsverksamhet i Vreta Kloster med att uppföra ny prästgårdsbyggnad (1788—1791).

Därefter gjorde han upp det ovan beskrivna förslag till kyrkogårdens omdaning (1790), vilket sedan så småningom förverkligades under det följande decenniet.

I fråga om kyrkan var hans första åtgärd att låta upphugga de tre stora nordfönstren. Resultatet vann allmänt gillande och biskopen framlade ett nytt omfattande förslag till förändringar i kyrkan, och bifölls sålunda:

»1:o Beslöts at fönstren i högekoret, skall göras nya och lika med dem på norra sidan.

2:do Uti prestchoret så wäl som i grafchoret midt öfwer[1] inredes bänkerum och fönstren derstädes uphuggas.

3:tio Sacristugan upbygges och inredes med kakelugn och fönster.

4:to Orgelläktaren tilbygges på båda ändarne och inredes med bänkar samt beqwämliga trappor på båda sidor.

5:e Wästra wapenhuset nedtages, och bygges af sten, och dörren til kyrkan, göres ny med fönster uti.

6:to Wästra torngafwelfönstret upbygges, till mera ljus på orgelläktaren.

7:mo Fönstret öfwer södra dörren uphugges, och sättes midt öfwer dören; Wapenhuset derstädes borttages aldeles, såsom skadeligt för Stiernorpsgrafwen.

8:no Ringmuren drages i jämn Linea neråt Sockenstugan, som han nu är börjad, när Socken- och fattigstugan skola byggas.

Av detta vidlyftiga program blev emellertid intet utfört omedelbart. 1791 beslutar man omigen att utvidga orgelläktaren samt verkställde detta beslut. Läktaren utvidgades ända fram till norra och södra yttermurarna, en ny trappa uppsattes på samma plats som den nuvarande. I muren söder om trappan upphöggs ett större fönster i stället för de två små gamla, som igensattes.

1796—97 reparerade man den gamla sakristian. Valvet revs, golvet fylldes till korgolvets nivå, nya fönster upphöggos o. s. v. (se ovan s. 54).

1796 beslutar man verkställa, vad man beslutat 1791 samt dessutom

»1. At, til bättre utrymme i kyrkan, låta uppbygga twänne Läktare, en på södra och den andra på norra sidan i Hög-Choret.

[1] D. v. s. i norra och södra korarmarna.

Foto N. Åzelius 1927.

Fig. 60. Ätten Douglas' gravkor med fältmarskalken greve Robert D:s och hans söners kopparkistor, begravningsvapen och fanor.

Das Grabgewölbe des Hauses Douglas mit den kupfernen Särgen des Feldmarschalls Grafen Robert D. und seiner Söhne, Begräbniswappen und Fahnen.

The mortuary chapel of the family Douglas with the copper coffins of field marshal count Robert D. and his sons, funeral arms and banners.

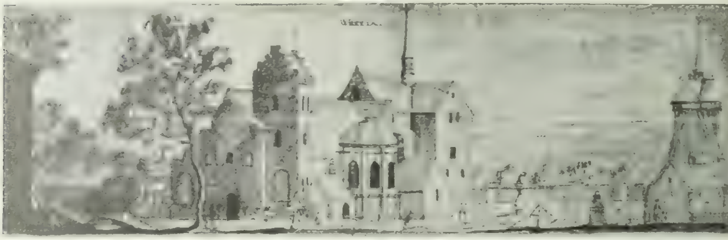

Fig. 61. Skiss, tagen på platsen, av kyrkan och dess miljö, utförd av Erik Dahlberg.

An Ort und Stelle aufgenommene Skizze der Kirche und ihrer Umgebung von Erik Dahlberg. — Sketch, made on the spot, of the church and its neighbourhood, by Erik Dahlberg.

2. At Predikstolen flyttas till nästa pelare fram åt Hög-Choret, på det den delen af Församlingen, som där har sina bänkar matte kunna med mera redighet höra Predikan och deraf draga lika nytta med de öfrige åhörarne. Dock skall en ställning wid nämde pelare först upsättas ifrån hwilken en och annan söndag kommer at hållas Predikan, för at utröna, huruwida det åsyftade ändamålet winnes.»

Beslutet verkställdes dock ej förr än 1801—02 och då endast delvis.

År 1801 föreslar biskopen följande reparationer, som han anser nödvändiga:

a. Chorfönstren, som äro alldeles obrukbara, och enligt Hofintendents-Ämbetets ritning böra göras nya.

b. Bänkarna som böra alldeles omgöras och annorlunda indelas.

c. Predikstolen, flyttas på främsta pelaren vid utgången ur Choret till vänster.

d. Lemnar jag till församlingens eftersinnande, huruvida de med tillskott af tillgängliga materialier och dagsverken skulle finna sig uti at göra en hel förändring med kyrkan invärtes, genom hvalvens och pelarnes borttagande och nyinredning, hvarigenom icke allenast en ljus och prydlig, utan ock en rymlig kyrka skulle vinnas. Jag har i detta ämne begärt Seurlings[1] förslag.

Jag behöfver icke för en uplyst och vältänkt församling framställa våra grannars exempel i Slaka, Wikingstad, Rappstad, Westerlösa, Ljung, S:t Lars, som kommit till väga med langt större och kostsammare företag, at göra det hus värdigt och anständigt, där de till gemensam upbyggelse samlas.

Tvärtom formodar jag möta sådana tänkesätt, som svara emot denna Församlings urgamla värdighet, och vitna om ett gemensamt nit för Guds ära och efterkommandes tacksamhet,

Vid kostnadsberäkningen till den stora reparation bör församlingen påräkna en säker inkomst af den huggna Stenen, sa vida Byggmästaren vill ansvara, at den kan oskadd

[1] Byggmästare i Linköping.

Fig. 62. Laverad renritning av skissen fig. 61. Förlaga till kopparstick i Svecia antiqua.
Tuschzeichnung nach der Skizze Fig 61. Vorlage zu einem Kupferstich in Svecia antiqua. Wash-drawing from the sketch fig 61. Pattern for engraving in Svecia Antiqua.

skiljas åt och i hela kyrkan conserveras. Jag förbinder mig at ansvara för afsättningen då den lefvereras i Linköping. Hvad som kan brista i penningtillgångar måste genom lån uptagas och efter hand af kyrkan betalas.»

I protokollet över den sockenstämma, där biskopens förslag upplästes, står vidare:

»Hvad 1:o reparationerna i kyrkan angår, så voro alla församlingens ledamöter ense, at verkställa de mindre, och insåg äfven en del ganska väl, huru mycket kyrkan skulle vinna till prydlighet och rymd, om hvalf och pelare borttogos, hvarföre man önskade, att detta måtte ske; men som de flästa församlingens ledamöter förklarade sig häremot, förnämligast ur det skäl, at en sådan reparation i dessa tider skulle blifva altför känbar, så upsköts denna sak till vidare överläggning framdeles, — och kommer således i år ingenting at företagas med kyrkans inredning, hälst denna skulle blifva onyttig, då en tilltagande folkmängd snart gör denna större reparation aldeles nödvändig».

Lyckligtvis blev det ej mera tal om den genomgripande ombyggnaden. Biskopen utnämndes några år senare till ärkebiskop och kunde då ej längre sysselsätta sig med Vreta. År 1806 skänkte han dock en ny altarprydnad till sin forna församling.

Av de mindre förändringarna utfördes åtskilliga åren närmast efter sekelskiftet.

1801 förnyades stora delar av inredningen. Kyrkan fick nya bänkar, två läktare i koret, ny altardisk m. m. Därjämte flyttades nu predikstolen till triumfbågen. Allt detta utfördes av snickaren Ulvin »efter ritning.»[1] 1803 målades den nya inredningen samt predikstolen. 1802 ommurades de båda korfönstren i östgaveln. Av övriga beslutade förändringar utfördes även upphuggandet av fönster över södra portalen samt i norra korarmen. Troligen revs nu även vapenhuset på södra sidan samt ommurades södra portalen (1804).

RESTAURERING 1842—46

Åren 1842 och 1845 restaurerades »Konungagravarna», d. v. s. »Ragvald Knaphöfdes» och »Magnus Nilssons gravkor» samt södra korarmen, även kallad Sune Syks gravkor. Restaureringen synes huvudsakligen ha omfattat murarnas iståndsättande och putsande, förnyande av fönsteromfattningar samt lagningar å gravmonumenten. I södra korarmen borttogs en gravvård av trä över greve Gustaf Adolf Oxenstierna († 1697). Arbetet, som bekostades av staten, leddes av »Direkteuren» Nyström.[2]

Samme man utförde även 1846 en restaurering av kyrkan, som huvudsakligen synes ha bestått i mindre lagningar. Utvändigt spritputsades murarna. Hörnen slätputsades och vitkalkades. Härigenom sökte man ge ett i möjligaste mån enhetligt yttre hölje åt den gamla byggnaden.

Nu byggdes även vapenhuset i väster. Det är uppfört av tegel samt putsat, utvändigt i rustikimitation. Den gamla sakristian revs och en ny inreddes i norra korarmen, som delades i två våningar, varav den övre begagnades som arkiv. Samtidigt flyttades det i östmuren sittande fönstret så att det kom mitt på muren. När restaureringen var avslutad, ansåg församlingen, att detta fönster krävde en pendant i södra korarmens östvägg. Man lät därför i denna mur upphugga en djup nisch, murade kring denna en tegelomfattning samt insatte däri ett blindfönster, så att kyrkans östra fasad blev fullt symmetrisk.

Åren 1897—98 ersattes den gamla spånbeklädnaden å samtliga takfall med svartplåt, som rödmålades.

SENASTE RESTAURERINGEN

År 1900 framlades av arkitekten Gustaf Pettersson ett förslag till genomgripande restaurering av kyrkan. Detta förslag blev dock utsatt för mycket stark kritik från Kgl Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien. Överintendentsämbetet uppdrog med anledning härav år 1906 åt dåv. arkitekten, fil. lic. Sigurd Curman att närmare granska restaureringsförslaget. Denna granskning gav till resultat en genomgående kritik av förslaget såsom för vittgående och byggt på för lösa grunder. Därjämte föreslogs en ingående undersökning av kyrkbyggnaden genom putsavknackningar och grävningar, emedan i detta fall varje restaureringsförslag måste sväva i luften utan en sådan grundlig förberedelse.

De föreslagna undersökningarna uppdrogos av K. Maj:t åt Överintendentsämbetet i

[1] Alla ritningar till förändringar i kyrkan på biskop Lindbloms tid utgingo tydligen från Hofintendentsämbetet.

[2] Byggmästaren och ekonomidirektören A. B. Nyström, död 1849.

Fig. 63. Interiör av sakristian.
Inneres der Sakristei. Interior of the sacristy.

samarbete med av Riksantikvarien utsedd arkeolog. Professor I. G. Clason och dr Emil Eckhoff erhöllo uppdraget, vars direkta utförande lades i händerna på arkitekt Curman, vilken verkställde omfattande undersökningar år 1907 samt uppgjorde Överintendentsämbetets nya, på undersökningsresultaten baserade restaureringsförslag, vilket överlämnades till Kgl. Maj:t i nov. 1908.

År 1913 beviljade Riksdagen ett anslag på 54 000 kr. till genomförande av detta restaureringsförslag med villkor att församlingen tillsköt de 35 000 kr. som ytterligare erfordrades, atog sig kyrkans framtida underhåll samt utfäste sig att icke lägga hinder i vägen för utgrävning av klosterbyggnaderna m. m. Sedan församlingen beslutat ikläda sig dessa förpliktelser tillsatte Kgl. Maj:t 1914 en kommission, som skulle handhava restaureringsarbetet. Denna kommission utgjordes av landshöfding Eric Trolle, antikvarien E. Eckhoff, dåv. professor S. Curman såsom arkitekt och arbetsledare, lektor O. Klockhoff, kyrkoherde G. A. Krantz och disponenten O. G. Svensson.

Restaureringsarbetena igångsattes våren 1915. Kyrkan återinvigdes 21 okt. 1917.

Restaureringen avsåg att avhjälpa brister, som hotade kyrkans framtida bestånd, att sätta kyrkan i sådant skick, att den kunde värdigt fylla sitt ändamål, samt att låta byggnaden i estetiskt tilltalande form själv berätta sina öden.

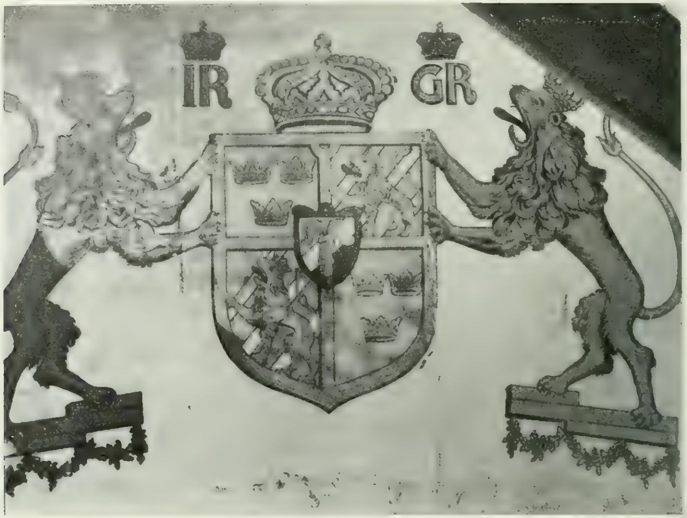

Foto E. Fant 1916.

Fig. 64. Svenska riksvapnet med Johan III:s och Gunilla Bielkes initialer. Kalkmålning å norra korväggen, nu ersatt med fri kopia.

Das schwedische Reichswappen mit den Initialen Johans III und Gunilla Bielkes. Kalkmalerei an der nördlichen Chorwand, jetzt ersetzt durch freie Kopie.

The Swedish coat of arms with the initials of Johan III and Gunilla Bielke. Mural painting on the northern choir wall, now replaced by a free copy.

Kyrkans murar befriades från senare tiders putslager samt reparerades omsorgsfullt. Den ursprungliga, medeltida ytbehandlingen har därmed blivit återställd i stor utsträckning. Byggnadspartier, som tillkommit i senare tid och som från början varit putsade, omputsades eller lämnades i ursprungligt skick samt avfärgade så att de i färg närmade sig kalkstensmurarna.

Vid putsens avlägsnande kommo åtskilliga lämningar efter medeltida fönster- och dörromfattningar m. m. i dagen. De flesta av dessa kunde, som ovan i detalj beskrivits, kompletteras och återställas till sitt ursprungliga utseende.

Även invändigt avlägsnades putsen och blottades ånyo de ursprungligen synliga stenpartierna.

Alla takfall — utom på lanterninerna å tornhuv och Douglas' gravkor, där kopparplåt kommit till användning — belades ånyo med handkluven, tjärkokad ekspån. Över koret byggdes ny takstol, noggrant reproducerande den gamla, gotiska.

Alla fönster försågos med nya karmar och bågar samt antikglas i blyspröjs.

I västportalen insattes nya kopparklädda dörrar, i alla övriga portaler ekdörrar med rika järnbeslag.

De gamla golven uppbrötos och ersattes med nya av hyvlad kalksten utom i koret, där den gamla golvstenen i stor utsträckning kom till användning. Gravstenarna lades i några fall på sina ursprungliga platser. De värdefullaste och de mest nötta placerades i golvet innanför altarskranket.

I samband med omläggandet av golvet företogos arkeologiska utgrävningar samt en del gravundersökningar.

I södra tornsidorummet uppmurades av huggen kalksten en trappa till tornet och orgelläktaren. I norra tornsidorummet anordnades i övre våningen ett brandsäkert arkivrum.

På den gamla klostersakristians framgrävda grundmurar uppfördes en ny sakristibyggnad i två våningar. Den övre av dessa rymmer sakristia och museirum. De i norra korarmen gjorda anordningarna för den äldre sakristian borttogos.

Elektrisk uppvärmning av kyrkan anordnades. Elektrisk belysning infördes, dock ej i själva kyrkorummet, utom på predikstol och orgelbord. Transformatorn för elektrisk ström inrymdes jämte instrumenttavlor i sakristibyggnadens bottenvåning.

Den på 1800-talet uppsatta, ovala altarringen avlägsnades och ersattes med ett rakt altarskrank. Ny altarprydnad skänktes av disp. O. G. Svensson.

Det medeltida triumfkrucifixet återuppsattes. Ett nytt korskrank arrangerades i triumfbågen (bekostat av disp. Th. Egnell). Dopfunten kompletterades och uppställdes å ny plats. Predikstolen återflyttades till sin ursprungliga plats, kompletterades och återställdes i ursprungligt skick. De gamla läktarna borttogos och en ny orgelläktare uppfördes. Nytt orgelverk anskaffades (Åkerman & Lund). Den äldre, undanställda Orgelfasaden samt den återfunna läktarbröstningen, båda från 1700-talet, konserverades, kompletterades och återuppsattes. I koret uppställdes nya bänkar av ek. Bänkinredningen i övrigt förändrades till större bekvämlighet. Där så erfordrades, konserverades äldre inventarier. Från enskilda personer överlämnades under restaureringen åtskilliga gåvor till kyrkan (se vidare nedan: Inredn. och lösa inventarier).

I samband med restaureringen företogos arkeologiska utgrävningar i det forna klostrets område. Dessa utgrävningar fortsattes även efter restaureringens slutförande.

Som dagkontrollant och biträdande arkitekt vid restaureringsarbetena tjänstgjorde arkitekten Erik Fant. Byggmästare var I. Hammarström.

Målningsarbetena utfördes av artisten Filip Månssons ateljé, konserveringen av kalkmålningarna av artisten C. L. Lundin samt konserveringen av inventarierna av artisten C. Ehrnsten.

Utgrävningarnas kontrollant var dåvarande fil. kand. Erik Lundberg.

Fig. 65. Sittande madonna med barnet, omkr. 1200.

Madonna mit dem Kinde. Holzskulptur um 1200. Madonna and child. Wood sculpture about 1200.

KALKMÅLNINGAR

En cisterciensisk klosterkyrka fick enligt ordensregelns bud ej utsmyckas vare sig med skulptur eller målning. I själva kyrkan ha ej heller anträffats några spår av medeltida målningar. I de båda äldre gravkoren däremos finnas målningar bevarade, i mycket fragmentariskt skick visserligen, vilka härstamma, i »Ragvald Knaphöfdes gravkor» från den äldre medeltiden, i »Magnus Nilssons gravkor» från 1400-talet.

I nyare tid ha dessutom mindre omfattande målad dekoration utförts å flera ställen i koret, varjämte fältmarskalken, greve Robert Douglas' gravkor blivit dekorerat med rik arkitektonisk och ornamental målning.

Målningarna i »Ragvald Knaphövdes gravkor» äro ytterst fragmentariska (se fig. 69). Under kupolen löper en geometrisk bård runt rummet. Den avbrytes delvis av de fyra hörnnischernas valvbågar. En stor del av bården är kompletterad vid sista restaureringen. Ursprungligt är stycket mellan de båda sydliga nischerna jämte tillstötande del av östra sidan samt ett mindre parti på norra sidan. Nya partier äro sgrafferade.

I sydvästra hörnnischens valv synas rester av en änglafigur i bröstbild.

Själva kupolens målning har utgjorts av figurscener, vilka nu äro så gott som fullständigt utplånade. Dessa figurscener ha varit fördelade i två register, åtskilda av en horisontell rand. I övre registret synas rester av fyra sittande figurer med glorior, som ha varit förgyllda och äro sirade med intryckta, skålformiga fördjupningar. I nedre registret synes på södra sidan en figur i röd mantel, vid vars fötter en gulklädd figur knäböjer (»Noli me tangere»? — Kristus uppenbarar sig i Örtagården för Maria Magdalena). På östra sidan tyckes vara framställd en liggande

figur omgiven av flera stående (Kristi gravläggning?). I övrigt finnas otydliga och osammanhängande fragment såsom glorior, arkitekturpartier m. m.

Målningarna voro före sista restaureringen överkalkade. Deras ytterligt fragmentariska tillstånd omöjliggör en bestämd datering. Sannolikt torde de vara utförda vid 1100-talets slut eller 1200-talets början.

I Magnus Nilssons gravkor finnas på norra och östra väggarna kalkmålningar utförda i konturteckning med caput mortuum.

På nordväggen är Korsfästelsen framställd. På vardera sidan om korset stå Johannes och Jungfru Maria samt bakom dem en kvinnlig och en krönt manlig figur. Kvinnan håller i handen ett föremål, som möjligen föreställer ett torn.

På östra väggen synes en man, som knäböjer för ett krönt helgon, vilket i handen håller en krumstav.

Målningarna, som framtagits under sista restaureringen, synas vara utförda under 1400-talets förra hälft, sannolikt med anledning av att någon förnämlig man då jordats i gravkoret. Det ligger nära till hands att tänka på klostrets välgörare Pedher Knutsson, vilken år 1434, efter den stora eldsvådan i klostret, skänkte nunnorna trettio engelska nobler.[1]

* * *

Fig. 66. Krucifix. 1300-talets förra hälft.

Kruzifix. Holzskulptur. Erste Hälfte des 14 Jhds — Crucifix First half of the 14th cent.

På korets norra mur, ovanför den ursprungliga (nu återupprättade) platsen för fru Anna Eriksdotter Lejonhufvud-Bielkes gravmonument finnes en målning framställande svenska Riksvapnet flankerat av tvenne lejon. I hjärtskölden synes Vasavapnet. Ovanför äro målade de krönta initialerna I R och G. R., vilkas betydelse är: Iohannes Rex och Gunnilla Regina (Johan III och Gunnilla Bjelke).

Detta vapen målades under sista restaureringen, såsom synes av signaturen: »Ånyo uppmålat år 1917 av Axel A. Kulle.»

Ursprungligen fanns en liknande framställning på denna plats, säkerligen ditsatt på Johan III:s befallning i samband med uppförandet av gravvården över Anna Eriksdotter, konungens moster och drottningens farmoder.

---

[1] Perg. brev i R. A. 1434 $^{27}/_{4}$. Jfr not 1, s. 72.

Fig. 67. Krucifix. Bilden från 1600-talet. Korset nytt. Gåva av Anna och O.G. Svensson 1917.

Kruzifix. Bild aus dem 17. Jahrhundert. Kreuz neu. — Crucifix. Picture from the 17th century. The cross is new.

Detta ursprungliga på väggen målade riksvapen blev senare flera gånger ommålat. Sålunda omtalas år 1700 att målaren Per Jonsson från Söderköping har »Renoverat sampt Illuminerat swänska wapnet i Choret». År 1846 målades vapnet helt och hållet nytt (fig. 64).

Då putsen å kyrkans väggar vid sista restaureringen nedhöggs, kunde det groft ommålade vapnet ej sparas, men har istället sedan ersatts med en fri kopia.

Utmed kanterna på bågöppningarna mellan koret och norra korarmen anträffades under sista restaureringen spår av en enkel ornamental bård, målad i svart och rött och troligen härstammande från 1500-talet.

På väggen bakom högaltaret ha även anträffats rester av draperimålning, som säkerligen hört samman med den altarprydnad som uppsattes år 1701.

FRAGMENT AV GLASMÅLNING

Vid grävningar i kyrkans golv ha under restaureringen anträffats åtskilliga fragment av målade fönster Särskilt talrika voro dessa i södra tvärskeppet samt i de medeltida gravkoren. Såväl ornamental som figural målning förekommer. Tillkomsttiden synes vara 1200-talets senare hälft.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARET

Altaret, som ligger tre steg över golvet i korets östra del, är murat av kalksten, som ursprungligen varit behuggen på samma sätt som valvbågar och omfattningar i korets murar, men i senare tid (1800-talet?) blivit krysshamrad. Skivan, vars översida är polerad, har hålkälsprofil runt hela kanten, även på baksidan.

Bakom själva altarbordet är uppmurat ett bakstycke av kalksten. Det täckes av en tjock polerad kalkstensskiva, vars överkant ligger 15 cm över altarbordets. I denna skiva finnes ett fyrsidigt hål, som utgjort fäste för ett här fordom uppställt krucifix Genom hålet kan man se det egentliga altarets baksida med bevarad ursprunglig behuggning samt en stor nisch, ca 50 cm bred. Gangjärnshakar på ena sidan utvisa, att nischen varit stängd med en dörr.

Altaret är medeltida och har ursprungligen stått fritt, såsom framgår av baksidans behandling.

År 1700 säges »murmästaren Sven i Håckla» ha »nedertagit, flöttat, och igen upmurat altaret». Denna ommurning skedde i samband med uppställandet av en stor ny altarprydnad. Troligen stod altaret dessförinnan längre fram i koret och flyttades nu närmare östra gaveln, varjämte det höga bakre partiet murades för att bilda underlag för den omtalade nya altarprydnaden.

REST AV KYRKANS ÖVRIGA ALTAREN

År 1907 anträffades vid förberedelserna till sista restaureringen en medeltida altarskiva under dåvarande sakristians (=norra korarmens) golv. Den är av kalksten och har på övre sidan fem inhuggna, likarmade kors, av vilka två stycken fortfarande äro fyllda med en gulvit massa. På tre sidor är kanten försedd med hålkälsprofil. Den bakre kanten saknar sådan och har troligen varit inmurad i den mur, mot vilken altaret stått. Denna altarskiva kan således ej ha tillhört det fristående högaltaret, utan har väl haft sin plats i endera av korets tvärarmar, där, som förut påpekats (s. 44), altaren funnits vid östväggarna.

År 1708 omtalas »kakaltaret», 1735 »kakebordet».

Fig. 68. Krucifix. 1600-talet.

Kruzifix. 17. Jahrh. Crucifix. 17th cent.

ALTARPRYDNAD

På högaltaret står ett krucifix av trä (fig. 67). Korset är av furu samt målat i rött, grönt, guld och svart. Å fotställningen en förgylld plåt, varå läses: »WRETA KLOSTER KYRKA TILL PRYDNAD SKÄNKT AV ANNA OCH O. G. SVENSSON 1917». Bilden av den korsfäste är skuren i björk samt oljemålad. Färgen är delvis skadad. Hår och skägg äro bruna, törnekronan mörkgrön, ländklädet vitt med blodstänk. Bilden, som härstammar från 1600-talet, är inköpt i konsthandeln samt tillika med det nyutförda korset skänkt till kyrkan 1917. H. 227 cm. Kristusbilden 121 cm hög.

ÄLDRE ALTARPRYDNADER

Före år 1915 stod på altaret ett enkelt träkors med törnekrona och svetteduk. H. 174 cm. Förvaras nu i tornet.

Korset skänktes år 1807 av ärkebiskop Lindblom till församlingen såsom ett minne av honom såsom dess forne kyrkoherde. O. S. Tempelman skriver i ett brev[1] om den nya altarprydnaden bl. a. att den var utförd af Kongl. Bildhuggaren, Academ Ledamot, G. A. Klint», och han finner »att Mästarn hedrat sig».

I kyrkans museum hänger en laverad teckning, som föreställer en vidlyftig altarprydnad. Den är försedd med påskrift: »PROJEKT TIL NYTT ALTARE I WRETA

[1] I kyrkans arkiv.

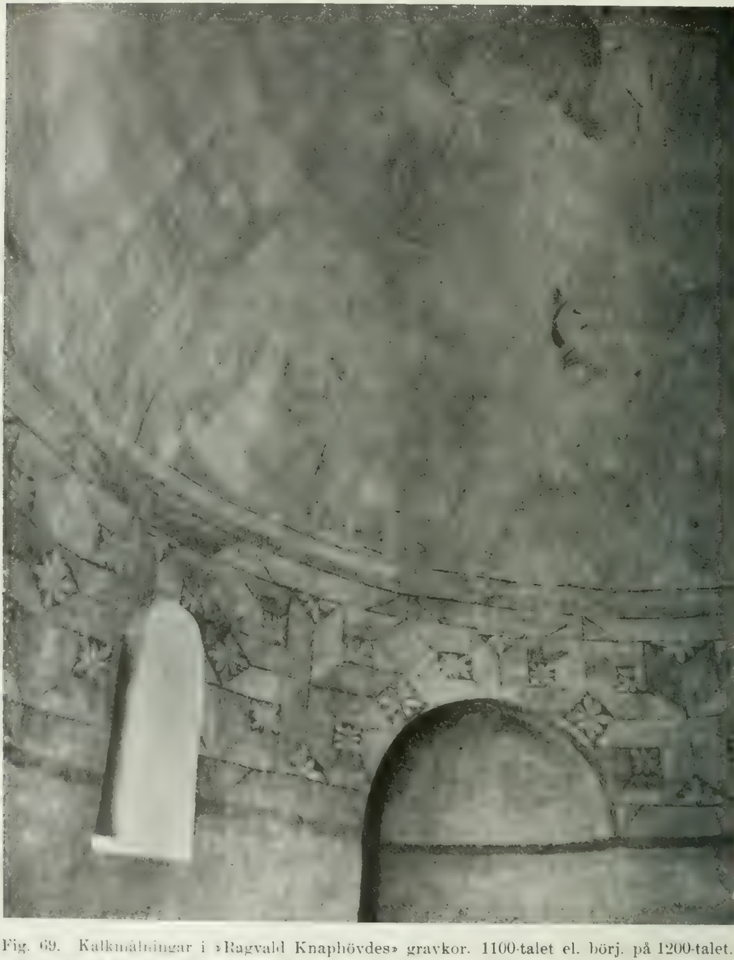

Fig. 69. Kalkmålningar i »Ragvald Knaphövdes» gravkor. 1100-talet el. börj. på 1200-talet.

Kalkmalereien in »Ragvald Knaphövdes» Begräbniskapelle. 12. oder frühes 13. Jh.

Mural paintings in »Ragvald Knaphövde's» mortuary chapel. 12th or early 13th cent.

Fig. 70. Altaruppställning skänkt till kyrkan år 1701. Laverad avbildning från år 1796.

Altaraufsatz, geschenkt im Jahre 1701. Tuschzeichnung aus dem Jahre 1796

Altar-arrangement given to the church in 1701. Wash-drawing from 1796.

Foto E. Fant 1917.

Fig. 71. Grupp av träskulpturer tillhörande 1701 års altaruppställning. Kyrkans museum.

Gruppe von Holzschnitzereien, von der Altaraufstellung Fig. 70. Jetzt im Museum der Kirche. — Group of wood sculptures from the altar arrangement of 1701. Now in the museum of the church.

KLOSTERS KYRKA INLÄMNADT AF HERR BISKOP LINDBLOM DEN 5 NOV. 1796). 49 × 31,5 cm. Detta förslag har emellertid icke förverkligats.

Utom ett kors med törnekrona och svetteduk synas här tvenne flankerande kolonner, av vilka den ena uppbär lammet med korsfanan, den andra ett knippe druvor och några sädesax. Kolonner av motsvarande storlek återfinnas även i den altarprydnad, som fanns före den Lindblomska (se nedan), ehuru där i annan form. Det nya förslaget avsåg väl att omkläda de gamla kolonnerna med ett mera klassicerande hölje.

Fig. 72. Högkoret vid 1600-talets slut. Laverad förlaga till stick i Svecia antiqua. Vissa detaljer ge en förvanskad bild, såsom framgår av en jämförelse med den ytterst summariska skiss, som ligger till grund för laveringen. Fönsternas rosverk och formen på altarskåpets mittelparti ha ej ägt någon motsvarighet i realiteten. — *A*. Inge d. y:s monument; *B*. ingången till Sune Syks gravkor (södra korarmen); *C*. Anna Eriksdotter Leijonhufvuds monument; *D*. Gravvård över Per Stolpe och Anna Some.

Das Hochchor zu Ende des 17. Jahrhunderts. Gewisse Details geben ein entstelltes Bild, wie aus einem Vergleich mit der äusserst summarischen Skizze, die der Tuschzeichnung zu Grunde liegt, hervorgeht. Das Rosenwerk der Fenster und die Form der Mittelpartie des Altarschreines entsprechen nicht der Wirklichkeit. — *A*. Monument Inges d. J.; *B*. Eingang zu Sune Syks Grabgewölbe (südlicher Chorarm); *C*. Anna Eriksdotter Leijonhufvuds Monument; *D*. Grabmal über Per Stolpe und Anna Some.

Chancel at the end of the 17th century. Certain details give a wrong impression, as can be seen by comparing with the summary sketch being the pattern for the washing. The rose work and the form of the center part of the altar piece do not correspond to reality. — *A*. Monument of Inge jr.; *B*. entrance to the mortuary chapel of Sune Syk (southern choir wing); *C*. monument of Anna Eriksdotter Leijonhufvud; *D*. Sepulchral monument of Per Stolpe and Anna Some.

I museet finnes även en annan laverad teckning (fig. 70) föreställande en altarprydnad med påskriften: »WRETA KLOSTERS ALTARE INLÄMNADT AF HERR BISKOP LINDBLOM DEN 5 NOVEMB. 1796.» 44×30 cm. Här har biskopen låtit avbilda den gamla altaruppsatsen, som han ville ersätta med en mera modern sådan. Ovan altarbordet synes den korsfäste Kristus, Maria Magdalena samt Johannes och jungfru Maria. Nedanför altaret stå Moses och Aron. Hela fönsterväggen inramas av de omtalade kolonnerna och ett av dem uppburet bjälklag med segmentgavel. Överst synes bilden av Frälsaren omgiven av änglar.

Av denna rika, skulpterade altaruppsats finnas åtskilliga rester bevarade, däribland alla figurerna (fig. 71). Dessa äro utförda i furu samt målade i skarpa färger, övervägande gult, rött, grönt, vitt, svart och skärt. Vissa av skulpturerna (t. ex. Moses och Aron) äro groft utförda, andra mera omsorgsfullt (korsfästelsegruppen), vittnande om verkliga modellstudier.

I museet förvaras:

Kristus på korset (armar saknas, korset nytt) H. 115 cm, Maria Magdalena H. 95 cm, Jungfru Maria H. 128 cm, Johannes H. 121 cm, Moses H. 170 cm, Aron H 170 cm.

I södra korarmen förvaras:

Den uppståndne Frälsaren H. 95 cm. Draperi skuret i trä (H. 93 cm.) med inskriften:

»1 Cor. 15:55
DÖDEN ÄR UPSWOLGEN
UTHI SEGREN TU DÖDH HWAR
ÄR TIN UDD TU HEL-
WETE HWAR ÄR TIN SE-
GER.»

I tornet förvaras tre fragmentariska änglabilder samt några andra, mindre fragment.

Denna altarprydnad skänktes år 1701 av överste Gustaf Ulfsparre[1] på Kungsbro samt är troligen utförd av »Bildthuggaren och malaren mester Lars Larsson», som enligt kyrkans räkenskaper utförde en del arbeten vid altarprydnadens uppsättande.

Innan kyrkan erhöll denna gåva, hade man gjort upprepade försök att anskaffa medel till ny altarprydnad. År 1692 upptogs kollekt inom hela stiftet för detta ändamål. Därjämte betalade varje gård i socknen 1 daler. För de sålunda hopbragta medlen beslutade man inköpa en »redan färdig fastän något gammal tafla». Först funderade man på en altartavla i Norrköping, men den befanns icke »skickad». Sedan gjorde man ett försök att billigt förvärva en altartavla i Linköpings domkyrka, men den värderades till 1 000 daler, vilket ansågs för dyrt och därmed fick saken förfalla.[2]

[1] Gustaf Ulfsparre till Broxvik, f. 1634. Överste vid Östgöta infanteri 1674, generalmajors avsked 1702, död 1710.

[2] Brev i domkapitlets arkiv. Jfr. O. KLOCKHOFF, Vreta Klosterkyrka. Inventarier. Östgöta-correspondenten 17/9 1915.

Foto E. Fant 1917.

Fig. 73. Triumfkrucifix. 1200-talets förra hälft.

Triumphkruzifix. Erste Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Rood crucifix. First half of the 13th century.

Fig. 74. Evangelisten Matteus, figur från predikstolen. Ca. 1650.

Der Evangelist Matthäus. Holzskulptur an der Kanzel, Mitte des 17. Jahrh. — St. Matthew. Wood sculpture from the pulpit, about 1650.

Anledningen till dessa försök att skaffa kyrkan en ny altartavla var, att man var missnöjd med den gamla, som benämnes den »osynlige och neeslige altartaflan», vilken »i en sådan kyrkia aldeles improportioneradt är.»

På interiörbilden av kyrkan i Svecia antiqua (fig. 72) synes denna altarprydnad, som förefaller hava varit ett altarskåp, bestående av corpus med halvrund övre avslutning samt rektangulära flyglar. I mitten synes den korsfäste Kristus. På den mycket summariskt utförda skissteckningen till den graverade bilden har altarprydnaden dock alls ej samma utseende, utan förefaller snarare vara ett altarskåp eller en altartavla med rektangulär corpus och lägre flyglar. Framför detta altarskåp står ett fristående krucifix. Vid renritningen för kopparsticket har tecknaren slagit en halvcirkel över corpus, så att krucifixet blev indraget i själva altarskåpet.

Möjligen är det denna altarprydnad, som åsyftas i 1658 års inventarieförteckning på följande sätt: »Taflan medh Maria och de Beläter gaf H. Anna Nilsd. i Norra Torp.»[1]

MEDELTIDA TRÄSKULPTUR

I kyrkans museum förvaras ett fragment av ett mindre, medeltida krucifix, som möjligen kan vara identiskt med det å Dahlbergs skiss synliga. Huvud, armar och fötter saknas. Korset är även förkommet. Ländklädet har svaga spår av gulvit färg. Bård i guld och karminrött. Spår av skär karnationsfärg. Starkt nött. H. 44 cm. 1300-talets början. Framstående arbete (fig. 66).

Klosterkyrkans äldsta altarprydnad synes ha varit den madonnabild av trä, som ännu finnes kvar, ehuru illa medfaren (fig. 65).

Jungfru Maria sitter med Jesusbarnet på knäet. Hon ser rakt framåt. Dräkten faller i stela veck. På huvudena ha suttit kronor, sannolikt av metall. Svaga spår av målning finnas. Tronen har varit cinnoberröd, dräkten likaså. Jesusbarnets kläder synas hava varit ljusblå. Spår av förgyllning finnas även. H. 59 cm. Starkt nött, särskilt å ansiktena. 1200-talet. Märkligt arbete.

[1] Anna Nilsdotter, dotter av kyrkoherden i Vreta Kloster Nicolaus Magnus (död 1650) samt syster til kyrkoherden därstädes, Laurentius Palumbus.

ALTARSKRANK

Altarskranket utgöres av en enkel låg barriär, som går tvärs över hela korets bredd. Mittstycket har genombrutna fyllningar och är flyttbart (1917).

Före 1917 fanns en oval altarring med enkla fyllningar och ornament. Den tillkom 1802, då snickaren Ulvin fick i uppdrag »at efter ritning göra nya bänkar över hela kyrkan. 2:ne Läktare i Choret, ny altardisk samt flytta predikstolen.»

Emellertid synes redan tidigare en altarring av samma form ha funnits, ty vid en biskopsvisitation 1695 frågade biskopen »om icke församl. skulle tycke godt wara at en altarepall göres kring altaret för communicanterne?» Befallningsmannen Jöns Eriksson lovade låta göra en sådan av sina egna medel. Det beslöts att den skulle göras »som then pall i Linköpings domkyrkia nembl. rund».

Fig. 75. Aposteln Paulus, figur från predikstolen Ca. 1650.

St. Paulus, Holzskulptur an der Kanzel, um 1650. St Paul, sculpture from the pulpit, about 1650.

TRIUMFKRUCIFIX

I triumfbågen sitter sedan 1917 åter kyrkans gamla triumfkrucifix (fig. 73). Typen är romansk. Huvudet har ursprungligen varit upprätt, men har senare avsågats och placerats i sin nuvarande snedböjda ställning (sannolikt under medeltidens senare del). Vid samma tillfälle har troligen även den nuvarande törnekronan tillkommit. 1200-talets förra hälft. H. 345 cm.

KORSKRANK

I triumfbågen finnes under krucifixet ett korskrank, bestående av tvenne grindar utförda i gråbrunt betsad ek med svarvade och snidade dockor. På två av dessa finnas inskriptioner: »WRETA KLOSTERS KYRKA TILL PRYDNAD»; »FÖRÄRAD AV TH. EGNELL 1917.»

ÄLDRE KORSKRANK

År 1693 borttogs »skranket» under orgelläktaren, vilken då satt i triumfbågen (se nedan). Förmodligen var detta skrank det medeltida stängslet mellan nunnornas och församlingens del av kyrkan (se ovan s. 47).

Ännu 1845 kvarsutto de skrank (»gammalt groft arbetat trägaller»), som skiljde södra korarmen från högkoret. De ersattes 1846 med järngaller, vilka 1915 avlägsnats.

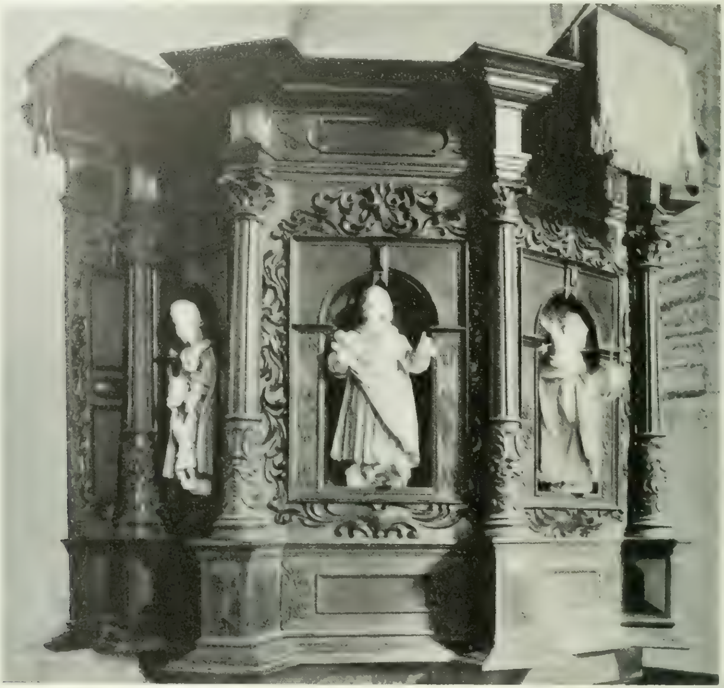

Foto E. Lundberg 1920.

Fig. 75 a. Predikstol. Mitten av 1600-talet.
Kanzel. Mitte des 17. Jhds. Pulpit. Middle of the 17th cent.

Ursprungligen funnos även sådana skrank mot norra korarmen, ty år 1702 omtalas fyra skrank i koret och 1781 omtalas »Prästekorsskranket».

PREDIKSTOL. Predikstolen (se fig. 75 a) består av korg samt trappa med dörromramning och räcke. Baldakin saknas, men har troligen ursprungligen funnits, såsom antydes av en järnkrok i murpelaren. Korgen vilar på ett enkelt, i bänkarnas färg målat underrede (1917). Korgens plan utgöres av fem sidor av en åttkant. Nederst ett lägre sockelparti, som i hörnen har springande piedestaler, på vilka stå korintiska kolonnetter med rikt ornerade strumpor. Kolonnetterna uppbära ett entablement, som förkroppar sig vid varje kolonnett. På varje sida upptages utrymmet mellan kolonnetterna av en grund nisch, insatt i en rektangulär ram av listverk. Denna listram åter omgives av

rikt skurna broskornament. I varje nisch står en rikt draperad, skuren figur, Matteus (fig. 74), Marcus, Kristus, Lukas och Johannes. Ramstyckena och de stora listverken äro av ek (ramstyckena fanerade). Alla ornament, figurer, smärre listverk samt mindre fanerade inläggningar, äro av björk. Ekpartierna stå i sin naturliga färg utom vissa plattor på listverken, under det att björkpartierna äro svartbetsade med undantag av figurerna, som äro vitstrukna med sparsamma förgyllningar.

Trappräcket har liknande arkitektonisk byggnad. I dess nedre nisch står en skulpterad bild av Petrus med en jättenyckel i handen. Dörromfattningen är helt och hållet av ek. Den krönes av Pauli bild (fig. 75).

Predikstolen, som nu befinner sig på sin ursprungliga plats, satt före 1915 på norra väggen i triumfbågen, dit den flyttades 1802. Vid denna flyttning blevo troligen de nu saknade partierna spolierade. Även trappräcket borttogs, men har återfunnits och sitter nu på sin plats. 1803 målades predikstolen svart och vit med oljefärg, vilken nu ånyo avlägsnats. Den ursprungliga behandlingen kunde studeras å trappräcket, som aldrig varit övermålat.

Vid återuppställandet å den ursprungliga platsen nytillkomna partier äro (utom smärre kompletteringar av ornamentala delar): dörromramningen, trappräckets kolonner och hela hörnpartiet mellan korg och trappräcke. Alla 1917 nygjorda delar äro märkta med ett inskuret R. Bilderna av Petrus och Paulus funnos i kyrkans museum och ha uppenbarligen från början tillhört predikstolen. Detsamma synes även gälla ett par i museet förvarade putti, rätt illa åtgångna, den ena med avslaget huvud. De äro av björk samt målade i gråvitt med röda kinder och guldkantade draperier. De ha ursprungligen varit placerade på ett gavelkrön. L. 75 cm.

Predikstolen, som är skänkt av majoren Henrik Koskull på Odensfors († 1656),[1] är ett synnerligen märkligt konstverk från 1600-talets mitt.[2]

På predikstolen stod förr ett timglas, skänkt av prosten Borenius. Finnes ej nu. Var obrukbart redan 1788. TIMGLAS

Utom de vid beskrivningen av äldre altaruppsatser nämnda skulpturfragmenten finnas i kyrkans museum följande: SKULPTURFRAGMENT

Grönmålat, krönande skulpturparti med broskornament. 1600-talet. L. 51 cm.

Fragment av friherrlig krona skuren i ek. L. 38 cm.

I koret hänga tvenne fyrsidiga nummertavlor med förgyllda björkramar krönta av urnor samt blad och frukter. H. 97 cm. NUMMERTAVLOR

På södra sidan om triumfbågen hänger en oval nummertavla med förgylld ram krönt av en sädeskärve samt guirlander. Fur. H. 71 cm.

På de östligaste långhuspelarna hänga två nummertavlor med svarta, delvis förgyllda ramar. Överstycket har enkla rankornament. Fur. H. 89 cm.

[1] Jfr släkttavlan s. 136.

[2] Se vidare E. LUNDBERG, Studier över renässansskulptur i Östergötland. Meddelanden fr. Österg. Fornminnesförening 1921.

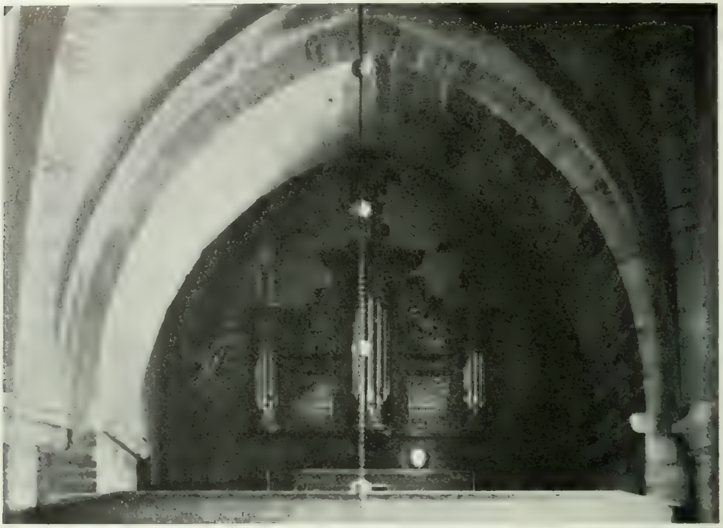

Foto E. Lundberg 1920.

Fig. 76. **Orgelfasaden. 1753.**
Orgelfassade. 1753. The organ façade. 1753.

År 1788 uppräknas: »2 st. nummertavlor med siffror, 3 st. nya d:to.» De tre nya äro troligen de här först beskrivna. År 1790 förfärdigade Hans i Torfsäter två nummertavlor, tydligen de båda här sist förtecknade.

BÄNKINREDNING. Kyrkan har sluten bänkinredning med i grågrönt marmorerade skärmar, gavlar och dörrar. Målningen härstammar från år 1917, då bänkarna ändrades.

År 1802 fick kyrkan nya bänkar, som vitmalades. De nuvarande dörrarna tillhöra denna bänkinredning.

Under kyrkans golv ha anträffats rester av listverk m. m., som sannolikt härstamma från en äldre bänkinredning (1600-talet).

KORETS BÄNKAR. I koret stå utmed sidoväggarna slutna bänkar av bonad, brungrå ek med snidad och målad ornering. De ersätta sedan 1917 enkla slutna bänkar i liknande uppställning (från år 1802).

HERTIG MAGNUS' BÄNK. I norra korarmen står en märklig kyrkbänk från 1500 talet (fig. 77). Den består av ett högt fyrsidigt skrank, i vilket en bänk är insatt. Genom en dörr på ena kortsidan kommer man in i bänken, uti vilken den sittande fullständigt döljes av det höga skranket. Över själva bänken höjer sig ett litet baldakinartat tak vilande på

Foto S. Curman 1907.

Fig. 77. Hertig Magnus' bänk.

Gestühl des Herzogs Magnus von Östergötland. Zweite Hälfte des 16. Jhds.

The pew of Duke Magnus of Ostrogothia. Latter part of the 16th cent.

svarvade dockor och krönt med en rad kulartade, svarvade pjäser. Skranket är genom pålagda profilerade rambräder indelat i fyllningar. Materialet är furu, som målats.

Fyllningarna äro dekorerade med beslagsornament i grönt på vit botten; ramstycken och lister äro upplagda med rött. Baldakinens sidostycken äro dekorerade med lejon, efter vilka sidostyckets kontur delvis utskurits. Själva baldakintaket är vitstruket och har i mitten Vasavapnet, omgivet av bokstäverna M. D. (Magnus Dux). Bänken har tillhört Gustaf Vasas son hertig Magnus av Östergötland, som en tid bodde på den närbelägna kungsgården Kungsbro. Han var svagsint († 1595).

På Sueciabilden (fig 72) synes till höger ett föremål, som troligen föreställer hertig Magnus' bänk. 1686 beslutar församlingen att hert. Magnus stool skall flyttas ifrån qvinfolksidan till manfolkssidan intill chordörren för att bereda plats för herrskapsbänkar. Bilden hos Dahlberg synes sålunda vara tillkommen efter denna omflyttning och bänkens ursprungliga plats hava varit till vänster framme i koret.

MEDELTIDA KORSTOLAR

Av medeltida bänkinredningar i koret återstå fyra korstolar av ek (fig. 79), vilka förvaras i södra korarmen. De fem sidostyckena äro skurna ur hela ekplankor. Sitsarna äro svängbara. Tre av dem äro bevarade i ursprungligt skick med

Foto N. Åzelius 1927.

Fig. 78. Interiör av södra korarmen med hertig Magnus' bänk t. h. samt trappan till det forna dormitoriet (nu till sakristia och museum). T. v. gravstenen över kyrkoherdarna Sitelius och Reuserus.

Innenansicht des südlichen Chorarmes mit Herzog Magnus' Gestühl rechts und der Treppe des ehemaligen Dormitoriums (nunmehr Sakristei und Museum). Links der Grabstein der Pfarrer Sitelius und Reuserus.

Interior of the southern choir wing with the pew of Duke Magnus and the staircase to the ancient dormitory (now sacristy and museum). To the left sepulchral monument of the rectors Sitelius and Reuserus.

»misericordia» skuren i samma stycke som sitsen. Den fjärde är av furu med påspikad »misericordia» av ek. Ryggstycket är nytt. Sidostyckenas övre ända visar grovt avbilad yta. Tydligen fortsatte sidorna ursprungligen uppåt och uppburo förmodligen baldakiner såsom vanligt är å medeltida korstolar.

På korinteriören i Svecia antiqua (fig. 72) synes i bågöppningen till vänster en praktfull gotisk möbel, som möjligen kan vara identisk med dessa korstolar. Den har dock även tolkats såsom en gotisk orgel.

Under kyrkans golv ha anträffats tvenne tjocka plankstycken med inskuren bågornering. De utgöra möjligen rester av en romansk bänk.

På samma ställe ha även anträffats två svarvade knoppar, vilkas profilering antyder, att de härstamma från en tidig del av medeltiden. De synas ha utgjort dörrhandtag.

ORGEL OCH ORGELLÄKTARE

I mittskeppets västligaste travée finnes en läktare, som uppbär orgelverket. Läktarbarriären är marmorerad i blått och blekt gulgrönt. Listerna äro upplagda

Foto S. Curman 1907.

Fig. 79. Medeltida korstolar.
Mittelalterliche Chorstühle. Mediæval choir stalls

med cinnoberrött. Längs övre kanten löper en inskrift i guld på grön botten: »Orgelverket och dess Läktare äro zirade och prydde med Grefliga Douglasiska Grafcassans Bekostnad Anno 1763 uthi Julij månad.»

Orgelläktaren vilar med sin främre del på en synlig bjälke, som bär inskriften: »VAREN ORDETS GÖRARE OCH ICKE ALLENAST DESS HÖRARE.» Läktarens undersida prydes av ornamental målning, signerad »FILIP MÅNSSON 1917, A. KULLE.»

Orgelverket är byggt år 1917 av firman Åkerman och Lund i Sundbyberg.

Fasaden är målad i grönblå marmorering med förgyllda lister och rikt ornamentalt lövverk i snidat och genombrutet arbete. På fasadens krön stå putti med musikinstrument.[1]

Orgel och läktare uppsattes i sitt nuvarande skick 1917. Den gamla orgelfasaden från 1700-talet, som 1865 fått vika för en ny, återuppställdes då. Läktaren återfick sin gamla barriär, vilken övermålad utgjorde en del av barriären på den läktare, som uppfördes 1791 och utvidgades 1865.

1865 års orgel var byggd av direktör Åkerman och hade en fasad i romaniserande stil, vitmålad med förgyllningar. Läktaren var vitstruken.

[1] I de åt sidorna utspringande lövverksvingarna ha hängt basunblåsande änglar. En av dessa är bevarad och uppsatt på orgelverkets ena sida. L. 74 cm.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 80. Dopkapellet i norra tvärskeppet.

Die Taufkapelle im nördlichen Querschiff. Baptismal chapel in the northern transept.

Den orgel, som ursprungligen hörde till den nuvarande orgelfasaden, byggdes 1745—1747 af Vistenius. På 1730-talet hade man prövat en orgel, som organisten i Kristberg, Carl Johansson, hade byggt, men man blev ej belåten, utan återsände densamma. Därefter vände man sig till Vistenius, som var en i Östergötland mycket anlitad orgelbyggare. Läktaren uppfördes 1746. Först senare började man

Foto S. Curman 1907.

Fig. 81. Dopfunt av kalksten. Omkr. mitten av 1200-talet.

Taufbecken aus Kalkstein. Um 1250. — Baptismal font of limestone. About 1250

utsmyckningen. År 1753 fick en bildhuggare 300 Dlr Kmt för »Orgelverkets zirater» varav 150 Dlr bekostades av Douglaska gravkassan. År 1763 panelades orgelläktaren, varjämte överstelöjtnant J. W. Douglas skänkte 600 Dlr Kmt ur Gravkassan till »orgelvärkets och orgelläktarens zirande».

ÄLDRE ORGEL OCH ORGELLÄKTARE

Vistenius' orgel ersatte en äldre, skänkt liksom predikstolen av majoren Henrik Koskull († 1656). Den var placerad i triumfbågen på en läktare, som nedrevs 1747. Efter Henrik Koskulls död lät hans bror Gustaf måla såväl orgel som läktare och satte sitt namn därpå, vilket föranledde en protest inför domkapitlet av Henrik Koskulls änka.[1] Denna orgelläktare utgjorde, som ovan påpekats, sannolikt klosterkyrkans gamla lektorium.

[1] Brev i domkapitlets arkiv. Närmare hos O. KLOCKHOFF, Vreta Klosterkyrka, Inventarier, Östgöta-Correspondenten d. 11.11.1915. — Om H. och G. Koskull se sid. 136.

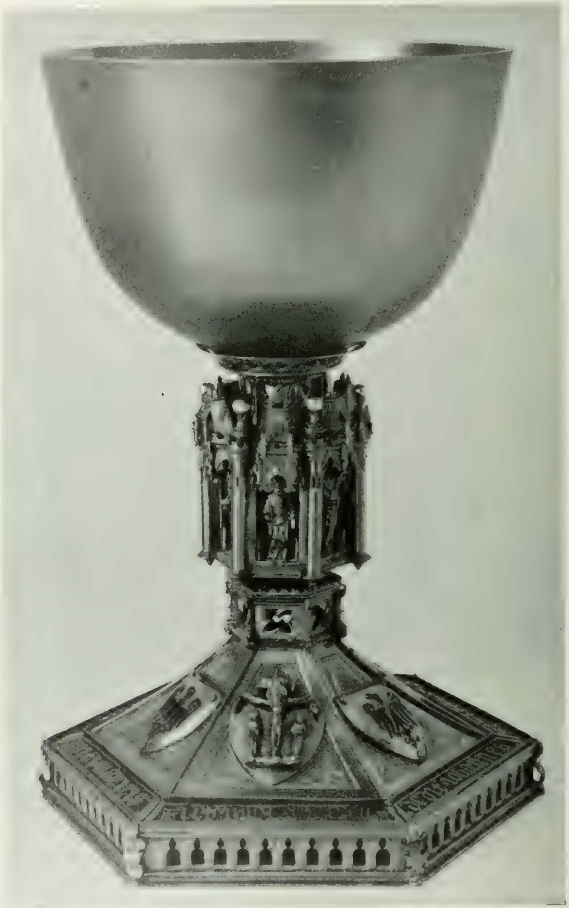

Foto Statens Hist. Museum.

Fig. 82. Kalk av förgyllt silver. Omkr. 1390. Skänkt till klostret Zeven i Hannover av domprosten i Bremen, Johannes von Monik, 1390. Gåva till Vreta Klosters kyrka från Stjärnorp. Cuppan förnyad 1796.

Kelch aus vergoldetem Silber. Um 1390. Ursprünglich Geschenk des Bremer Dompropsten Johannes von Monik an das Kloster Zeven in Hannover 1390. Kam als Kriegsbeute nach Schweden. Die Cuppa 1796 erneuert.

Chalice of gilded silver. About 1390. Donated in 1390 to the convent of Zeven (Hannover) by the dean of Bremen, Johannes von Monik. Came to Sweden as war booty. The bowl renewed 1796.

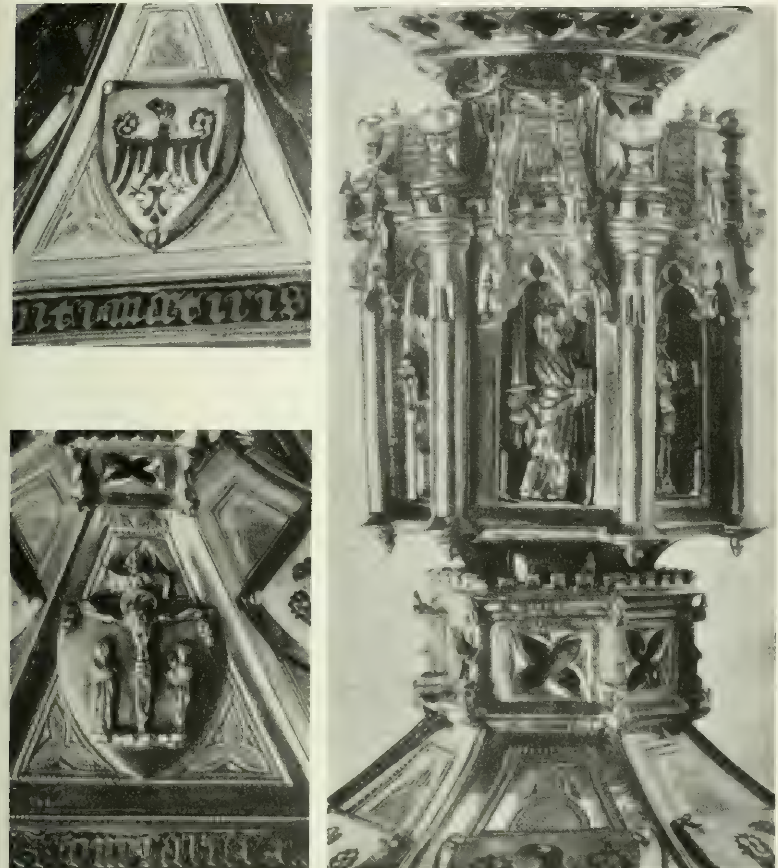

Foto Statens Hist. Museum

Fig. 82 a. Detaljer av kalken fig. 82. Nederst t. v. parti av foten med kalvariegrupp i gjutet arbete. Över: Johannes von Moniks vapen inlagt med svart emalj. T. h. Kalkens skaft.

Einzelheiten des Kelchs Fig. 82. Links oben: Johannes von Moniks Wappen, schwarze Email-Einlegearbeit; unten Teil des Fusses mit Kalvariengruppe in gegossener Arbeit. Rechts der Schaft des Kelches

Details of the chalice fig. 82. On the left: above: Johannes von Monik's arms, inlaid with black enamel; below: part of the base with calvary group in cast silver. On the right: the stem of the chalice.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 83. Brudkrona av förgyllt silver. 1724.

Brautkrone aus vergoldetem Silber. 1724. Bridal crown of gilded silver. 1724.

ÄLDRE LÄKTARE

År 1690 byggdes en läktare »wid wästre dörren synnerligen för torpare och inhyses folk».

I södra tvärskeppet fanns även en läktare, som omnämnes äldst 1705. Den borttogs under sista restaureringen (1915) liksom tvenne läktare i koret, en på norra och en på södra sidan intill triumfbågen. De voro uppförda 1802.

DOPFUNT

Dopfunten är kalkformig samt har fyrpassformad cuppa av gotländsk marmor och fot av Vretakalksten (fig. 80, 81). Undre delen av foten saknades före sista restaureringen. Den kompletterades vid detta tillfälle. Fotens ursprungliga delar ha urtömningshål, ehuru cuppan saknar sådant.

H. 110 cm, Diam. 90 cm.

Gotländskt arbete från 1200-talets slut.[1] Har troligen kommit till kyrkan i samband med den korombyggnad, efter vilken nyinvigning skedde år 1289.

Dopfunten är sedan 1917 placerad i norra tvärskeppet på en trappstegsplattform.

FÖRKOMMEN DOPFUNT

År 1661 inköptes av »Mr. Kilian» i Linköping en dopfunt. Den var av mässing samt vägde 11 ℔. I ett inventarium (1735) beskrives den sålunda: »1 stort funt med sitt lock. Är med järn fästad wid golfet och kan icke wägas.» Å DAHLBERGS korinteriör (fig. 72) synes denna funt t. v. om altaret. Av allt att döma har det varit en stor driven mässingsfunt av den i Östergötland vanliga typen.[2] Den försåldes år 1797.

[1] Jfr JOHNNY ROOSVAL, Dopfuntar i Statens historiska museum. Sthlm 1917, nr 32 och 33 samt Die Steinmeister Gotlands. Sthlm 1918, s. 197 ff.

[2] Ex. i S. Olai kyrka i Norrköping.

NATTVARDSKARL

Kyrkans kalk (fig. 82) av förgyllt silver. Slät cuppa, ej ursprunglig, stämplad: 3 kronor — lejonhuvud (=Linköping) — *N. Tornberg* (Nils Tornberg, Linköping, 1786—1822) — O 2 (=1796). Sexsidig fot på i en spetsbågsarkad upplöst sarg, med ett uppåtväxande akantusblad framför varje hörn; fotens fält avdelade från varandra av smala, släta åsar; vart fält omgivet av en ramlist, imiterande en strierad tråd och omfattande en därpå nitad sköld av höggotisk typ, varpå en i svart emalj utförd heraldisk örn, dock med undantag av ett av fälten, varpå en gjuten kalvariegrupp; i svicklarna vid sköldarnas sidor trepass, över sköldarna en gotisk båge, allt graverat och skrafferat; ytterst en inskrift (se nedan). Skaftet sexsidigt, till större delen omvandlat till en — likaså sexsidig — nod med var sida upplöst i en baldakinkrönt ædicula, skild från närliggande sidor av knoppkrönta kolonnetter på hängkonsoler och överbyggd av takarkitektur (branta takfall, tinnkransar, hängtorn m. m.); i var ædicula en gjuten, friplastisk figur: madonna, Johannes evangelisten, Johannes döparen, manlig martyr med bok och palmgren (möjligen den hel. Vitus, till vars ära kalken varit vigd, se nedan), den hel. Klara och Paulus; skaftet över och under noden med ett genombrutet fyrpass i var sida.

Längs fotens underkant graverad minuskelinskrift på svart emaljbotten (med dekorativa avdelningstecken mellan orden: fyrpass, blad m. m.): ✠ istum calicem dedit iohannes monik prepositus in tzeuena (ticuena?) in honorem sancti viti martiris (=Johannes Monik, prost i »tzeuena», har skänkt denna kalk till den hel. Vitus' ära).

Ortnamnet uppenbarligen hänförligt till nunneklostret Zeven i Hannover — nordost om Bremen — som 1650 av drottning Kristina förlänades till fältmarskalken greve Robert Douglas; namnet uppträder i många former (bl. a. Tzevena, se Die Kunstdenkmäler der Provinz Hannover, V:1, Regierungsbezirk Stade, Kr. Verden, Rotenburg und Zeven, s. 215), I klosterkyrkan förvaras ännu gravstenen över kalkens donator, prosten, senare domprosten i Bremen, Johannes von Monik, död 1397 (a. a. s. 217, 225); den på kalkfoten förekommande örnen, synbarligen donatorns vapen, ses också på gravstenen. Klostrets skyddshelgon var den hel. Vitus (a. a. s. 219). Johannes von Moniks gåva föranleddes troligen av de plundringar, som klostret hade att lida genom kringstrykande rövarband 1387 och 1388 (a. a. s. 217); dess tillkomstdatum bör alltså förläggas till omkring 1390 eller kort därefter (paven Bonifacius IX tilldelade klostret 1391 en vittgående avlat till dess återställande efter plundringarna, a. a. s. 217). Kalkens tillverkningsplats är troligen Bremen. Den kalk, som nu är i bruk i den numera protestantiska klosterkyrkan, bär årtalet 1652 (a. a. s. 226 f.); uppenbarligen ersätter denna den av Robert Douglas bortförda.[1] Den nämnde Douglas skänkte 1657 en kalk till Vreta, »förgylt medh durckslagit arbete och sölfwer — utom skålen som kan förskrufwas». År 1701 tog emellertid grevinnan Hedvig Mörner, änka efter den nyssnämnde greve Douglas, tillbaka denna kalk och skänkte i stället »En stoor kalck, Förgylt», till kyrkan. Senare synes den förstnämnda kalken, som

[1] Ovanstående uppgifter meddelade av antikvarien C. R. af Ugglas.

uppenbarligen är den här ifragavarande, hava återlämnats till kyrkan. Då den reparerades 1796, skänkte greve R. D. Douglas medlen härtill, emedan den var skänkt av hans förfäder. H. 24,5 cm.

PATÉN

Paten av förgyllt silver med fyrpassformad fördjupning och graverad ornering framställande lammet med korsfanan. På brädden tvenne kors. Senmedeltida arbete. Diam. 18 cm.

SOCKENBUDSTYG.

Sockenbudskalk och patén av silver. Kalkens insida och paténens fördjupning förgyllda. Stämplar saknas.

Kalkens höjd 11 cm, patenens diam. 10,2 cm.

Förvaras i ett mässingsskrin jämte vinflaska av slipat glas (H. 10,5 cm) samt svarvad oblatask av björk.

Inventariet för år 1735 upptager en »liten kalk förgyld inneuti med patén, förgyld mitt uti, gifne effter fru Christina Natt- och Dag till Odensforss» (se not [2] s. 136). Detta torde vara den nu begagnade sockenbudskalken med dess patén.

ÄLDRE NATTVARDSKÄRL.

Ett inventarium av år 1591 upptager två förgyllda kalkar.

År 1647 nedsmältas två silverkalkar jämte annat silver och därav förfärdigades en brudkrona.

I 1658 års inventarium omtalas utom den av greve Douglas skänkta kalken, även en som hade silvercuppa på fot av koppar. Till denna kalk hörde en förgylld patén.

År 1702 nämnes dessutom »Een lijten låång förgylt kalk, ofwan till något wijd med förgylt Patén.»

De båda sistnämnda kalkarna nedsmältes år 1724, då den gamla brudkronan gjordes om till två nya sådana. 1735 bortbyttes den kvarvarande kopparfoten mot en koppartratt.

Dessutom fanns år 1658 även en sönderbruten kalk, som försåldes.

År 1649 beställdes en »socknebodskalck». Silvret därtill togs av en silverask, »skiänkt till chronkiöp» samt ytterligare $7^1/_2$ lod av kyrkans silver. Pastor Palumbus skänkte förgyllningen. Fanns kvar ännu 1879. Nu förkommen.

Enligt Peringskiöld[1] fanns i V. en kalk som bar inskriften: »O deus Hermanno Grot parce clementis Olavo.»

OBLATASK

Oblatask av silver. Ovalt fyrpassformad. På fyra fötter. Inskrifter: »BARUCHZ · V. VLT · SALIGE · ÄRO · VII · I · ISRAEL · TY · GUDH · HAVER · OS · SIN · VILIA · UPPENBARAT ; »ANNO 1659 · FÖRÄRADE · L. PALUMBUS.[2] P. W. DENNA · ASK · TIL · VRETHA · KYRKIA · SIG · OCH · SINA · TIL · ÅMINNELSE». H. 7.2 cm.

VINKANNA

Vinkanna med grepe, snås och lock. Päronformig på rund fot. På locket lammet med korsfanan. Stämplar: Lejonmask (= Linköping) — N. Dahl.[3] H. 32 cm.

[1] Monumenta I, s. 92.

[2] Om Laurentius Palumbus se nedan s. 140.

[3] NILS DAHL, guldsmed i Linköping, mästare 1739—1793.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 84. Ljusstakar av tenn. Skänkta omkring 1670 från Stjärnorp.

Leuchter aus Zinn. Geschenkt um 1670 vom Herrensitz Stjärnorp. Tin candlesticks. Donated about 1670 from the castle of Stjärnorp.

Förfärdigad år 1744 af den kanna, som gref Robbert Douglas gifwit». Denna var »innan till förgylt och utan till dels förgylt deels schaterat». Den skänktes år 1657 på samma gång som kalken. Före denna tid nyttjade man tvenne tennstop.

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 85. Ljusstake av mässing. 1600-talets slut.

Leuchter aus Messing. Ende des 17. Jahrhunderts. Candlestick of brass. End of the 17th century.

VINFLASKOR Vinflaska av tenn, fyrsidig med skruvlock och ögla av järn. H. 31 cm.

Vinflaska av tenn, åttasidig med skruvlock och ögla av järn. Fyra remhållare med graverad ornering. Stämplar: — Lejonmask (= Linköping) — HIS över en svan (2 st.) = Hans Jönsson (mästare 1703) — R. (= 1710). H. 29 cm.

I inventariet för år 1686 omtalas följande. »Den söndrige Theenflaskan, sampt de twenne teenstopen skola förbytas uthi en flaska till lika storlek medh den förra aff twenne kannerum.» År 1708 förtecknas, »Teen flaskor stoora 2 stycken».

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver (fig. 83). Sex stora och sex små uddar, gjutna, genombrutna med hängande löv, vidfästade blommor samt klara och färgade glasbitar. Kronringens diam. 12,5 cm. Stämpel MF[1] två ggr. Förvaras i en flätad korg.

År 1647 göres en krona av kyrkans silver, »förgylte kalkar 2 st. 32 lodh, förg. Belte 1, 25 3/4 lodh, aff Mans Jönsson i Mölarp kyrkian förährat — skedar 9 st, item en kädia och fem styckien smatt solfwer, wäger tillsamman 29 lodh. Item een skedh om 2 1/2 lodh.»

[1] MF sannolikt = MICKEL FROMAN, guldsmed i Linköping, mästare 1722—1739.

Fig. 86. Ljusstake av silver. Gåva av prosten Gladhem och hans maka 1713.
Leuchter aus Silber, geschenkt 1713 Candlestick of silver, donated 1713

1724 göras tvenne nya brudkronor av den gamla. »Till twå nya brudkronor är uthfådt silwer, gambla chronan, 67 lod, öfwerstycket af en kalck som hade kopparfoot 8 lod, en förgylt kalk $27^1/_2$ lod.»

Den ena nya kronan vägde 49 lod, den andra $46^1/_2$ lod. Den förra såldes 1796, den senare är den nyss beskrivna, i kyrkan ännu kvarvarande.

Till den mindre brudkronan hörde från början en flätad ask, i vilken den förvarades och ännu förvaras.

Dopskål av silver, inuti förgylld. Halvklotformig, med tvenne grepar. På var- DOPSKÅL
dera sidan en medaljong med antika draperifigurer. Inskrifter: »GUDI TILL ÄRA.» »JOH.:3. V.:5»; »GIFVEN TILL WRETA KLOSTERS KYRKA AF SKATTEMANNEN SUNE NILSSON OCH DESS K: HUSTRU ANNA CATH: LUNDGREN I NORRA TORP 1797. Stämplar: Tre kronor — Lejonmask (= Linköping) — NTB (= Nils Tornberg[1]) — P² (= 1797). H. 14,5 cm.

[1] NILS TORNBERG, guldsmedsmästare i Linköping 1786–1822.

MÄSSINGSBÄCKEN

År 1658 funnos tvenne mässingsbäcken, ett litet i funten och ett större, »gifwit efter H. Brita i Pålstorp i testam.», som senare stod »i kyrkiokistan under hofpenningeholet». År 1788 bortskänktes det förra såsom varande odugligt. Även det större är nu förkommet.

SILVERSKED

I inventariet för år 1591 är antecknat »En sölf skeed om 4 lodh gafs i Testamenth, hvilken stals bort Anno 97». En medeltida silversked har vid grävningarna i klostret anträffats i mycket unga lager. Möjligen är detta den bortstulna — i så fall snarare bortslarvade — här ovan omtalade skeden.

KRUCIFIX

Krucifix (fig. 68). Kristusbilden av brons med spår av försilvring. Kors och postament av svartmålad fur. Spikarna genom händer och fötter äro bortfallna; en ståltrad håller bilden fast vid korset, vars topp bär spår av en bortfallen inskriftstavla. H. 85 cm. Kristusfigurens H. 39 cm.

I ett tillägg från 1670-talet till inventariet för år 1658 finnes omnämnt »Ett crucifix försölfwererat, som står på Predikostolen förährat aff Högwelb Grefwinnan»[1].

LJUSKRONOR

Ljuskrona av malm med rikt profilerad mittstav. Nedtill klot. Har haft 16 pipor fördelade på två kransar. Därav återstå fem ur den nedre kransen och tre ur den övre, alla nu placerade i den nedre. Mittstavens avslutande knopp saknas. Överst fläkt örn. Runda droppskålar. H. 129 cm. Hänger i korets västra valv (se fig. 44).

På 1670-talet upptages denna ljuskrona i kyrkans inventarielista: »en liuse Chrona af Messing hängiandes i Choren med een gångh Pipor nedan till förährat af Grefwinnan Högwelb: fru Hedevig Mörner[1] på Stiernorph.»

Denna kronas fragmentariska skick har redan tidigt givit upphov till legendbildning. År 1735 säges om den, att »i henne hafwa fordom warit 16 armar och pipor, men finnas nu allenast 8; the andre 8 berettades wara igentagna af en grefwinna, på hwilkens arfwelott the warit fallne». Denna historia berättas ännu, ytterligare utbroderad.

Ljuskrona av malm med 12 ljuspipor i två kransar. Nedtill klot. Runda droppskålar. Överst fläkt örn. H. 76 cm. Hänger i mittskeppets östligaste valv (se fig. 43).

I ett odaterat inventarium från 1600-talets slut uppräknas denna bland ljuskronorna sålunda: »1 Aff mässing, hängiandes emillan orglewärket och Prädikstolen[2] med 12 pipor kiopt för kyrkones pänningar à 99 dr 24 öre koppmt.» Köpet gjordes år 1656.

Ljuskrona av malm med 14 ljuspipor i två kransar. Nedtill klot. Musselformade droppskålar. Överst fläkt örn. Inskrift: »GUDI TIL ÄRAH KYRKIN TIL PRYDNING HAR × S × M SVEN SITHELII PROBST OCH KYRKIOHERDENS ÄNKIA × H · REBECCA × D · DAALHEN MED SINA BARN DENNA GIEWIT ÅHR 1685». Den nuvarande platsen framför altaret är den ursprungliga. Om prosten Sithelius se s. 141.

[1] Grevinnan Hedvig Mörner, se Bil. I

[2] D. v. s. på sin nuvarande plats. Orgelns plats var, som ovan nämnt, i triumfbågen.

Fig. 87. Ljuslampetter av försilvrad koppar. Början av 1700-talet.

Wandleuchter aus versilbertem Kupfer. Anfang des 18. Jhds.

Bracket-lamps of silvered copper. Begin of the 18th cent.

Ljuskrona av mässing med 6 ljus i en krans. Klot och droppskålar drivna. Inskrift: »M × H × S × KVARTER × MÄSTER · K · O × D × ANNO × 1 · 6 · 9 × 4 ×» (=Måns Haraldsson, Katarina Olufsdotter; se nedan s. 130).

H. 63 cm. Hänger i mittskeppets mellersta valv, på sin ursprungliga plats, vid Måns Haraldssons gravsten och epitafium.

Ljuskrona av driven mässing med 12 ljusarmar i två kransar. Inskrift: »VRETA KLOSTERS KYRKA TILL PRYDNAD FÖRÄRAD AF SIGURD CURMAN DEN 21 OKTOBER 1917».

H. 70 cm. Hänger framför orgelläktaren.

Ljuskronor, 8 st., av smidesjärn och trä, med 6 ljuspipor i en krans. Målade i gulgrönt med svarta och röda ornament. Inskrift: »C.A.B — A.M. — KUNGSBRO». Skänkta 1917 av kyrkvärden C. A. Beckman och hans hustru Anna Melin. H. 50 cm. Hänga i koret, fyra kring vardera av de större kronorna.

Ljuskrona av smidesjärn med 12 ljuspipor i 3 kransar. Ornerad med pånitade och hängande ornament. Inskrift: »KYRKOVÄRDEN C. A. BECKMAN PÅ KUNGSBRO 1917». H. 145 cm. Hänger i södra korarmen.

Ljuskrona av smidesjärn med 8 ljuspipor i två kransar. Mellan dem en tredje krans med hållare för långa ljus i nedre kransen. Pånitade ornament. Inskrift: »SKÄNKT AV KYRKOVÄRDEN C. A. BECKMAN PÅ KUNGSBRO DEN 21 OKT. 1917.» H. 168 cm. Hänger i norra korarmen.

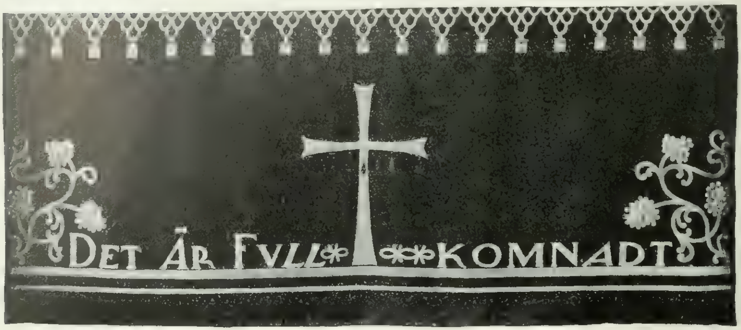

Fig. 88. Sorgeantependium, Licium 1919.
Antependium aus dem Stockholmer Atelier Licium 1919. Antependium from the Stockholm atelier Licium 1919.

Enkel ljuskrona av smidesjärn för fyra ljus. Förfärdigad 1719. H. 15 cm. Hänger under orgelläktaren.

Ampel av mässing med fyra ljuspipor. Pånitade pressade ornament i blank mässing. Oxiderad botten. 1800-talets början H. 57, Diam. 48 cm. Hänger i sakristian.

LYKTOR Lykta av glas i blyfattning. Dodekaederformad med sidorna utdragna i spetsar. H. 59 cm. 1600-talet? Inköpt 1917. Glaset nytt. Monterad för elektriskt ljus. Hänger i västra portalens vindfång.

LJUSSTAKAR Ett par ljusstakar av tenn. Fot tresidig med volutsvängda konturer, reliefornament, kulfötter och ingraverat monogram RDHM (Robert Douglas, Hedvig Mörner). Runt, profilerat skaft. Stå på altaret (fig. 84). H. 64,5 cm.

På 1670-talet upptagas de i kyrkans inventarieförteckning salunda: »Twenne förtenade liussestakar pa altaret, förährade aff Högwelb Grefwinnan fru Hedevig Mörner pa Stiernorp.»

Ett par ljusstakar av mässing med vridet skaft, skaftring och kupig fot (fig. 85). Drivna blomsterornament i stora mönster. Omkring 1700. H. 29 cm.

En ljusstake av liknande typ. H. 30 cm. Står på altaret.

Ett par liknande ljusstakar, försilvrade. Inskrift å bägge: »TILLHÖR KOSKULLSKA GRAVKORET». Den ena påträffades med böjt skaft 1917 i gravvalvet. Den andra gjordes av ciselören Linder i Linköping samtidigt som han reparerade den gamla. H. 31,5 cm. Stå över ingången till det Koskullska gravkoret. Inskrifterna nya.

Ett par ljusstakar av drivet silver med rika och praktfulla ornament, frukt- och blomrankor samt fantasifåglar. Stor, kupig, rund fot, fotkrage och vridet skaft. Å foten inskriften »BOTHVID GLADHEM[1] HELENA RÖDINGH ÅR 1713 D. 25 DECEMB.»

[1] Bothvid Gladhem, kyrkoherde och prost i Wreta Kloster 1696—1712, g. m. Helena Röding d. 1711. Ljusstakarna tydligen skänkta efter deras död till åminnelse.

Åldermansranka samt stämplar: N. N. Behm[1] — Lejonmask, = Linköping): H. 35 cm. Stå på altaret (fig. 86).

Trearmad ljusstake av driven mässing med enkla frukt- och blomsterrankor. Fot och droppskålar kupiga, runda. Skaft och armar refflade, med noder. På en vidfästad sköld läses inskriften: Dono dedit / M:ARVID BORÆNIUS[2] P: ET P: WRETENSIUM / A:O MDCCXXI.» / H. 64 cm. Står på altaret.

Säkerligen är det denna ljusstake som i 1735 års inventarium beskrives sålunda: »1 liusarm med 3 pipor, gifwen effter Sal prosten Arvid Boræn. fastspikad på predikstolspelaren.» Den skulle sålunda ursprungligen ha varit en vid väggen fästad ljusarm som senare blivit omgjord till ljusstake. Skaftet visar spår av denna förändring.

Ett par ljusstakar av rödaktig metall, trepipiga. Inskrift: »TILL WRETA KLOSTERS KYRKA AF KYRKOVÄRDEN P. A. JÖNSSON I WALLBY 1868.» H. 41 cm. Orgelläktaren.

Ett par ljusstakar av tenn med tre ljuspipor, som kunna avtagas så att staken blir enpipig. H. 36 cm. Omkr. 1800. Sakristian.

Två ljuslampetter av driven, försilvrad kopparplåt. Vardera lampetten är sammansatt av 11 plåtar, fastnitade på en träskiva. I mitten årstidsbilder. På den ena fårklippning, »Våren», på den andra fruktplockning, Hösten». Kring dessa figurscener rika växtornament. 1700-talets början (fig. 87). LJUS-LAMPETTER

H. 104 cm. Hänga vid ingången till Douglaska gravkoret.

Till korets bänkar höra lösa ljusstavar, 8 på varje sida. De äro av ek med sparsam målning i rött och svart samt uppbära vardera fem ljuspipor. Utförda 1917. LJUSSTAVAR

Antependium av cinnoberrött kläde med broderier i guld och silver samt rött, turkosblått, vitt och svart silke. I mitten ett kors samt inskriften »SOLI DEO GLORIA». På sidorna druvklasmotiv samt de tolv apostlarnas initialer. På ena kortsidan finnes en broderad inskrift: »TILL WRETA KLOSTER VID DESS ÅTERINVIGNING DEN 21 OKT. 1917 AV J. O. NILSSON». L. 98 + 175 + 100; H. 82 cm. Utfört av Licium efter ritning av Ruth Hallberg. KYRKANS SKRUD

Antependium av gråsvart ylle med grova grå broderier. I mitten ett kors, från vars armar blodsdroppar rinna. I nedre hörnen vinrankor. Foder av säckväv. I nedre kanten signatur: »OSCAR BRANDTBERG INV.» samt »LICIUM 1919». 194 × 85 cm. (fig. 88). Gåva av disponent O. G. Svensson på Malfors 1919.

Antependium av grönt mönstrat siden med guldbroderier. 174 × 82 cm. Utfört av Licium 1930. Skänkt av okänd givare.

Altarduk med knypplad spets. Skänkt av fru Anna Svensson 1917.

Kalkkläde av gulvitt siden med silkesfrans och silverbroderier i blom- och rankmönster. Rödaktigt sidenfoder. 64 × 69 cm. Troligen är detta det kalkkläde, som år 1788 förtecknas såsom skänkt av mamsell Ulla Granbeck på Odensfors.

Kalkkläde av gulvitt siden med silverfrans. Dekorerad med målade vinrankor och

[1] NILS NILSSON BEHM, guldsmedsmästare i Linköping 1700—1719.

[2] Om prosten Boræenius se nedan sid. 143.

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 89. Brudpäll av broderat siden. 1600-talet.
Trauhimmel aus gestickter Seide. 17. Jhd. Bridal canopy of embroidered silk. 17th cent.

sädesax samt korset och törnekronan i en strålkrans. Inskr.: »PASTORE WRETENSIUM ARCHI EPISC. DOCT. J. A. LINDBLOM»; »B. E. INGMAN DEDIT»; »J. C. WIKLAS (?) FECIT.» 48 × 49 cm. Skänkt 1805. Färgerna starkt blekta. Uppfodrat på vitt siden.

Kalkkläde av gulvitt siden med ranka, kors, ankare och bibel i guld- och silverbroderi. 1800-talets mitt. 34,5 × 53,5 cm. Starkt skadat. Renoverat.

Två mässhakar av vitt, mönstrat siden med rikt broderad utsmyckning, kors med stralgloria och omgivet av änglar. 113 × 120 cm. Utförda av Licium efter ritning av Ruth Hallberg 1925 och 1926. Skänkta av okänd givare.

Två mässhakar av svenskt rött siden med guldinslag. Rika broderier i form av ett kors, som på den ena mässhaken är sammansatt av liljor, på den andra av rosor. Den förra har Vreta Klosters sigill broderat, med dess inskrift »MARIA IN WRETA MONASTERIUM». Den senare har Frälsarens bild samt inskriften »SCABELLUM PEDUM EIUS ADORATE». Färgerna äro guld, vitt, rött, svart och blått. Foder av brunt linne. 1917. L. 125 cm, Br. 100 cm. Utförda av Licium efter ritning av Ruth Hallberg. Gåvor av bankdirektör John O. Nilsson på Odensfors.

Mässhake av grönt mönstrat siden med broderier i guld och färger. 118 × 117

Fig. 90. Broderi på mässhake. Licium 1917. Mittpartiet efterbildar klostrets sigill.
Stickerei auf einer Kasel aus dem Atelier Licium 1917. Der Mittelteil stellt das Siegel des Klosters dar.
Embroidery on a chasuble from the atelier Licium 1917 The middle part is a copy of the convent seal.

cm. Utfört av Licium efter ritning av Sofia Widén 1930. Skänkt av okänd givare.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner och ornering i silver. På ryggen kors, på bröstet »Jehova» i strålkrans. L. 125 cm, Br. 83 cm. Skänkt 1785 av änkeprostinnan Christina Älf, f. Blom, på Högby.

Mässhake, lik föregående, inköpt år 1825.

Två mässhakar av blåviolett sammet med guldbroderier, skänkta år 1908 av disponent Herman Egnell. L. 120 cm, Br. 62 cm.

Bokpallsöverdrag av grön brokad. Inskrift: »SKÄNKT AV ERIK FANT 21 OKT. 1917». På predikstolen.

Två bokdynor av rött siden med guldinslag och guldgalon. 41 × 31 cm. 1917.

Äldre bokdyna av vitt siden med silkesfrans. Broderad med blommor i grönt och vitt silke samt silver. Färgerna starkt blekta. I mitten är inom en krans broderat »U. C. G. 1791» (Ulla C. Granbeck). Foder av röd damast.

Duk över altarets bakre, höga parti, av mörkgrå linneväv. Främre kanten hänger ned. Den är av gult tyg med guldinslag samt broderad i guld och rött. Inskrift:

GUD ÄR ANDE OCH DE SOM TILLBEDJA HONOM MÅSTE TILLBEDJA I ANDE OCH SANNING». Å kortsidorna, som hänga ned, äro applicerade vävda band. Å ena sidan är ätten Douglas' vapen broderat, å den andra inskriften »FÄDERNAS KYRKA TILL PRYDNAD SKÄNKT AV OSCAR DOUGLAS 1917».

Duk med knypplad spets till altarskranket. Inskrift: »TILL VRETA KLOSTER FRÅN ANNA SVENSSON MALFORS». Skänkt 1917.

Tvenne röda altardynor.

Svarta dynor till altarskranket.

Två st. bokmärken av rött siden med broderier. Förfärdigade och skänkta år 1920 av kronprinsessan Margareta. I Karl den XII:s bibel på predikstolen.

Brudpäll av gråbrunt siden med storblommigt mönster i silkesbroderi. Gult och blått i flera nyanser, vinrött, vitt och skärt. Kantad med beigefärgat, veckat siden (fig. 89). 98 × 148 cm (utan kant).

Skänkt år 1787 av prosten Tiburtz Tiburtius. Synes dock vara ett 1600-talsarbete. Renoverad 1917.

Brudpäll av blommigt grönbrunt siden med knuten silkesfrans (av olika slag och färg på de olika sidorna). Fransen ställvis lagad med silvergalon. 108 × 150 cm. Skänkt år 1804 av häradshövding Granbeck.

Matta, orientalisk, röd botten med geometriskt mönster i blått och gult. 290 × 220 cm. Altartrappan.

Matta att lägga över brudpallen. Violett med sparsamma guldinslag och tunna guldbroderier. På undersidan en silverplåt med inskriften »GÅVA TILL VRETA KLOSTERS KYRKA 20.9.1919 AV ANNA OCH O. G. SVENSSON». Utförd av Licium.

Kyrktjänarrock av blå vadmal med svarta galoner. 1917. Licium.

Kyrkan är som synes numera ganska fattig på äldre textilier. Inventarierna visa att så ej var förhållandet fordom.

År 1591 uppräknas följande:

kalkekläder — 1 str

Messahakil en glyanth, skenckt utaf konugh Mattz (=Kungl. Majestät, Johan III?) med all sin thil behör

Blath floil, Dalmathikil gambla — 2 str.

Blå damisk med gyllande Roseer — 1 str.

En hakel af rödht Samith gamul mz sin Redhe

Item en gamul bruckes til pel

Röcklin 1 ste

Antipendium med rödh athlask — 1 ste

Ith gamalt antipendium

Ith antipendium rödt groffgrönth gifvit i testamenth.

Svart Görlisk brukas på altaret.

Örnagot — 1 ste; Hyende — 1 ste.

År 1658 finnes:

»För altaret Antipendium af sölfuerduk med stora snören och framfor af rött sylcke och gultrådar.

Mässhake af lika sylfuerduuk, bägge förährade af H. Exel. Fältm. G. R. Douglas.

1 Dito af blått sammets trÿp med tuå borderade kors.[1]

1 Dito af rödt atlask förärat af Lars Nils i Glanstad.

1 Dito Gyllenduks Mässehackel något sliten

Gammal blå brudepäll (senare tillfogat:) Denne aldeles oduglig dessförinnan.

Mässeskiorta en förärat af H. Exell. G. Douglas, sampt

Communionsdisk kläde af fijnt Läreft med polsk silckesöm.

Mässeskiorta en köpt till kyrkian

1 Dito gifwen efter Oluf Hofslagare i Högby.

Rött Antipendium för altaret gammalt af atlas kiöpt.

Drällz handkläde långt till communionsstolen.

Gambalt kläde af Läreft på altaret.

Ett stort Hyende förärat af H. Anna Nilsdotter i Norra Torp.

Ett gammalt rött hyende och 2 gambla svarta alldeles odugliga. Golf Täcken twänne ett bregde åkläde ett Rysk täckenne både gambla och aldeles förslitne».

Dessutom är till listan senare fogat följande:

»Ett skiönt och fijnt linnet kläde på altaret medh silfspetsar omkring, förährat aff högwelb. Grefwinnan, fru Catharina Bielke på Strömsbroo 1650.

Item ett kalkkläde insänkt med Gull på alla sijdor förährat af samma Grefwinna och samma gångh 1650.

Linnet Handkläde medh swart silke sömmat, förährat af hustru Anna Nilsdotter Palumba i Norra Torph.»

»Ett nytt pell af blommerat tygh och underfodrat med catunläreft rödt, tillkiöpt för kyrkiones medel för 55 Dlr kopp:mt Anno 1672.»

»1 Giördel af Rysläder medh sölfwerbeslag kiöpt för kiörkones penningar à 16 dr. koppmt.»

»Ett rödt burderat hyende med gull och silke som ligger på altaret, förährat af Jungfru Anna Margaretha Grothera 17 — —».

»Ett Nytt Antipendium af rannigt tijgh, förährat af Högwälb. fru Grefwinnan Hedvig Mörner på Stiernorp.»

»1 kalkekläde, med guld och silke borderadt, och merkt med C. C. D. N. O. D. 1710.»

»1 messehake, af rödt sidendamast, med twenne silfwerplåtar på ryggen, och fodrad med rödt dwelk, gifwen af fru Probstinnan Brita Älf i Högby, år 1741.

[1] I ett senare inventarium säges om dessa kors: »2:ne aldeles forslitne kors på hwilka warit beläten sömade med yphögdt arbete».

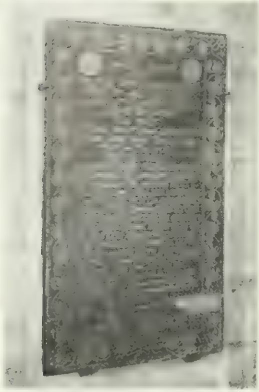

Foto E. Faut 1917.

Fig. 91. Minnessten över prosten Boraenius. 1721.

Denkstein des Propstes Boraenius. 1721. — Memorial stone over the dean Boraenius. 1721.

1 altarkläde, gifwet år 1742, af Högwälb. fru Baronessan och öfwerstinnan Beata Elisabet Wrangel, née de Rålamb, på Kongsbro, gjort af — — —

1 altarkläde, af rödt sidendamast med 5 band uti, fodradt med grönt lerft, gifwet år 1743 d. 12 Maji af Probsten Anton Münchenberg;» Bortstulet efter 1748.

»Altarduk af Bomullslärfft med spets före gifwen samma tid af bem^te^ Probst och Probstinna.

Altardyna af rödt sidendamast med spetsuddar af hwit silke, märkd med A. M. B. C. G. Ä., af sama Probst och probstinna.»

»1 st ny kappråck åt kyrkoväkt, skänkt af H. Assessor Söderberg» i stället för den gamla, av »blått walmar med gula upslag och krage». (1788).

Ännu år 1788 finnes så gott som allt för år 1658 och senare uppräknat i behåll, men på 1790-talet företogs en radikal utgallring, varvid nästan alla de äldre textilierna försåldes.

HÅVAR

Håv av mörk, grönbrun sammet med silvergaloner. Inskr.: »A M B Ao 1743». Skänkt af Christina Älf, änka efter prosten Anton Münchenberg. L. 165 cm.

Håv, lik föregående. Årtal i silverbokstäver: (1) 7 9 (8). L. 165 cm.

KYRKSTÖT

Kyrkväktarstav med silverknopp, 8-kantig. Inskrift: I. O. D. Staven förfärdigad 1917. Knopp äldre, inköpt 1917.

Stämplar: Tre kronor — Lejonmask (=Linköping) — C F T — I 4 (1839).

PRESTAV

Prestav, virad med krusflor. L. 157 cm.

EPITAFIER

Epitafium över kvartermästaren Måns Haraldsson och hans hustru. Porträtt av dem bägge målat i olja på trä inom vitstruken arkitektonisk ram med stora broskverkspartier. I överstycket, som krönes av Frälsarens bild, emblem, ett svärd och en arm med en pistol

Malningen framställer M. H. i gult läderkyller med blått band och purpurfärgade ärmar. Frun bär svart dräkt med krage, mössa och ärmuppslag i blåvitt. I handen haller hon en mossgrön bok.

Inskr.: »SOLI DEO GLORIA; TU AST MIN TILLFLYCKT HERRE, HERRE, MIT HOPP ALT IFRAN MINOM UNGDOM. UPPA TIGH HAFWER IAGH FÖRLATIT MIGH ALT IFRAN MODERLIFWET. FORKASTA MIGH ICKE UTHI MIN ALDERDOM, ÖFWERGIF MIGH ICKE NÄR IAGH SWAGH WARDER. PSAL. LXXI. V. V. VI. IX.»; »GUDHI TIL ÄHRA HAFWER H: QVARTTERMÄSTAREN UNDER ÖSTGIÖTA CAVALLERI. ÄHRLIGH OCH MANAFTIGH MÅNS HARALDSON I WALBIJ, MADH SIN K. HUSTRO, KARIN OLOFSDOTTER, DÄTTA MONUMÄNT UPRÄTAT. Anno 1689».

H. 253 cm, målningen 65,5 × 61 cm. Hänger i mittskeppet på norra sidan (fig. 93, 94).

Minnessten över prosten och kyrkoherden i Vreta Kloster Arvid Borenius. Utgöres av en slät fyrsidig kalkstenshäll med inhuggen inskrift och ornamentik. Stenens yta är svärtad, så att bokstäver och ornament stå ljusa mot densamma. Inom en enkel blomsterslinga läses: »AD HOC SAXUM JACET VIR, DUM VIXIT, MAGNÆ ERUDITIONIS ET AUCTORITATIS ADM: REV: ET CLARISS. MAGISTER ARVID BORÆNIUS. QUI FUIT UTRIUSQ. FORTUNÆ EXEMPLUM RARUM, CONSTANS TAMEN VIRTUTUM CULTOR. TESTES SUNT SOLUM IN BOERYD NATALE, SCHOLA EKSIOVIENSIS, LYCEUM LINCOPIENSE ET UPSALIA. UBI MAGISTER EST CREATUS. LINCOPIA, UBI NOTARIUS CONSIST: FUIT, MOX GRÆCÆL. ET S. S. THEOL. LECTOR, SIMULQ. CONSISTORII ADSESSOR ET PASTOR IN SKEDA LAUDABILIS; DONEC PRÆPOSITUS ET PASTOR TANDEM EVASERIT WRETENSIS, QUUM ANNO ÆTATIS SUÆ 65° MULTO ANTE TER GYMNAS.-RECTOR, TRIUM UXORUM MARITUS, HELENÆ PONTIN, CATH.: ELIS: LINDEBOHM, ET ANNÆ DURÆÆ UNICI FILII ET 5 FILIARUM GENITOR: MORITUR AC PLACIDE NUNC QUIESCIT A:O MDCC XXI. SCRIB: AND. TÖRNER ELOQ:ET POES: LEC:». (Vid denna sten vilar en i livstiden mycket lärd man, övermåttan ansedd, den vördige och berömde magister Arvid Borenius. Han var ett sällsynt exempel på framgång, likväl orubblig i dygd. Vittnen härpå äro hans födelsebygd Boeryd, skolan i Eksjö, gymnasium i Linköping och Uppsala, varest han blev magister, Linköping, där han blev konsistorienotarie, och snart lektor i grekiska och teologi och samtidigt consistorieassessor och berömvärd pastor i Skeda till dess att han slutligen blev prost och pastor i Vreta, då han under sitt 65:te levnadsår, efter att långt förut ha varit gymnasierektor tre gånger, äkta man till tre hustrur: — — — fader till en enda son och fem döttrar, dog och nu vilar i frid år 1721.)

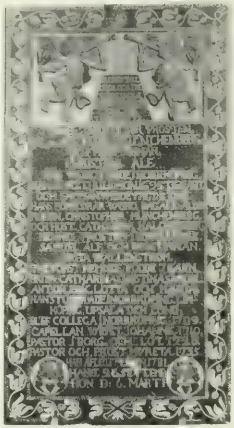

Foto E. Lundberg 1921.
Fig. 92. Minnessten över prosten Münchenberg.
Denkstein des Propstes Münchenberg — Memorial stone over the dean Münchenberg

160 × 86 cm. Uppsatt i östra valvbågen mellan högkoret och norra korarmen. Blev sönderslagen 1803 (5 stycken). Sammanhålles av en plattjärnsram (fig. 91).

Minnessten över Anton Münchenberg, prost och kyrkoherde i Vreta Kl., samt hans andra hustru. Stenen är dekorerad pa samma sätt som den Boränska. Mellan två basunblåsande änglar läses: »BASUNEN SKAL LJUDA, OCH THE DÖDE SKOLA UPSTÅ OFÖRGÄNGELIGE.» 1 Cor: 5 v. 52.» (bör vara 15 v. 52). Därunder följande inskrift: »MINNESTAFLA EFTER PROSTEN, MAG: ANTON MUNCHENBERG OCH PROSTINNAN CHRISTINA ÄLF. THE WORO FÖDDE I NORRKÖPING, HAN, 1680, T 1 JULIJ, HON, 1695, T. 16 MART. OCH SAMMANWIGDE 1711, T. 11 JUNII, HANS FÖRELDRAR WORO, BAGAREÅLDERMANNEN, CHRISTOPHER MÜNCHENBERG HENNES, PROSTEN I QWILLINGE, SAMUEL ÄLF, OCH PROSTIN-

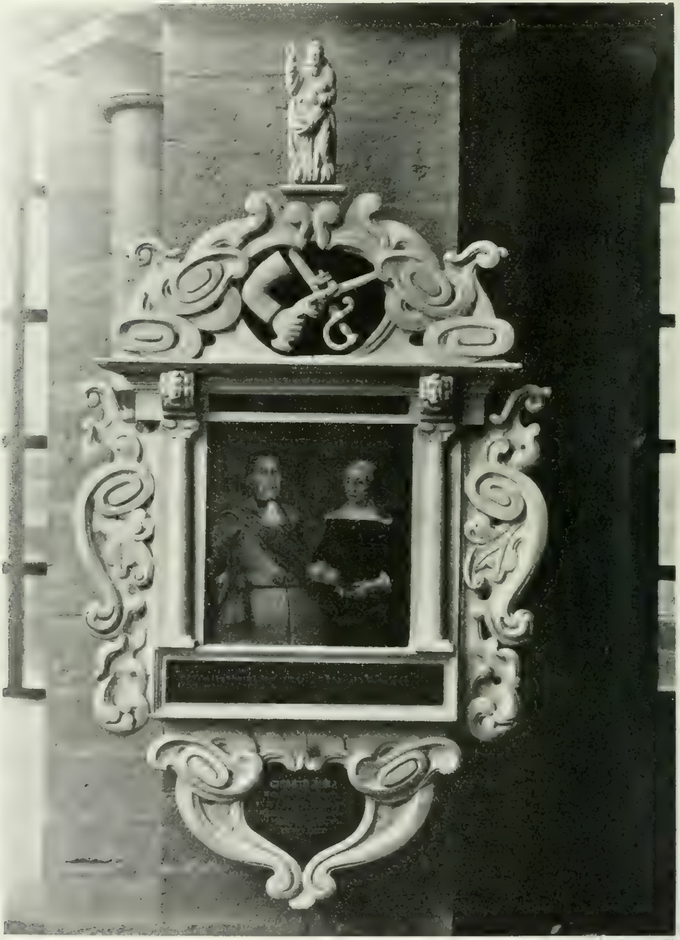

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 93. Epitafium över kvartermästaren Måns Haraldsson och hans hustru. 1689.

Epitaph über den Quartiermeister Mans Haraldsson und seine Ehefrau. 1689.

Memorial tablet of quartermaster Mans Haraldsson and his wife. 1689.

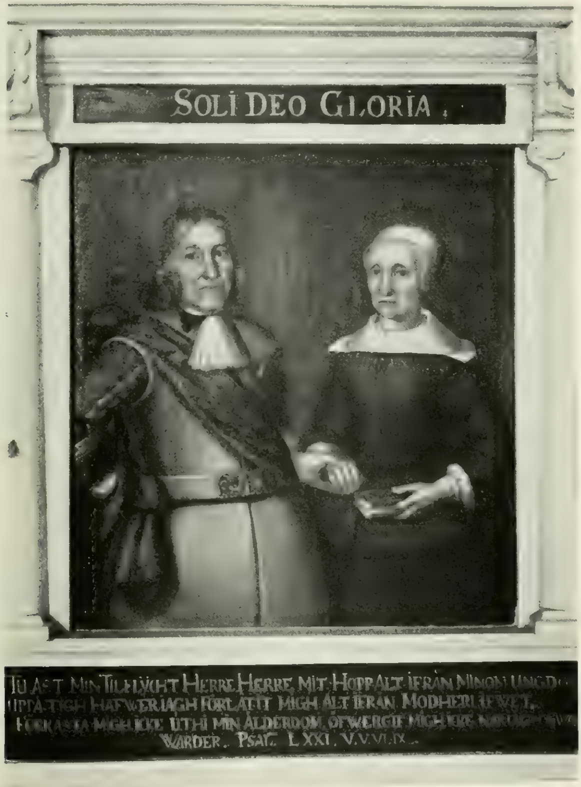

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 94. Detalj av Måns Haraldssons epitafium.

Detail von Måns Haraldssons Epitaph. Details of Måns Haraldsson s memorial tablet.

NAN, BRITA WALLENSTRÖM. THE FÖRSTNEMNDE FÖDDE 7 BARN, BRITA-CATHARINA, CHRISTINA, SAMUEL, ANTON, ERIC, LOTTA OCH MARIA. HAN STUDERADE I NORRKÖPING, LINKÖPING, UPSALA OCH LUND; BLEF COLLEGA I NORRKÖPING, 1709, CAPELLAN WID ST. JOHANNIS, 1710, PASTOR I BORG OCH LÖT, 1720, PASTOR OCH PROST I WRETA, 1735. HAN AFLED, 1743, HON 1781, HAN T. 26 SEPTEMB. HON D. 6 MARTI.»

Foto E. Fant 1917.

Fig. 95. Epitafium över prosten Palumbus. 1650.

Epitaph des Propstes Palumbus. 1650. Memorial tablet of the dean Palumbus. 1650.

124 × 80 cm. Uppsatt å mittskeppets södra sida, mitt för predikstolen (fig. 92).

Epitafium över prosten och kyrkoherden i Wreta Kloster, Nils Magni Palumbus[1] Oljemålning på trä, inramad av pilastrar, som uppbära ett gavelkrön med svarvade knoppar. Ovanför ena gavelfallet ett konturerat bräde.

I gavelfältet är en målning framställande Treenigheten. Den stora mitteltavlan framställer korsfästelsen. Vid korsets fot knäböja prosten P. och hans båda hustrur samt barn, fem gossar och tre flickor. I bakgrunden Jerusalem. Inskr.: »SALVATOR

[1] Om Nils Magni Palumbus se sid. 140.

MUNDI SALVA NOS. 1. THESZAL. 5 V. 9. DEUS NON POSUIT NOS IN NAM, SED ACQUISITIONEM SALUTIS, PER DOMINUM NOSTRUM IESUM CHRISTUM, QUI, PRO NOBI(S) MORTUUS — — —, UT SIVE VIGILEM, SIVE DORMIAM, CUM IPSO VIVAMUS — ECCLESIE WRETENSI CONSECRAVIT HOC (E)PITAP(H)I(U) — US — MQUE RECOR — AT — ONE EIUS — OR — T — M — M — IC — Å — AÆ — Z — CH — M — I R — OPERA, — L. —. PALUMB. — —. F. — —» Hänger i södra korarmen. H. 256 cm. B. 171 cm (fig. 95).

BEGRAVNINGSVAPEN

I södra korarmen hänga fyra begravningsvapen över medlemmar av ätten Koskull. De äro av en ovanlig typ. Vapenskölden, krönt av hjälm med yvig fjäderbuske, omges av en smal krans, utanför vilken huvudbanérets kant flikar sig i broskornament. I dessa flikar sitter på vardera sidan en putto som bär kransen. Vapnen äro alla mer eller mindre skadade.

1. Av björk, mycket skadat. H. 94 cm (utan stång). Bottenfältet är målat mattsvart, skölden turkosblå, fjäderbusken klargrön och turkosblå. Dessutom finnas mindre partier av cinnoberrött, ockergult och guld å hjälmen samt grönt och guld i kransen. Färgerna starkt avfallna.

På stången är fästad en inskriftsplatta av ek med nästan fullständigt utplånad inskrift:

....
....
OF .... VÄL-
BORNE . ...
.. . .
.... KS ....

2. Av ek. Skadat.

Högre och smalare än 1, i övrigt som detta, men ej så säkert skuret. Avslutas nedåt av kerubhuvud. H. 130 cm.

Inskrift å ekplatta på stången.

»VÄL(B)ORNE (M) — — KOSKULL TIL OD — H BO — — — .

3. Av ek. Bättre bevarat än föregående. Står i kvalitet nära 1. Ingen inskrift. H. 83 cm.

4. Av björk. Föga skadat. De kransbärande änglarna sönderslagna. I bottenfältet äro infällda bokstäverna H. K. (= Henrik Koskull, se not 2, sid. 136). H. 73. I jämförelse med de tre andra ganska grovt arbete.

Stilistiskt mycket nära dessa vapen står ett i kyrkans museum förvarat fragment av ett begravningsvapen (furu) med ätten Klingspors emblem. Skölden har broskverksflikad kant. Bottenfältet cinnoberrött. Blått, svart, grönt och brons i emblemen. H. 52 cm. Då Henrik Koskulls maka hette Maria Marg. Klingspor har vapnet säkerligen såsom anvapen utgjort pendant till något av de Koskullska.

Dessa vapen visa till sin stil stor frändskap med orneringen av predikstolen, som ju också är skänkt till kyrkan av Henrik K. Nr 1 och 3 äro säkerligen skurna av samma hand som det bästa på predikstolen; 2 troligen av en medhjälpare eller lär-

junge, 4 är en senare efterbildning.[1] Då det sistnämnda säkerligen är utfört i samband med Henrik Koskulls begravning, är det troligt att de övriga äro tillkomna vid ungefär samma tidigare tidpunkt som predikstolen, då den utmärkte skulptören arbetade för Henrik Koskull. Denne hade en son, Carl, som dog ung. Troligen utgör nr 1 huvudbanéret, som fördes vid dennes begravning; nr 3 samt Klingsporska vapnet skulle då vara anvapen för samma tillfälle. Nr 2 är icke nu möjlig att identifiera. I varje fall kunna dessa vapen på grund av stilen icke sättas i samband med Henrik Koskulls broder, överste Gustaf K., som dog först 1707, eller några av dennes söner, vilkas dödsår alla infalla vid 1600-talets slut och 1700-talets början.[2]

De Koskullska begravningsvapnen hängde förr med tillhörande sorgefanor i högkoret på södra sidan (Tilas, Dahlbergs korinteriör, Borenius).[3]

Fragment av begravningsvapen med ätten Leijonhufvuds vapen.[4]

Furu. Spar av blå och röd färg. H. 42 cm. 1600-talets senare hälft. I museet.

I södra sidoskeppet hänger ett mycket skadat huvudbanér över Gustaf Adolf

[1] Se vidare E. Lundberg: Studier över renässansskulptur i Östergötland. I Meddelanden fr. Ög. fornminnesfören. 1921.

[2] Herrarna Koskulls släktskapsförhållanden framgå av följande släkttavla:

ANDERS KOSKULL
* 1594, död i Dorpat efter 1673.
Generalmajor och Landshövding.
Erhöll Odensfors i Vreta Klosters sn av drottning Kristina.
G. 1:o med Maria Catharina Frankelin (Erik XIV:s dotterdotter), † 1661, begraven 1664 i Vreta Klosters socken.

HENRIK	GUSTAF
* 1624, ÷ 1656 i Elbing, major, herre till Odensfors. G. m. Maria Margareta Klingspor, som gifte om sig med överste Erik Boije av Gennäs.	* 1636, † 1707, överste, herre till Odensfors. G. 1:o med sin broders svägerska Anna Christina Klingspor, † 1686, begravd i Vreta klosters kyrka; 2:o med Christina Elisabeth Natt och Dag, † 1717 på Odensfors.

I Koskullska gravvalvet funnos vid undersökning 1917 endast obetydliga rester av kistor med beslag av 1700-talstyp samt två namnplåtar av tenn med inskr.: »General Maijoren Landshöfdingen ofwer Östergotland Frijherre Christer Hindrick d'Albedyll Född i Lifland 1680. Död på Odensfors Sätesgård den 11 November 1730.» »Grewinnan Hedvig M. Mörner Dotter af Kong: Rådet Grewe Carl Gustaf Mörner Gift med General Mayoren Landshöfdingen Frijherre Christer Hind d'Albedyll 1722 Död på Odensfors 1758». Gravvalvet tillhörde, som ovan nämnts, Koskull på Odensfors men övergick med sätesgården till den nye ägaren, landshövding d'Albedyll.

[4] Gustaf Ulfsparre, överste vid Östgöta infanteri, bodde på överstebostället Kungsbro, var gift (2:dra gången) med Margareta Leijonhufvud, f. 1662, d. 1720, och hade med henne flera barn av vilka de flesta dogo tidigt. Möjligen har detta vapen utgjort anvapen vid begravningen av något av barnen.

Foto N. Azelius 1927.

Fig. 96. Anträd med Löwenstein-Scharfeneck-vapnet i kronan. Tillhör greve G. A. Oxenstiernas grav (1697).

Stammbaum mit dem Lowenstein Scharfeneckschen Wappen in der Krone. Gehort zu G. A. Oxenstiernas Grab (1697).

Genealogical tree with the arms of Lowenstein Scharfeneck in the crown. Belongs to the tomb of the count G. A. Oxenstierna (1697).

Oxenstierna,[1] av snidat trä med kredering och målning. Skölden är omgiven av rikt lövverk, varav dock åtskilligt är spolierat. Målning i blått och rött. Inskriften, som nu är bortfallen, lydde enligt BORENIUS:

GUSTAVUS. ADOLPHUS. COMES. AB. OXENSTIERNA. GENERE. DECORUS. GENERIS. DECUS. IN BELLO. STRENUUS. IN. FAMILIA. BONUS. IN. VITA. PROBUS SUI. SIMILIS. VIXIT. SUI. SIMILIS. MORTUUS. EST. NATUS. IV. SEPT. 1648. MORTUUS. D. IX. DECEMB. 1697.»[2] (Greve Gustav Adolf Oxenstierna, värdig sin ätt, tapper i krig, god mot de sina, rättskaffens i livet, värdig sig själv levde han, värdig sig själv dog han. Född 4 sept. 1648, död 9 dec. 1697.)

Bärstång saknas.

H. 215, B. 145 cm.

Hade ursprungligen sin plats i koret (BORENIUS, TILAS).

Till detta huvudbanér hör ett möderneanträd (Scharffeneck-Löwenstein) av snidat och målat trä (fig. 96).

H. 2,05 cm.

GRAVSTENAR I KYRKAN

Gravsten, mycket nött, smalnande mot fotändan. Spår av ett inhugget kors, vars armar förenas av en ring. Längs kanten, å ringen och korsets tvärarm en inskrift i majuskler: - — — — — — XNO: DO M — — M : CCCXL : IIIIX — — — OBIIT: SOROR: MARIA CUIUS. I/M/MEMOR: NON: SIS: MA/RIA/» Det sista ordets bokstäver äro kompletterade enligt en äldre uppteckning. (I Herrans år 1346(?) — — dog syster Maria. Glöm icke henne, Maria.)

L. 185, B. 80 och 65 cm. Ligger nedanför altaret.

Dessutom finnas tre gravstenar av samma form som föregående. Inskrifterna äro utplånade. En av dem har spår av majuskelinskr.; en annan har i mitten konturen av ett vapen. Fragment av en liknande sten har anträffats i kyrkogårdsmuren. På samma ställe fanns även ett stycke av en gravsten med minuskelinskrift: »—D OLUFC:DOT BEDER — (?). PERINGSKIÖLD[3] har antecknat följande gravskrift: »ANNO DOMINI M D XVII TA DÖD — — — — — WD OLAFZDOT BEDER FOR MIK .

Gravsten av samma form som den över syster Maria. Två av hörnen avslagna. Majuskelinskrift längs kanten: »(KANUTI) NATA CUBAT: HIC: KATERINA: FAC(C[4]TA: CUM): MARGARETA: XPO: GRATA: TUMULAT(A)». De felande bokstäverna äro ifyllda efter PERINGSKIÖLDS uppteckning.[3] I mittfältet en minuskelinskrift: »OBDORMUIT IN CHRISTO ANO DNI 1571. SILIA INGRIDIS GEORGII TRUGILLI. STRENUI MILITIS OLIM IN RAUENES CONSOBRINA ET CONIUNX DNI LAURETIJ RAUALDI HUIUS MONASTERII QUODA PASTORIS ET QUI

[1] Gustaf Adolf Oxenstierna, greve av Korsholm och Wasa. Överste, g. m. Christina Douglas 1680. Son av Gabriel O. och Maria Christina, boren grevedotter af Löwenstein och Scharffeneck. Se vidare bil. I.

[2] BORENIUS p. 14

[3] Monumenta I, s. 92.

[4] Bör vara E.

CHRI ECCLESIÆ HIC SINCERA ET PURA LEGIS ET EUAGELIJ PRÆDICATIONE 20 ANNOS PRÆFUIT HIC SEPULTA IACET». (I Herrans år 1571 den 31 januari insomnade i Kristus Ingrid, syskonbarn till Göran Tyrgilsson till Ravenäs, fordom tapper krigare, och maka till Herr Lars Ragvaldsson,[1] detta klosters forne pastor, som förestod denna Kristi kyrka genom att rent och oförfalskat predika lag och evangelium under 20 år, och ligger här begraven.)

L. 124, B. 85 och 72 cm. Ligger nedanför altaret.

Stenen samt majuskelinskriften härstammar fran omkring 1300. Man har sålunda på 1500-talet inhuggit den nya inskriften på en gammal gravsten.

Gravsten med minuskelinskrift över kyrkoherden Laurentius Ragvaldi[1] barn Ragvald, Zacharias, Erik och Ingrid: »HIC REQUIESCUNT RAUALDUS ZACHARIAS ET ERICUS LAU-TIJ CU SUA SORORE INGRID RESURECTIONE IUSTORU EXPECTATES QUI OBIERUT IN CHRO. 24 ET 30. MAI. ANO DNI 1566». (Här vila Ragvald, Zacharias och Erik Larssöner med sin syster Ingrid väntande de rättfärdiges uppståndelse, vilka dogo i Kristus den 24 och 30 maj år 1566.)

137 × 77 cm. Ligger nedanför altaret.

Gravmonument över Anna Eriksdotter Bielke.[2] Består av en slipad kalkstenshäll med hålkälsprofil på tre sidor. Upphöjd över golvet på en låg sockel. Bjelke- och Leijonhufvudvapen med hjälmar och fjäderbuskar samt bokstäverna »A. E. A. E. D.» (Axel Eriksson, Anna Eriksdotter). Inskrift i minuskler: »HER. LIGGER. BEGRAFUEN. SALIGE. FRU. ANNA. ERIKX.DOTTER. AXEL. ERICKSONS. HVILKEN. I. CHRISTO. AFSOMNADE. ANNO. DOMINI. M. D. X. L.».

133 × 179 cm. Den nuvarande uppställningen härstammar från 1917. Före d å. låg gravhällen inlagd i golvet. Ursprungligen hade den sin plats framför östra öppningen mellan högkoret och norra korarmen samt var upphöjd över golvet på samma sätt som nu, ehuru av allt att döma något högre (DAHLBERGS korinteriör fig. 72).

På muren ovanför gravmonumentet är, såsom förut nämnts, riksvapnet målat jämte Johan III:s och Gunilla Bielkes initialer.

Denna gravvård synes hava blivit utförd samtidigt med konungaminnesvårdarna och av allt att döma även den på konung Johans befallning. Ett förslag till dess inskription (av Rasmus Ludwigsson) finnes nämligen bevarat i K. B. i samma volym,[3] som de övriga Vretainskrifterna (jfr s. 169).

Gravsten över Sven Andersson. Dekoration i plattrelief med två ornerade pilastrar, vilkas postament och fris gjorts till stora inskriftstavlor. Mellan pilastrarna en rullverkssköld omgiven av en krans. Inskr.: S. A. ; »M. A.»: »IOB 14. MENNISKIA

---

[1] Laurentius Ragvaldi var Vreta Klosters förste evangeliske kyrkoherde; f. 1493; kyrkoherde i V. 1529; d. 1579.

[2] Anna Eriksdotter Leijonhufvud, dotter till Eric Abrahamson L. G. m. Axel Eriksson Bielke. Farmoder till drottning Gunilla Bielke. Syster till drottning Margareta Leijonhufvud.

[3] F. b. 2.

AF QVINO FÖDD LEFFWER EN LYTEN TYD OCH ÄR FULL MED OROLIGHETT WEXER SOM ETT BLOMSTER OCH FALLER AF FLYR BÅRT SOM EN SKUGGE OCH BLIFFVER ICKE.»; »HÄR: UNDER: LIGGER: BEGRAFVEN: SALIGE: SWENN: ANDERSON: HVILKEN: AFSOMNADE: I: CHRISTO: THEN: 5: IULIJ ANO: 1.5.8.5: GUDH: HANS: SIEL: NÅDE: EVINERLIGE: AME».

190 × 99 cm. Koret.

Gravsten över Per Stolpe och Anna Some.[1] De båda makarnas fäderne och mödernevapen under hjälmar med fjäderbuskar äro huggna i relief. Inskr.: å bågarna över vapnen: »PER STOLPE»; »ANNA SOME»; under vapnen: »HER VNDER HVILAS I CHRISTO THE ÆDLE OCH WELBÖRDIGHE PER STOLPE TILL YTTERSIÖHOLM, HVILKEN FOR LINKIOPINGH SLAGE BLEF, THE 25 SEPTEMB. ANNO 1598: SAMT HANS ELSKELIGE KIERE HUSFRU, ÆDLE OCH WELBÖRDIGHE ANNA SOME, HVILKEN AFSOMNADE I HERRANOM THEN — — — — — — ANNO — —[2] GUDH GIFVE THEM OCH OS ALLOM EN SALIGH UPSTONDELSE AMEN».

L. 188 cm, B. 142 och 112 cm. Nedanför altaret.

Enligt korinteriören i Svecia antiqua var denna gravvård ursprungligen upphöjd över golvet liksom Bielkemonumentet och stod öster om detta (på skissen till sticket synes även en tumba på denna plats, men utan angivet namn).

Gravsten över kyrkoherden i Vreta Kl. Nils Magni.[3] Orneringen överensstämmer nära med Sven Anderssons gravsten. Inom kransen en kalk samt bokstäverna »N», »M. S», »R», »LD»[4], samt utanför densamma emblem (timglas, dödskalle, änglahuvuden). Inskr.: »INGEN AF OSS LEFVER SIG SIEFFVOM OCH INGEN DOOR SIG SIELFVOM LEFVOM VII SÅ LEFVOM VIJ I HERRANOM DOOM VIJ SÅ DOO VII I HERRANOM EHVAD VII LEFVE ELLER DOO SÅ HÖÖRE VIJ HERRANOM TILL — ROM: 14.»; »HÄR UDER HVILAS I HERRANOM GUDHI S. M. NILS MAGNI, FORDOM SKOLAMESTAR I SÖDERKÖP. SADAN PASTOR VID WRETA CLOSTER OCH CONSISTORIALIS VTHI LIKÖP. HVILKE AFSOPNADE THE 16 MARTZ ÅHR 1650. MED SIN. S. ELSKELIGE. H. RAGNIL LARSDOTTER, HVILKE SEDHA HOO X BARN HIT TILL VERLDEN FÖDT HADE AFSOPNADE I GUDHI THE IV. IULIJ ANO MD CXXXIII MED SINE IV BARN INGRID NILSDOTTER, LARS NILS OCH DANIEL, NILSSÖNER GUD FÖRLÄNE THEM ET SALIG UPSTANDELSE».

188 × 88 cm. Koret. Gravstenen är av 1500-talstyp och har tydligen först sent kommit till användning.

Gravsten över kyrkoherden i Vreta Kloster Laurentius Palumbus,[5] son av

[1] Per Stolpe, son av Clemet Månsson (Risk) Stolpe och hans hustru Ingrid Hård. Ståthållare på Narwen, † 1598 på Kungsbro, då han skulle opereras för ett skott i munnen. Han tjänade länge konung Johan III och åtnjöt av honom stort förtroende.

[2] Plats lämnad för dödsåret, som sedan ej ifyllts.

[3] Nils Magni (Rappstadius sedan) Palumbus, f. 1568, kyrkoherde och prost i Vreta 1605, d 1650. G. m. Ragnil Larsdotter (Laurin).

[4] Bokstäverna äro initialerna i Nils MagnusSon och Ragnil LarsDotter.

[5] Laurentius Palumbus, son till kyrkoherden i Vreta Kloster Nils Magni, f. 1615, kyrkoherde och prost i V. 1650, d. 1667, g. 1:o 1647 m. Mechthild Månsdotter, f. 1625, d. 1658; 2:o 1660 m. Anna Enander, f. 1615, i hennes andra gifte.

kyrkoherden Nils Magni. Dekorerad med kolonner i hög relief. Över entablementet och på postamenten emblem (bibel, kalk, timglas, dödskalle) samt inskr. »HOMO BULLA»; »MEMENTO MORI». Mittfältet bär inskr.: »MORS CERTA, HORA INCERTA CONTUMULANTUR IN HAC CRIJPTA LAURENTIUS, HUIUS CŒTUS QUI FIDUS PRÆCO, PALUMBUS, ERAT, ET THALAMI SOCIÆ MECHTIL PRIOR ANNA SECUNDA STIRPIS ENANDRINÆ HÆC: PIGNORA ET OCTO TORI: PER TUA MUNDAMUR SANCTISSIMA VULNERA IESU MORS TUA SIT NOBIS, GLORIA, VITA, SALUS». (Döden är viss, dess timme är oviss. I detta valv äro begravna Lars Palumbus som var denna församlings herde och hans hustrur, den första Mechtil, den andra Anna Enander; och åtta barn: genom dina heliga sår renas vi, Jesus, må din död för oss bliva äran, livet, frälsningen.) »PSALM LXXI V. 20. TU LÅTER MIGH FÖRFARA MYCKEN OCH STOR ÅNGEST OCH GÖR MIGH ÅTER LEFVANDE OCH HEMPTAR MIGH ÅTER UP UTHUR IORDENNES DJUP».

179 × 138 cm. Korets mittelgång.

Gravsten över kyrkoherdarna i Vreta Kloster Sven Sithelius och Zacharias Reuserus.[1] Stor, över golvet upphöjd gravsten med ornering i hög relief. I hörnen evangelistsymbolerna. Inskr.: längs kanten samt i broskverkskartuscher: Ps. 4; Es: c. 26; Philip. IV. 21, »HÄR UNDER HWYLAS I HERRANOM MAGISTER SWEN SITHELIUS: UTHI LINKOPINGS SCHOLA RECTOR 3 ÅHR I GYMNASIO LECTOR I ÅHR SEDAN PASTOR I WRETA OCH I DESS CONTRACT PROBST 15 ÅHR UNDER ECHTENSKAPET AFLAT I DOTTER AFSOMNADE ÅHR 1685 DEN 20 MARTIJ»; »HÄR UNDER HWILAS OCK I HERRANOM MAG. ZACHARIAS REUSERUS UTHI LINKOPINGS SCHOLA RECTOR 7 ÅHR. LECTOR PHIL: 10 ÅHR THEOL: OCH POENIT: 3 ÅHR UNDER THEN TIDEN PASTOR I LANDERIJD 12 ÅHR SIDST I WRETA PAST: OCH PROBST. GENOM DÖDEN AFGICK 1694 DEN 13 SEPT: SAMMALEDES LIGGER HÄRUNDER DESSE WYRDIGE MÄNS KÄRA HUSTRO GUDFRUCHTIG OCH DYGDERYKA MATRONA, H: REBECKA DANIELSDOTTER HVILKEN AFSOMADE 1695: DEN 2 MARTII: GUD FÖRLÄNE THEM, MEDH ALLA CHRISTROGNA EN FRÖGDEPULL UPSTÅNDELSE, PÅ THEN STORE HERRANS DAGH».

219 × 178. I norra korarmen.[2]

Gravsten över domaren Måns Jönsson. Enkel sten utan ornering. Inskr.: »HÄR UNDER (HVILAS I HERRANOM) S. (MÅ)NS JÖNSSON I (MÖLAP FRDOM DOM)ARE HÄR I GULBERGS (HÄRAD), HVILKEN AFSOMNADE DEN 14 FEBRUA(RI) (1655 MED) SIN KIÄRA HUSTRU — — — — DOTTER — — — . ANNO — — — — NÄMBLIG 4 S ÖNER — — — — GUD DERAS — — — — HUGSVALE — — — IOB 19 IAGH».

185 × 157. Mittskeppet.

[1] Sven Sithelius, kyrkoherde i Vreta 1669, prost 1673, d. 1685. G. m. Rebecca Dalhemia, änka efter N. Wallerius, som utnämndes till kyrkoherde i Vreta, men dog, innan han hunnit tillträda befattningen. Zacharias Reuserus, f. 1634, kyrkoherde i Vreta kloster och prost över Gullbergs härad 1686, död 1694. G. m. företrädarens änka.

[2] Under norra korarmens golv finnas 2 murade gravkammare innehållande åtskilliga kistor. I den västra av dessa gravkammare äro tvenne kistor, försedda med inskrifter, vilka angiva att här äro begravna: Professor Johan Peter Tidén, f. $^{9}/_{1}$ 1763, d. $^{2}/_{12}$ 1805 samt hans hustru Sigr. Sophia Frondin f. $^{6}/_{8}$ 1774, d. $^{7}/_{9}$ 1803. Dotter av prof. B. Frondin och Anna Sigrid Trast.

Foto E. Fant 1917.

Fig. 97. Gravvård över biskop Olof Wallqvist, 1805.
Grabmal des Bischofs Olof Wallqvist, 1805. Tombstone of the bishop Olof Wallquist, 1805.

På en kalkstenshäll i norra korarmen läses: »PROSTEN MÜNCHENBERGS GRAVSTÄLLE». 125 × 68 cm. Låg förr i mittskeppet nedanför B:s minnestavla.

Gravsten över befallningsmannen Jöns Eriksson. Enkel sten utan ornering. Inskr. längs kanten: Ps. 37 v. 25; Phil. I. v. 21; i mitten: »HÄR UNDER HVILAS I HERRANOM CRONONES BEFALNINGSMAN WÄLBETRODDE HER. JÖNS ERICHSSON OCH HANS K. HUSTRU CIERSTIN PEHRSDOTTER, UNDER WARANDE ECHTENSKAE AFLAT 5 BARN, 4 SÖNER OCH EN DOTTER, ERIK: SAMUEL: JOHANNES: AXEL OCH BRITA JÖNSDOTTER: WARIT LÄNS- OCH UPPBÖRDSMAN, ÖFVER GULBERS, BOBERGS HÄRADER UTI 10 ÅHR, SÄDAN BEFALNINGSMAN, ÖFVER GULBERGS, BOBERGS, WIJFOLKA OCH WALLKEBOO HÄRADER UTHI — ÅHR FÖDD I BOSGARDH OCH HARSTA SOCHN A:O 1644 DEN 1 FEB. AFSOMNADE DEN 24 NOV. A:O 1712. HUSTRUN FÖDD I GLANSTA A:O 1639 DEN 24 DECEMB: AFSOMNADE D. 24 APRIL 1712. SÖNERNA ERIC DÖDDE 1706, SAMUEL 1688, JOHAN 1715, AXEL 1707».

Foto E. Fant 1916.

Fig. 98. Gravstenar av 1600-talstyp på kyrkogården.
Grabsteine aus dem 17. Jahrh. auf dem Friedhof
Tombstones from the 17th cent. in the churchyard.

216×176. Under orgelläktaren.[1]

Gravsten över kvartermästaren Måns Haraldson. Ornerad i hög relief. Inskr.: »I H S MÅNS HARALDSON KATARINA OLUFSDOTTER ANNO 1688» »HÄR UNDER LIGGER BEGRAFVEN SALIG HER QUARTERMESTER AF ÖSTGIÖTA CAWALLERIE FORDOM ÄRLIGE OCH MANHAFTIG (MÅN)S HARALDSON HAFVER TIENT UTHI 42 ÅH(R) DÖD. DEN 16 JUNI (A?) 1693 MED SIN KÄRE. H: KATARINA»; »WII ÄRE HIJT FÖDDE MED SORG OCH GRÅT, WÅRT LIJF ÄNDAS MED SAMMA LÅT, SOM ÄR IJDEL BEKYMBER OCH NÖD ALLA DAGAR INTIL WÅR DÖD.»; »HODIE MIHI»; »CRAS TIBI». Stenen, av vanlig 1600-talstyp, är mycket avnött. 175×120 cm. Ligger i mittskeppet nedanför M. H:s epitafium.

Gravsten över kyrkoherden i Vreta Kl. Arvid Borenius, av röd kalksten, med fyra järnringar i hörnen. Inskr.: »HÄR UNDER HWILAR PROBSTEN MAGISTER ARVID BO-

[1] Under denna gravsten är ett murat gravvalv innehållande fyra förmultnade kistor. På en av dem fanns en silverplåt med inskription över kaptenskan Brita Holst, född Älf; f. $^{2}/_{1}$ 1767. d. $^{5}/_{10}$ 1791.

RÆNIUS DÖD 1720 OCH HANS HUSTRU FRU ANNA DURÆI DÖD 1730 TIL YTTERSTA ÄHRETIENST ÄR THENNA STEN BEKOSTAD AF THERAS MÅG BENGT SMEDBERG PASTOR I KONUNGSUND OCH HANS HUSTRU HELENA BORÆNIA 1767 SOM GRAFVEN TILHÖRER». De sista fyra orden äro senare inhuggna, säkerligen i anledning av en tvist om äganderätten till graven, som ägde rum år 1768.

200 × 145 cm. Ligger i koret.[1]

Fragment av gravsten. Enkel omramning kring inskr.: »— — — — — - HEDVI— PE ANDERS — — – MATTHIAS SOM FÖDDES — —RLDEN D:15 OBTOB: 1778. OCH DÖD D:6 FEBR. 1 80. HAN AFBIDAR NU EN FRÖGDEFULL UPSTÅNDELSE/ TIL ETT EVIGT LIF PÅ VÅR FRÄLSARES JESU CHRISTI STORA TILKOMMELSES DAG».

86 × 69 cm. Ligger i södra sidoskeppet.

FÖRSVUNNA GRAVMONUMENT OCH GRAVSTENAR

I södra korarmen fanns förr en stor uphögd Tombeau af träd inom et skrankverk (TILAS). Därunder vilade landshövdingen Stellan Mörner.[2] Skranket var av trä; gravvården utgjordes av en »alnshög katafalk av bräder» (brevkonc. i kyrkans arkiv från 1845). Över monumentet hängde en svart fana, som angav dödsåret för S. M., 1643 (BORENIUS). Monumentet borttogs 1846, vid kyrkans restaurering.[3]

GRAVSTENAR PÅ KYRKOGÅRDEN

Bland gravstenarna på kyrkogården märkas följande.[4]

Fem gravstenar med enkel, kraftig kontur samt änglahuvud i relief.

1. Över Jon Pederson i Malefors, död 1668. (Fig. 98).
2. Över länsmannen Nils Månsson i Högheby, död 1670.
3. Över Anders Peder, [— — — — —] död 1673. På baksidan inskrift över rusthållaren Anders Andersson Wretman från Hornstäfve, död 1769.
4. Bär initialerna B. A. S., S. P. D. H.B.S., N.B.S., P.B.S., I B.D., K.B.D., M.B.D.
5. Över rusthållaren Jacob Siren från Wallby, död 1778.

Gravsten över smeden Lars Svenson i Sultegatan, död 1693; samt Pär Larson.

Enkel stela över fältskären vid Östgöta Infanteri Johan Göhles, död 1753.

Liggande, enkel gravhäll över sekreteraren Erik Gustaf Petre, död 1763.

Enkel stela av kolmårdsmarmor över auditören vid Östgöta infanteri Samuel Eckman »En god christen förståndig man och menniskiowän.» Död 1764.

Gravsten på högt postament över: »MAGISTR TIBURTZ TIBURTIUS. C: P: OCH P: I WRETA. KONGL: SVEN: VET: ACAD: LEDAMOT. FÖDD D: 5 25 AUG JULIJ 1706. ORD: D: 21. DE: 1731. EXTR: ORDINER: GARDES PRÄST 1733. ORD: 1740. VAR MED GARDET

[1] Under denna sten finnes en murad gravkammare med fyra kistor.

[2] Stellan Otto von Mörner, inkom till Sverige 1597, död 1643 i Umeå. G m. 1: Maria von der Grunau, d. 1634 begr. i Rystads kyrka, 2: Catharina Måneskóld af Seglinge. Han erhöll i donation bl. a. Vreta klosterträdgård 1619. Hans dotter Hedvig gifte sig 1646 med fältmarskalken Robert Douglas.

[3] Gravvalvet, som låg under detta monument, finnes ännu kvar, innehållande två stora och två barnkistor. En av de senare bär inskriften »Inri 16 2 V G. M.»

[4] Där intet annat nämnes äro dessa gravstenar av ortens gråblå kalksten.

I FINSKA KRIGET 1741. OCH 42. I BOHUS LÄN 1743. PAST. I VRETA D: 8 NOV: 1744. PREP: 1754. CONTRACTS PROST 1776. DÖD D: 19. DEC: 1787. MENNISKIO VÄN. ÄRLIG. RADIG OCH ALTID SIG LIK».

Gravsten av kolmårdsmarmor över prosten Tiburtii maka Maria Elisabeth Christiernin, död 1759.

Gravsten av kolmårdsmarmor över Petrus Lehnberg (f. 1717, d. 1791) och Nic. Lindblom f. 1725, d. 1793. Stenen är upprest genom biskop Lindbloms försorg, för att inviga den på 1790-talet tillagda delen av kyrkogården.

Gravsten av röd kalksten med urna i relief samt krans av gjutjärn, över biskop Olof Wallqvist. Inskr.: OL. WALLQVIST EP. VEXION. CETERA TAMAE. NATUS IN EDSBERG NERIC / D. VI IUN. MDCCLV. / DEN. NORCOPIAE D. XXX APR. MDCCC». På baksidan inskr.: REGIIS SUMTIBUS SUB IPSIS COMITIIS INHUMATUS NORCOPIAE D. XV MAIJ MDCCC. HEIC REQUIESCIT. LAPIDEM POSUIT LUGENS WIDUA ADOLF. LOV. SCHIITZERCRANTZ MDCCCV»[1] (fig. 97).

Gravsten av röd kalksten över assessor Abraham Söderberg, biskop Lindbloms svärfar.

Gravsten av kalksten på trappstegspostament av granit över biskop Magnus Lehnberg.[2] Inskr.: »MAGNUS LEHNBERG BISKOP I LINKÖPING FÖDD 1758 DÖD 1808 I HONOM FÖRLORADE RELIGIONENS LÄROR OCH STORA MÄNS MINNEN DEN VÄLTALIGASTE TOLK SOM VARIT HOS OSS FÖDD SAMTIDEN UPVAKNADE OCH BLEV HANS LÄRIUNGE TIDER SOM KOMMEN AFUNNENS I LÄSEN WI HÖRDE HONOM».

Gravsten av röd kalksten över ärkebiskop J. A. Lindblom.[3] Inskr.: »SEPULCRETUM I. A. LINDBLOM NAT: 1746 DENAT. 1819».

Gravsten av granit över biskop J. J. Hedrén, f. 1775, biskop i Linköping 1833, d. 1861.

Gravsten av kalksten över vice pastorn i W. Nils Rosvall, f. 1750, d. 1819.

Triangelformad gravsten över greve Gustaf Otto Douglas,[4] f. 1759, d. 1830.

Dessutom förtjänar nämnas en gravsten inom smitt järnstaket; över löjtnanten P. C. Bröms och hans hustru, döda 1829. På baksidan läses inskriften: »KUNG / SE. DITT. ÖDE / TRÄL / SE. DIN . VILA / DU. SKÖNA / SKÅDA. DESSA. BEN, / DU. LÄRDE / DESSA. TOMMA. HUVUDSKALAR DU. RIKE DETTA. STOFTET DU. USLE / DENNA. VERLD.

---

[1] I Kungl. Byggnadsstyrelsens arkiv förvaras förslagsritningar (ej lika de utförda monumenten) till dessa båda sista gravstenar. Olof Wallqvist blev biskop i Vaxjö 1787.

[2] Led. av Svenska Akademien 1789, överhovpredikant 1792 hos änkedrottningen, 1802 hos konungen, teol. doktor 1800, kyrkoherde i Jakobs och Johannes förs. i Sthlm 1802, biskop i Linköping 1805. Ansågs av sin samtid oövertraffad såsom valtalare.

[3] Jacob Axelsson Lindblom, f. 1746 i Skeda socken, Östergötland, biskop i Linköping 1786, ärkebiskop 1805, hedersledamot av Vitt. Hist. och Antikvitets Akad. 1801, ledamot av Svenska Akademien 1809.

[4] Se bilaga I.

Fig. 99. Portratt av prosten Tiburtius, målat 1775 av Johan Stålbom. Oljemålning.

Bildnis des Propstes Tiburtius, Ölgemälde 1775 von Johan Stalbom.

Portrait of the dean Tiburtius. Oil-painting by Johan Stalbom 1775.

Fig. 100. Porträtt av biskop (sedermera ärkebiskop) Lindblom. Oljemålning.

Bildnis des Bischofs (nachmaligen Erzbischofs) Lindblom. Ölgemälde. Portrait of bishop (thereafter archbishop) Lindblom. Oil-painting.

Porträtt av prosten i Vreta Kloster Tiburtz Tiburtius. Oljemålning på duk. Prosten sitter i ämbetsdräkt och svart kalott vid ett bord med grön duk. Han håller handen på bibeln. H. 80 cm, Br. 61 cm. PORTRÄTT

Ramen, som har stort understycke med inskrift, är svartmålad med förgyllningar. Inskr.: »MAG:R TIBURTZ TIBURTIUS DALEKARLUS PROST ÖFVER GULBERGS OCH BOBERGS HÄRAD PASTOR UTI WRETA KLOSTER KUNGL. SVENSK. WETTEN. ACAD. LEDAMOT FÖDD DEN 25 JULIJ/5 AUG. 1706 DÖD DEN 19. DECEMBER 1787». På baksidan står: »TIB. TIBURTIUS. PR. ET PAST: WRET:REG:ACAD: SACN: MEMB: A:D AE:T: 70MO. I: STALBOM[1] PINX: 1775».

Hänger i sakristian (fig. 99).

---

[1] JOHAN STÅLBOM, målare, f. 1712 i Nyland (Finland), d. 1777 på sin gård Orräng i Grebo sn, Östergötland. Lärling hos Johan Pasch 1733, senare hos Lorenz Pasch d. ä. Bosatte sig på 1740-talet i Östergötland.

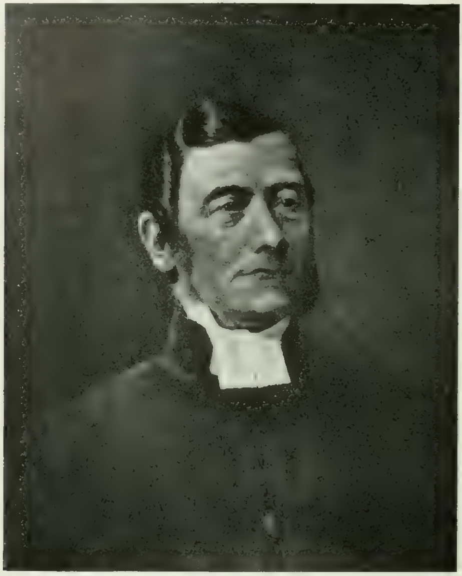

Fig. 101. Porträtt av kyrkoherde Lodell, signerat Justus Lundegård 89. Oljemålning.

Bildnis des Pfarrers Lodell, signiert Justus Lundegård 89. Ölgemälde. Portrait of rector Lodell, signed Justus Lundegård 89. Oil-painting.

År 1781 begärde prosten T. att hans arvingar skulle efter hans död få uppsätta hans »Contrefei med kort beskrifning af hans öden, på Prästechorsskranket» (d. v. s. i en av öppningarna mellan koret och norra korarmen), vilket beviljades.

Porträtt av kyrkoherden i Vreta Kloster, biskopen, sedermera ärkebiskopen J. A. Lindblom. Olja på duk. Bröstbild. Han bär prästdräkt med Nordstjärneorden. Ansiktet och det gravita håret lysa ljusa mot den mörka dräkten och blaaktiga bakgrunden. Ramen svartlackerad, med förgyllning. H. 74,5 cm, Br. 60 cm. Detta porträtt synes först sent ha kommit i kyrkans ägo. Det upptages för första gången i ett tillägg till inventariet av år 1845 (fig. 100; om L. se not 3 s. 145).

Porträtt av kyrkoherden i Wreta Kloster E. P. Lodell. Olja på pannå. Bröstbild. Den avbildade bär ämbetsdräkt. Sign.: »JUSTUS LUNDEGÅRD 89». H. 59,5 cm, Br. 45 cm (fig. 101). Stor förgylld ram.

Porträtt av organisten i Vreta Kloster Petter Bergstrand. Midjebild. Gouache.

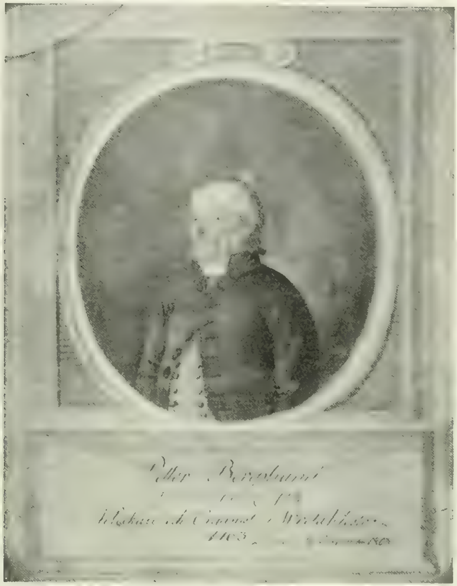

Fig. 102. Porträtt av klockaren Petter Bergstrand. 1763. Gouache.

Bildnis des Küsters Petter Bergstrand. 1763. Gouache. Portrait of the sacristan Petter Bergstrand. 1763. Gouache.

Den gråhårige mannen är iklädd svart rock och blå, stickad väst. Gråblå grund. Uppfodrat på ett papper med grått i grått målad omramning. Inskr.: »PETTER BERGSTRAND FÖDD DEN 7 AUG: 1732 KLOCKARE OCH ORGANIST I VRETA KLOSTER 1763»; med annat bläck är tillfogat: »DÖD DEN 2. DECEMBR 1803». H. 24 cm, Br. 19 cm. Enkel svartmålad ram med förgyllning. Nämnes första gången i 1788 års inventarium. (fig. 102).

Gustaf III:s tal d. 21 aug. 1772 i bronserad ram med snidat överstycke.

Karl XIII:s tal d. 27 nov. 1817, i svart ram.

SAKRISTIANS MÖBLER

Minnesblad över reformationsjubelfesten 1717. Kopparstick med omramning av Ambrosius Hedengran. Svart ram.

Två bord av furu. Oval svartmålad skiva på gråmålat underrede med bockar och mellanträ. År 1735 omtalas två ovala bord i sakristian och sakristikoret.

Två stolar av furu med rektangulärt ryggstycke och svarvade ben, vilka förenas av kantslåar och tvärträ. Gråmålade. 1600-talstyp.

En länstol samt två enkla stolar av furu med svängda ben. Gråmålade. 1700-talet.

Två länstolar samt två enkla stolar av furu. Tidig 1800-talstyp. Gråmålade.

KLOCKOR Kyrkokista av ek, järnbeslagen. Inköpt 1828.

Två mindre kistor, den ena av ek, den andra av fur.

Storklockan av malm. Vanlig typ. Upptill en dubbel bård med uppåt- och nedåtriktade blad förenade genom bandslingor. Nedtill en bård av stående akantus. Inom en ranka inskr.: ÅR 1764 TÅ DOCT. PETRUS FILENIUS VAR BISKOP I LINKÖPING, MAGIST. TIBURTZ TIBURTIUS KONGL. SV. WETT. ACAD. LEDAMOT PROBST OCH KYRKIOH. I VRETA MAGIST. JOACHIM BALCK COMMINISTER NÄMDEMAN JACOB SIREN I WALLBY KYRKIOFÖRESTÅNDARE, MÅNS IÖNSSON I WALLBY OCH SVEN MANSSON I HAGEGARDEN KYRKIOVÄRDAR SAMT DÅ TORNET BYGDES PÅ KYRKAN, BLEF DENNA KLOCKA OMGUTEN PÅ KYRKANS OCH FÖRSAMLINGENS OMKOSTNAD I LINKIÖPING AF ELIAS FRIES THORESSON IFRÅN IÖNKIÖPING.» Pa motsatta sidan relieffigurer, Kristus omgiven av de 4 evangelisterna. H. 115, Diam. 120 cm.

Lillklockan av malm. Typ liknande föregående. De båda bårderna upptill ha utpräglad roccocokaraktär. Inom rankor följande inskrifter: ÅR 1826 UNDER KARL XIV JOHANS REGERING OMGIÖTS DENNA KLOCKA AF KLOCKGIUTAREN LARS ÖHMAN UTI NORRKÖPING PÅ WRETA KLOSTERS FÖRSAMLINGS BEKOSTNAD DÅ BISKOPEN UTI LINKÖPING MARCUS WALLENBERG VAR FÖRSAMLINGENS KYRKOHERDE ; »DIG CHRISTENHET IAG KALLA BÖR TILL HERRANS TEMPEL-GÅRDAR DER HAN I NÅD DIG KUNNIGT GÖR HUR HAN SITT ZION VÅRDAR».

I inventariet för 1591 är antecknat följande: »Klockor uthi Stapelen — 1 stoor uthi Torneth 2 lille». I kladden till samma inv. står emellertid istället: »Klåckor en stoor och 2 i lille Tornett». Med Torneth avses säkerligen det medeltida tornet vid kyrkans västgavel. Vid 1600-talets slut funnos 1 större och 1 mindre klocka i stapeln samt en ännu mindre i kyrkans takryttare. 1722 omgöts storklockan, varvid den erhöll följande inskription: »Kom hit min christen kom, alt medan jag så sjunger Kom upp till Herrans hus, så gamal mann som unger Kom, hör Guds ord, som är din sanna själaspis Som gör dig evigt säll och rätteliga vis. ††† Sacra, sepulturas, motus, incendia leges, Sponte cum jubeor, Christianorum loquor»[1] År 1736 omgötos de båda mindre klockorna till en större. År 1784 köptes en ny klocka från Rystads kyrka, vilken emellertid 1810 överflyttades till Stjärnorps kapell.

[1] BROOCMAN s. 121—122. Även avskrivet hos JERN: Ringklockorna i Östergötland, s. 33, tydligen efter BROOCMAN. Enl. Coll. Nordin 248:23 lydde inskriften på den största klockan i Wreta: »Funera plango, Fulgura Frango, Sabbatho pango: Exito lentos, Digito ventos, Paco cruentos».

KYRKLIGT SILVER FRÅN VRETA KLOSTER, KONFISKERAT UNDER GUSTAV VASA

(Meddelande av O. Källström 1935).

Såväl under den svåra tiden i början av Gustav Vasas regering, då Sverige hade att övervinna befrielsekrigets direkta ekonomiska följder, som även efter reformationsriksdagen i Västerås 1527, genom vilken konungen i realiteten erhöll förfoganderätt över klostrens inkomster och egendom, drabbades Vreta kloster av silverkonfiskationer. Uppgifter om huvudmassan av Vreta klosters guld- och silverskatter saknas emellertid; sannolikt funnos de angivna i den numera förlorade räntekammarboken för år 1528. De notiser, som kunna sammanställas, bli därför endast följande:[1]

År 1523 den 14 oktober. 4 lödiga marker silver, okänt om i beloppet ingått något kyrkligt kärl. Kvitto Söderköping $^{14}/_{10}$ 1523, tryckt i Konung Gustav den förstes registratur I, sid. 155.

År 1529 i augusti. 7 ringar (antagligen fingerringar) av guld, vägande tillsammans 2 lödiga marker. Räntekammarboken 1529, sid. 21 och 102. Uppbördsmannen avlevererade samma år i september dessa ringar till konungen personligen i Jönköping.

GREVLIGA ÄTTEN DOUGLAS' GRAVKOR

I Douglaska gravkoret finnas följande begravningsvapen och begravningsfanor m. m.:

Huvudbanér över fältmarskalken greve Robert Douglas, av snidat trä med kredering och målning. Bärstången har sorgfloret bevarat. Skölden omgives av förgyllt lövverk.

Inskr.: »GENEROSISSIMUS, ET ILLUSTRISSIMUS COMES ROBERTUS DOUGLAS COMES IN SKENNINGE NATUS BARO DE WITIGHEIM LIBER BARO IN SKIÄLBI DOMINUS IN ZEWEN, HÖGSÄTTER ET SANDGÅRDEN SERENISS: REGIÆ MAIJETZ SWECIÆ CONSILIARIZ INTIMUS GENERALIJ CAMPI MASCHALLIJS ET CONSILIAR — — — MILITARIS. NATUS STANDINSTONIÆ IN SCOTIA ANNO 1611 D 17. MART—DENATUS HOLMIÆ D 28 MAIJ. A:O 1662.» L. 174 cm (fig. 98).

Sorgefana över samme greve R. Douglas, svart med silkesfrans. På fanan är å ömse sidor målat ättens vapen inom en bladkrans. Inskr.: »KONGL. MAIJTS SAMT SWERIGES RIJKES TROOMANN GEHEIMERADH. GENERALFELDTMARSKALCK OCH KRYGSRÅDH. DEN HÖGHWÄLBOHRNE HERRE HERR ROBERT DOUGLAS. GRÄFWE TIL SKENNINGE ERFBARON AF HWITINGHEIM FRIJHERRE TIL SKIÄHLBY. HERRE TIL ZEWEN. HÖGSÄTER OCH

[1] Jfr O. KÄLLSTRÖM, Medeltida kyrksilver från Östergötland, förlorat genom Gustav Vasas reduktion 1540. Uppsala 1935.

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 103. Huvudbaner över fältmarskalken greve Robert Douglas. 1662.

Funeralwappen des Feldmarschalls Robert Graf Douglas. 1662 — Hatchment of the Field Marshal count Robert Douglas. 1662

SANDGÅRDEN. ÄR FÖDD UTHI SCHOTLANDH I STANDINSTONNE. ÅHR 1611. DEN 17 MARTI OCH I HERRANOM SALIGEN AFSOMNADE UTHI STOCKHOLM DEN 28 MAIJ ÅHR 1662.» 355 × 190 cm. Hänger över ingången till gravkoret (se fig. 104).

Liknande, ehuru mindre sorgefana. Inskr.: DEN HÖGHWÄLBORNE HERRE HER ROBERT DOUGLAS — BARON (TIL) HWITTINGHEM, FRIJHERRE TIL SKIÄLBY ÄR FÖDD I STANDINSTONNE I SCHOTLANDT AHR 1611 OCH I HERRANOM SALIGEN AF SOM)NADE UTHI STOCKHOLM DEN 28 MAIJ A:O 1662. 268 × 160 cm.

Tvenne fanstänger, vars fanor nu äro förstörda, förvaras dessutom i gravkoret. Den ena av fanorna har möjligen varit röd, den andra svart (röd fana förd i begravningståg vid ifrågavarande tid betecknar att den döde ägt blodsdomsrätt över underlydande).

Anfanor, 14 st., därav hälften fäderne-, hälften möderneanor (fäderne nr 5 och möderne nr 8 saknas). Material som sorgefanorna.

Foto N Azelius 1927.

Fig. 104. Södra sidoskeppet med begravningsfana, förd vid fältmarskalken Douglas begravning.

Das südliche Seitenschiff mit Begräbnisfahne, geführt beim Begräbnis des Feldmarschalls Douglas.

The southern aisle with funeral banner, employed at the funeral of the Field Marshal Douglas.

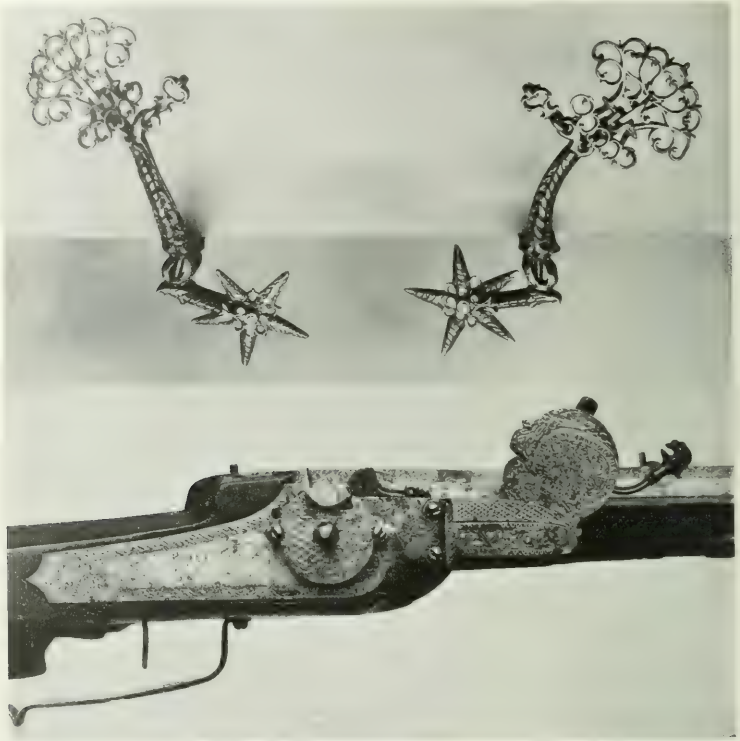

Foto K. Livrustkammaren.

Fig. 105. Hertig Jakobs av Kurland bössa, i Douglaska gravkoret, tagen i Mitau 1621 såsom krigsbyte av fältmarskalken greve Robert Douglas. Detalj. — Bössan torde utgöra ett arbete av en persisk hantverkare i hertig Jakobs tjänst. — Fältmarskalkens silversporrar. 1600-talets mitt.

Aus dem Douglasschen Grabchor: Oben: Silbersporen des Feldmarschalls Grafen Robert Douglas, Mitte des 17. Jh. Unten: Detail der Muskete des Herzogs Jakob von Kurland. Kriegsbeute des Grafen Robert Douglas bei der Eroberung von Mitau. Wahrscheinlich die Arbeit eines persischen Waffenschmieds in Herzog Jakobs Diensten.

From Douglas' mortuary chapel: Above: Silver spurs of the Field Marshal Count Robert Douglas, about 1650. Below: Detail of the musket of Duke James of Kurland, taken as war booty by Robert Douglas at Mitau 1621. Probably the work of a Persian artisan in Duke James' service.

Alla fanorna äro uppsatta 1917, sedan de konserverats och uppfodrats på tyll. Före d. a. stodo de nedtagna i ett hörn av gravkoret. De nuvarande platserna äro emellertid även de ursprungliga. Vid restaureringen 1915—17 anträffades märken efter den tidigare anordningen. Alla anfanorna hade salunda varit uppsatta på sådant sätt att

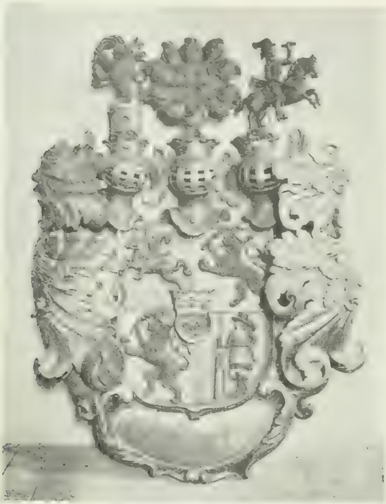

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 106. Huvudbaner, sannolikt över greve Axel Douglas. 1673.

Funeralwappen mutmasslich über Graf Axel Douglas 1673 — Hatchment, probably of the count Axel Douglas 1673

skaftändarna inmurats i gravkorets valv. Med ledning av iakttagelserna verkställdes återuppsättandet.

På fältmarskalkens huvudbaner hänger en utomordentligt vacker hjullåsbössa samt ett par rikt utsirade silversporrar (fig. 105). Slidan till en värja finnes även kvar. Bössan utgör krigsbyte, taget vid erövringen av Mitau 1621. Den hade tillhört hertig Jacob av Kurland samt bär i guldinläggning inskriften: IACOBVS DE(I) GRATIA: (LI) WONII — CVRLANDIA ET SEMIGALIA DVX». Kring inskriften rik ornering, ävenledes i guldinläggning. Bössan torde utgöra ett arbete av en persisk hantverkare, vilken varit anställd i hertig Jacobs tjänst.[1] L. 150,5 cm.

Silversporrarna äro rikt ornerade samt delvis förgyllda. 1600-talets mitt. L. 19,5 cm. Värjslidans L. 87 cm. Av tyg.

Huvudbaner över greve Robert Douglas, son av fältmarskalken med samma namn. Snidat, krederat och målat trä. Inskr.: »DEN HÖGWÄLBORNE GREFWE OCH

[1] Uppgifterna om bössans proveniens godhetsfullt meddelade av chefen för Kungl. Livrustkammaren, överintendenten friherre Rudolf Cederström.

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 107. Huvudbaner över landshövdingen greve Gustaf Douglas. 1705. Nu i Stjärnorps kapell.

Funeralwappen des Landeshauptmanns Grafen Gustaf Douglas. 1705. Nunmehr in der Kapelle zu Stjarnorp.

Hatchment of the governor count Gustaf Douglas. 1705. Now in the chapel of Stjarnorp.

HERRE, HERR ROBERT DOUGLAS. GREFWE TILL SKENINGE, FRIJHERRE TILL SKÄLBIJ, HERRE TILL ZEWEN, HÖGSÄTTER, ELFWEGÄRDE, OCH SANDEGÅRDEN: ÄR FÖDDER HIJT TIL WERLDEN AO: 1662. DEN 22 JULIJ, UTHI STOCKHOLM, OCH AFSOMNADER PÅ HÖGHSÄTER AO: 1665. DEN 16 APRIL: HWILKENS SIÄL GUDH EEN FRÖGDEFUL UPSTANDELSE FÖRLÄNA WILLE.» Bärstång med sorgflor. H. 132 cm.

Huvudbanér, sannolikt över greve Axel Douglas, son av fältmarskalken R. D. F. 1650, d 1673. Snidat, krederat och malat trä. Skölden omgives av rikt, förgyllt lövverk. Inskr. saknas. H. 172 cm (fig. 106).

Huvudbanér över greve Wilhelm D., son av fältmarsk. R. D. Liknar föreg. Inskr.: DEN SAHL. HOGWALBORNE GREFFWE OCH HERRE, HERR WILH. DOUGLAS, GREFFWE TILL SKANINGE, FRIJHERRE TILL SKIÄLBIJ HERRE TILL HÖGHSÄTTER ZEFWEN OCH SANNEGARDEN: FODD I SWABEN DEN 20 NOVEMBRIS ÅHR 1646 OCH DÖD I STOCKHOLM DEN 17 (FEBRU)ARIJ ANNO 16(74).» Bärstången har sorgflor. H. 179 cm.

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 108. Tvenne anvapen tillhörande en av serierna som höra samman med huvudbaneren av typen fig. 106.

Zwei Ahnenwappen, die mit dem Funeralwappen vom Typ Fig. 106 zusammengehören

Two genealogical arms belonging to the hatchment of type fig. 106.

Huvudbanér över greve Adolf D., son av fältmarsk R. D. Liknar de båda föreg. Inskr.: »DEN SAHL. HÖGWÄHLBORNE GREFWE OCH HERRE. H. ADOLPH DOUGLAS, GREFWE TILL SKIÄNINGE. FRIHERRE TILL SKIÄHLBY. HERRE TILL HÖGSÄTER SEFWEN AH SANNEGÅRDEN. FÖDD I: STOCKHOLM D. 3. DECEMB: 1651. OCH DÖDH I BRÖSSEL DEN 11 AUG. 1674.» H. 173 cm.

Huvudbanér över greve Carl D., son av fältmarsk R. D. Liknar de 3 föreg. Inskr.: »DHEN HÖGWÄLBORNE HERRE H: CARL DOUGLAS, GREFWE TIL SKENNINGE, FRIJHERRE TIL SKÄLBIJ, ARFBARON TIL HWITTINGHAM, HERRE TIL ZEWEN, HÖGSÄTTER OCH SANNEGÅRDEN, ÄR FÖDD I TORN, I POLAND. AO 1656 DEN 2 AUG: OCH DÖD I PARIS 27 APRIL 1678.» Bärstång saknas. H. 200 cm.

Till två av dessa huvudbanér höra tvenne serier om vardera 16 anvapen av snidat, krederat och målat trä. H. 83—116 cm. 8 av dem sakna bärstänger. 8 hava sorgfloret bevarat (fig. 108).

I kyrkans torn förvaras de 8 saknade bärstängerna samt 3 stora fanstänger med

JOHN DOUGLAS
AGNES MONFODE
1300-talet

JAMES, † 1420,
g. m. 1:o Agnes Dunbar, † före 1384.

JAMES, † omkring 1440,
g. m. 2:o Janet Borthwick.

WILLIAM
g. m. sin fränka Christina Dunbar.

WILLIAM
g. m. sin fränka Margareta Dunbar.

WILLIAM
g. m. sin fränka Elisabeth Lauder.

WILLIAM
ambassadör hos Christian IV av Danmark,
g. m. Isabella Mettelam.

PATRIK
g. m. Christina Lesslie.

HANS VON MÖRNER, † 1491,
g. m. 1:o Hedvig von Schlaberndorff.

LUDVIG, 1468—1531,
g. m. Dorotea von Bellin.

JOAKIM, 1506—1576,
g. m. Elisabeth von Steinbecken.

BALTZAR, * omkr. 1538,
g. m. Hedvig von Holtzendorff.

STELLAN MÖRNER,
inflyttad till Sverige 1597, nat. svensk adelsman 1627, herre till Högsäter i Vreta klosters sn, donationsgods Vreta klosterträdgård; landshövding
g. m. 1:o Maria von der Grünau.

ROBERT, greve Douglas g. 1646 m. HEDVIG MÖRNER † före 1702.
kom till Sverige 1631. Riksråd, fältmarskalk.

Se *Bil. I.*

Stamträd för fältmarskalken greve Robert Douglas och hans maka grevinnan Hedvig Mörner.

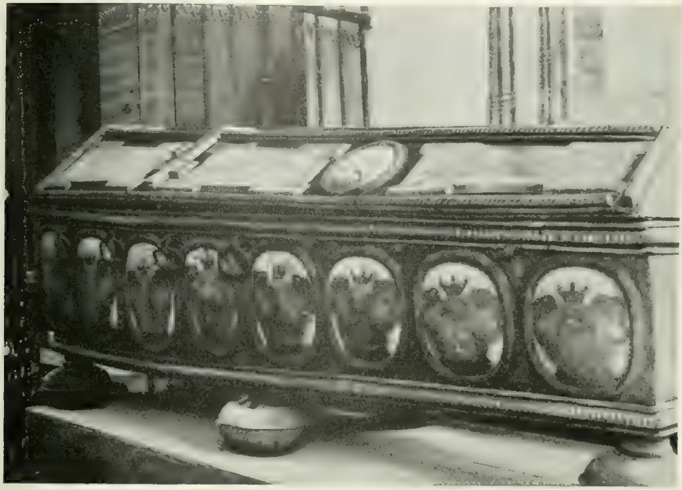

Foto C. Ehrnsten 1916

Fig. 109. Kista av målad och oxiderad koppar. Fältmarskalken Robert Douglas. 1662.
Sarg aus bemaltem und oxydiertem Kupfer. Feldmarschall Robert Douglas. 1662. Coffin of painted and oxidized copper. Field Marshal Robert Douglas. 1662.

refflade skaft. Därjämte en mindre fanstång samt en bärstang till ett standar (?).[1]

I gravkoret hängde förr även ett huvudbanér över landshövdingen greve Gustaf Douglas, f. 1648, d. 1705. Överflyttades 1917 till Stjärnorps kyrka (fig. 107).

På ett avtrappat postament av svartmålat trä stå fem praktfulla kopparlikkistor. LIKKISTOR

I mitten fältmarskalken Robert Douglas' kista av driven kopparplåt, rikt målad och förgylld. På vardera långsidan äro målade 8 anvapen, vid huvudänden ättens vapen, på locket troféer samt bibelspråk: Psaltaren 31 v. 6: Philist. 1. v. 21. Inskr.: »KONGL: MAIJTZ: TIL SWERIGE TROO MAN, GEHEME RADH, GENERAL FELDTMARSKALCK OCH KRIJGZRÅDH, ROBERT DOUGLAS, GREFWE TIL SKENNINGE, ERFBARON AF HWITTINGHEIM, FRIJHERRE TIL SKIELBY, HERRE TILL ZEWEN, HÖGSÄTTER OCH SANDGÅRDEN»; »1662».

På vardera långsidan ha funnits 7 handtag, varav 5 nu saknas. L. 212 cm, H. 95 cm (fig. 109).

Närmast t. v. står greve Vilhelm D:s kista av grön-oxiderad kopparplåt med pånitade drivna och förgyllda ornament och vapensköldar. De sistnämnda äro anord-

[1] Sannolikt höra ej alla dessa fanstänger till detta gravkor. Även Koskullska sorgefanor ha funnits i kyrkan (jfr s. 135).

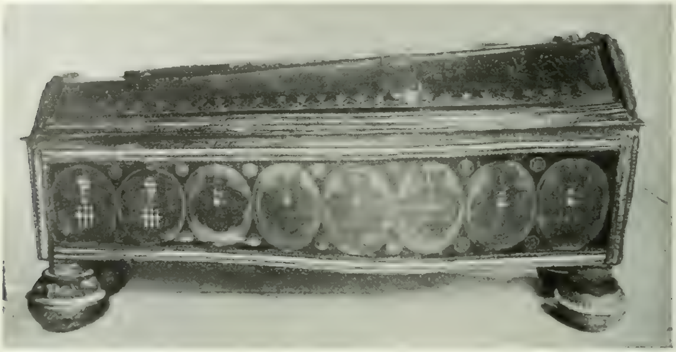

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 110. Barnkista av oxiderad och målad koppar. Robert Douglas? 1665.

Kindersarg aus oxydiertem und gemaltem Kupfer. Robert Douglas? 1665. Child coffin of oxidized and painted copper. Robert Douglas? 1665.

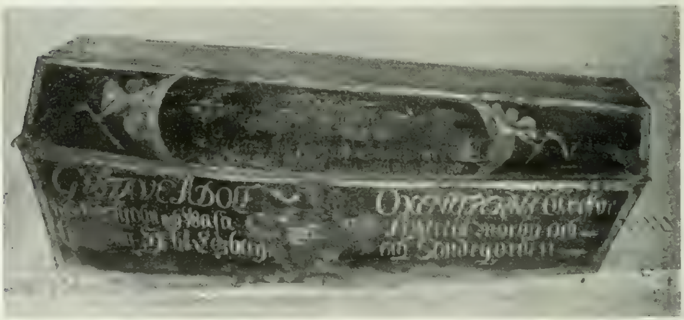

Foto C. Ehrnsten 1916

Fig. 111. Barnkista av oxiderad och målad koppar. Gustaf Adolf och Christina Douglas. 1684.

Kindersarg aus oxydiertem und gemaltem Kupfer. Gustaf Adolf und Christina Douglas. 1684. Child coffin of oxidized and painted copper. Gustaf Adolf and Christina Douglas. 1684.

nade analogt med de å nyss beskrivna kista. På locket guirlander och bladkransar samt ett gjutet, fastnitat krucifix. Bibelspråk: Iob. 13. v.: 23; 14. v: 4; Phil. 1. Inskr.: KONGL. MAY Z BESTÄLTE · ÖFWERST · LIEUTNANT · AF · DET · SKÅNISKE · INFANTERIET · OCH · CAMMARHERRE · DHEN · HÖGWÄLBORNE · HERRE · H · WILHELM · DOUGLAS · GREFWE · TIL · SKÄNINGE · FRIJHERRE · TIL · SKIALBIJ · ARFBARON · TIL · HWITTINGHEIMB ·

Fig. 112. Kortsida av barnkistan fig. 110.
Schmalseite des Kindersargs Fig. 110. Narrow side of the child coffin fig. 110.

HERRE · TIL · HÖGSÄTTER · ZEFWEN · OCH SANNEGARDEN · FÖDD · UTI · SWABEN · ÅHR · 1646 · DEN · 20 · NOVEMB · OCH · I · HERRANOM · AFSOMBNAT · UTI · STOCKHOLM · DEN · 17 · FEBRUARIJ · 1674.» På vardera långsidan 5 handtag. L. 226 cm, H. 75 cm (fig. 114).

Längst t. v. står greve Axel D:s kista av svartoxiderad kopparplåt. Av liknande utseende som föreg. Lockets guirlander ersättas dock här av trofégrupper. Bibelspråk: Ps. 17. v. 15; 27 v. 13. Inskr.: »DEN SAHL. HÖGHWÄLBORNE GREFFWE OCH HERRE H AXEL DOUGLAS GREFWE TILL SKÄNINGE, FRIJHERRE TILL SKIÄLBIJ HERRE TILL HÖGSÄTTER, SEFWEN OCH SAMMEGÅRDEN FÖDD I STOCKHOLM ANNO 1650 DEN 14 NOVEMB. OCH DÖD DERSAMASTÄDES DE 18 MAIJ AO 1673. L. 229, H. 80 cm.

Till höger om stamfaderns kista står greve Adolf D:s'. Överensstämmer nära med greve Vilhelms. Plåten dock svartoxiderad. Bibelspråk: Ps. 102, v. 12, 13; Iob. 14 v. 1, 2. Inskr.: GREFWE ADOLPH DOUGLAS GREFWE TIL SKIÄNINGHE FRIJHERRE TILL SKIÄLBY HERRE TILL HÖGSÄTER, ZEFWEN OCH SAMEGÅRDEN. FÖDD I STOCK-

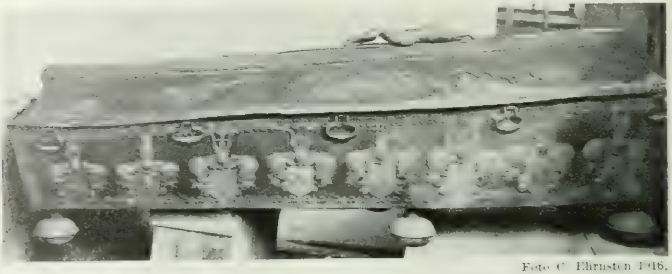

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 113. Kista av grönoxiderad koppar. Greve Vilhelm Douglas. 1674.
Sarg aus grünoxydiertem Kupfer. Graf Wilhelm Douglas. 1674.
Coffin of green oxidized copper. Count Vilhelm Douglas. 1674.

Foto C. Ehrnsten 1916.

Fig. 114 a. Kista av svartoxiderad koppar. **Greve Carl Douglas. 1678.**
Sarg aus schwarzoxydiertem Kupfer. Graf Carl Douglas. 1678.
Coffin of black oxidized copper. Count Carl Douglas. 1678.

HOLM 31 DECEMBER AO 1651 DÖD IN BRYSSELEN 11 AUG. AO 1674»; på fotändan: »1675». L. 217, H. 72 cm (datum 31 dec. 1651 stämmer ej med inskriften å huvudbaneret. Jfr sid. 157).

Längst t. h. står greve Carl D:s kista av svartoxiderad kopparplåt av från de övriga avvikande typ med panitad driven och förgylld ornering. Vapensköldarna ordnade som å de övriga kistorna. På locket en gjuten Kristusbild samt palm- och lagerkvistar. Bibelspråk: Hiob 7, v. 7; 8, v. 9; 14, v. 6. Inskr.: »DEN HÖGWÄLBORNE HERRE HER CARL DOUGLAS GREFWE TIL SKIANINGE, FRIJHERRE TILL SKIÄHLBIJ, ARFF BARON TILL HWITTINGHAM, HERRE TILL ZEWEN HEIJSÄTTE OCH SANNEGARDEN. ÄR FÖDD I LÄGERN I POLAND. AO 1656 D. 2 AUG. OCH DOODH I PARIS D. 27 APRIL AO 1678»; på fotändan: »1679». L. 213, h. 67 cm (fig. 114 a—c).

Dessutom finnas tvenne barnkistor. Den ena är av driven koppar, målad och förgylld. Överensstämmer nära med stamfaderns kista såväl till typ som bemalning.

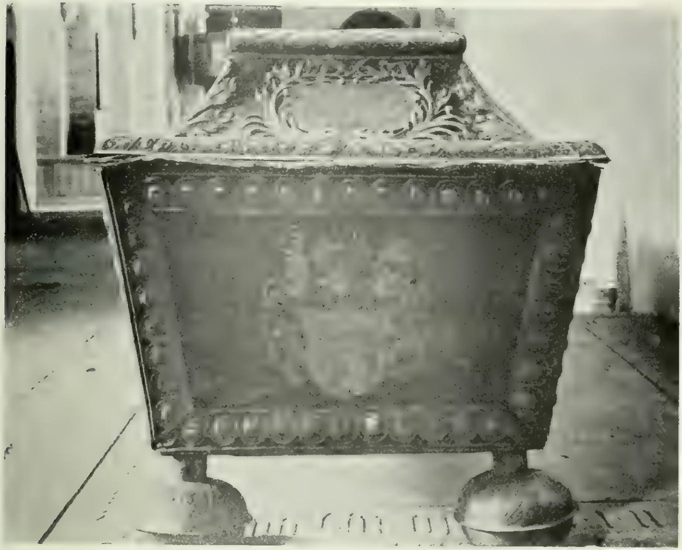

Foto C. Ehrnsten 1916

Fig. 114 b. Gaveln å kistan fig. 114 a.
Schmalseite des Sargs 114 a. Narrow side of the coffin fig. 114 a.

På locket äro blommor målade. Vid fotändan står: »MEMENTO MORI.» Denna kista omsluter säkerligen stoftet af Robert Douglas, f. 1662, d. 1665 (se ovan, huvudbanér). L. 102, H. 52 cm (fig. 110 och 112).

Den andra barnkistan är av slät, målad kopparplat. Bibelsprak: Joh. 8, v. 9; Sap. 4. v. 13. Inskr.: å ena sidan »GUSTAVE ADOLF OXENSTIERNA GREFFWE TIL KÅRSHOLM OCH WASA: FRIHERRE TILL MÖRBIJ OCH LINDHOLM H: TILL EDZBERG OCH SONDEGORDEN» å den andra: »CHRISTINA DOUGLAS GREFWINNA TILL SKENNINGE FRIJHERRINNA TILL SKÄHLBIJ FRUU TILL EDSBERGH OCH SONNEGÅRDHEN.» Vid huvudänden står: »GUS(TAF) GUSTAFSSON OXE(NSTIERNA) — — — 1684». L. 84, H. 32 cm (fig. 111).

Askurna av polerad svart granit på piedestal av polerad röd granit. Inskr.: »STOFTET AF ÖFVERSTEKAMMARJUNKAREN GREFVE CARL WILHELM ISRAEL DOUGLAS. FÖDD PÅ KATHRINEBERG I ÖSTERGÖTLAND DEN 20 APRIL 1824 DÖD PÅ VILLA DOUGLAS I BADEN DEN 14 JANUARI 1898.» Urnans höjd 1 m, piedestalens 1,17 m.

Askurna och piedestal av ådrig, vit marmor. Å urnan relief med symboliska figurer, en man och en kvinna, som sörjande skiljas från varandra. Inskr.: »LEIB.

Foto C. Ehrnsten 1916

Fig. 114 c. Locket till kistan fig. 114 a.
Deckel des Sargs fig. 114 a. Lid of the coffin fig. 114 a.

HIER DER ERDE ZURÜCK GEGEBEN. SEELEN. ZU NEUEM. LEBEN. GETRENNT. ENTSCHWINDEN. SEHNEND SICH WIEDER ZU FINDEN. »RIKSMARSKALKEN GREFVE LUDVIG DOUGLAS FÖDD 1849 DÖD 1916.» »HANS MAKA GREFVINNAN ANNA EHRENSVÄRD FÖDD 1855 DÖD 1930.» Urnan utförd år 1919 av Carl Milles (fig. 115).

I gravvalvet under själva gravkoret finnas tre av huggna kalkstensblock konstruerade gravkistor jämte rester av en söndertagen sådan.

Mitt för ingången, vid södra väggen, står en sådan stenkista utan inskr. Förmodligen vilar här fältmarskalken greve Robert Douglas' maka, grevinnan Hedvig Mörner, död år 1705.

L. 210. Br. 83. H. 87.

Vid östra muren stå tvenne stenkistor.

Den ena bär inskriften: »GREF GUSTAF ADOLF OXENSTJERNA GREF TIL KORSHOLM OCH WAASA» (död 1697). L. 232, Br. 98, H. 87 cm (se ovan, huvudbanér s. 136).

Å den andra står: »WILHELM. OXENSTIERNA.[1] GREF. TIL. KORSHOLM OCH WAASA.

L. 150, Br. 75, H. 68 cm.

Den söndertagna stenkistan har stått vid västra muren. Dess lockhäll, som nu förvaras uppe i gravkoret, har följande inskr.: »HANS KONGL. MAYSTZ WAR ALLERNADIGSTE KONUNG OCH HERRES TROOMAN OC LANDZHÖFDINGE ÖFWER WESTERBOTTEN OCH DESS UNDERLIGGANDE LAPPMARCKAR, DEN HÖGWÄLBORNE GREFWE, GREF: GUSTAF DOUGLAS, GREFWE TILL STIERNARP, FRIJHERRE TIL HWITTINGHABN, HERRE TILL ELLFWEGIERDE OCH W ALHOLMA, FÖDD I STOCKHOLM ANNO 1648 DEN 23 MAIJ OCH DERSAMMASTÄDES I HERRANOM SAHL: AFSOMNAT DEN 24 IULII ANNO 1705.

ANNO 1702 D. 30 IUNII OM MORGONEN KLÅCKAN 5. PRÆSENTERADE SIG EN GESTALLHT FÖR SAHL: GREFWENS SÄNGH HILKEN HAN ÖGONSKINLIGEN ÅSKADADE SOM ETT 9 ÅHRS

[1] Wilhelm Oxenstierna, son av G. A. O. och hans maka Christina Douglas. Död ung.

Fig. 115. Greve Ludvig Douglas' († 1916) och hans maka, grevinnan Anna Ehrensvärds († 1930) gravurna, utförd av Carl Milles 1919.

Graburne des Grafen Ludvig Douglas und seiner Gemahlin, von Carl Milles. 1919.

Urn of Count Ludvig Douglas and his wife, by Carl Milles. 1919.

GAMMALT BARN MED ETT MIILLT ANSEENDE, HVITT GENOMSKINANDE FLOOR IKLÄDT MED LÜFLIGE OCH BEHAGELIGE RÖDA BLOMMOR INMÄNGT, OCH SADE MED HÖG RÖST, DESZE ORDEN. GIF TIG TILL FREDZ, CHRISTUS HAR HÖRDT DIN BÖÖN, OCH HAN SKALL KOMMA I SINOM TIJD, ATT TAGA IFRÅN DIG, ALL DIN SORG, WERCK OCH WEDERMÖDA, SOM DU HÄR LIIDER, DU RÄCKNAS I BLAND MARTYRER, OCH DIN SIÄHL ÄR GUDI BEHAGELIG.»

Stenen är söndersprucken i två delar. L. 235 cm, Br. 104 och 90 cm.

Dessutom finnas i gravvalvet 21 större samt 14 mindre kistor av trä eller koppar.[1]

[1] Enligt inskriptionerna å dessa kistor vila här följande personer: Ulrika Eleonora Douglas f. 1691, d. 1698; Carl Ulrik Douglas, f. 1699, d. 1700; hovmarskalken Wilhelm Otto Douglas, f. 1721, d. 1776 samt hans maka Eleonora Lowisa Sophia Dohna, f. 1726, d. 1797; översten, friherre Henrik Falkenberg, f. 1721, d. 1777; Beata Margareta Douglas, f. 1715, d. 1805; Maria Wilhelmina Douglas, f. 1718, d. 1803; Hedvig Christina Douglas, f. 1720, d. 1805; lagmannen Robert Delphicus Douglas, f. 1751, d. 1810; Gustaf Johan Abraham Douglas, f. 1757, d. 1758.

I Douglaska gravkoret funnos förr fyra porträtt i olja, av fältmarskalken greve Robert Douglas och hans grevinna samt av två av hans söner. Enligt NILS MÅNSSON MANDELGREN voro de två förstnämnda målade av Bäck, de två senare av Ehrenstrahl. De förfalla här inom kort af fukt.»[1]

År 1860 överflyttades de till Stjärnorps slott för att restaureras och ha sedan förblivit där.

Ett par ljusstakar av malm med rikt profilerade skaft. H. 25,5 cm. Douglas' gravkor.

Ett par gjutna mässingsljusstakar med profilerade skaft. H. 24 cm. Douglas' gravkor.

Ett par mindre, liknande stakar. H. 22 cm. Douglas' gravkor.

Ett par ljusstakar av gjuten mässing. Rund kupig fot, fotkrage och 4-passformad genomskärning å skaftet. H. 24 cm. Douglas' gravkor.

GUERIDONER

I Douglaska gravkoret finnas fem par enkla gueridoner för de där befintliga ljusstakarna.

1. Av bok, med spiralsvarvat skaft. Spår av röd och svart färg. H. 91 cm.
2. Av fur, med tjockt spiralsvarvat skaft. Svartmålade. H. 86 cm.
3. Av ek, med svarvat skaft. Svartmålade. Skaftet bär spår av målat spiralband i blågrått och svart. H. 91 cm.
4. Av ek, liknande föregående. Målade i grönt och rött. H. 82,5 cm.
5. Av ek, liknande nr 3 och 4 men målade i rött och svart. H. 86 cm.

De olika paren av ljusstakar och gueridoner tillhöra säkerligen var sin av de fem praktfulla kopparkistorna i gravkoret. 1600-talets senare hälft.

KONUNGAGRAVARNA

MINNESVÅRDAR ÖVER MEDELTIDSFURSTAR

I högkorets sydöstra hörn står en minnesvård över konung Inge d. y. Den har sarkofagform, men stöder på tvenne sidor mot kyrkmurarna. Materialet är slipad rödbrun kalksten. Monumentets sidor äro konstruerade av på kant ställda kalkstensskivor. På lockhällen är uthugget ett vapen: Tre kronor med Göta lejon i hjärtskölden. Inskr i minuskler med anfangsversaler: HIC SEPULTUS EST INGO SUECORUM

överstelöjtnanten Carl Wilhelm Douglas, f. 1754, d. 1822 samt hans maka Märtha Catharina Montgomery, f. 1762, d. 1839; översten Wilhelm Christoffer Robert Douglas, f. 1784, d. 1844 samt hans maka Magdalena Sophia Lagerfeldt, f. 1797, d. 1834; Eva Beata Lovisa Douglas, f. 1790, d. 1819; Albert Archibald Douglas f. o. d. 1882. Se bil. I.

Dessutom tre kistor av samma typ som de båda från 1776 och 77 jämte två liknande mindre kistor (en kista är av samma typ som den från 1797 ehuru sannolikt äldre). Av liknande men andra typer äro fyra större, en mindre samt fyra barnkistor. En stor samt tvenne små kistor visa 1600-talstyp. Samtliga dessa kistor äro av trä. Dessutom finnes en barnkista av koppar (1700-talets förra hälft). Alla dessa kistor sakna namninskrifter.

[1] NILS MÅNSSON MANDELGREN: Resebeskrivning 1846 i A. T. A.

GOTHORUMQUE REX PHILIPPI REGIS FILIUS ET HALSTANI REGIS NEPOS CUM CONSORTE SUA HELENA REGINA HUIUS MONASTARIJ. FUNDATORES QUI VENENO IMPETITUS IN HAC VILLA VRETENSI OCCUBUIT.» (Här ligger begraven Inge, Svears och Götars konung, konung Filips son och konung Halstens brorson, med sin maka drottning Helena, detta klosters grundläggare, som dog förgiftad å denna Vreta gård.)

H. 111 cm. Lockhällens L. 141, B. 84 cm (fig. 116).

Monumentets lockhäll är söndersprängd i 6 delar, som emellertid äro infogade i en ny tjock häll med profilerad kant. Ursprungligen hade lockhällen enkel hålkälsprofil (=Ragvald Knaphöfde-monumentets lockhäll). TILAS berättar (1769): »Jag såg k. Inges graf med sönderspräckter grafsten i SO-hörnet inwid altaret. Benen och läggarna lågo deruti såsom i en skräpkista.» Lagningen av stenen skedde då konungamonumenten åren 1842 och 1845 på statens bekostnad restaurerades.

År 1921 företogs en undersökning av monumentet. Det befanns därvid att detsamma innehöll ben tillhörande tvenne skelett, ett manligt och ett kvinnligt samt två övertaliga ben.

Benen lågo uppstaplade i två högar.

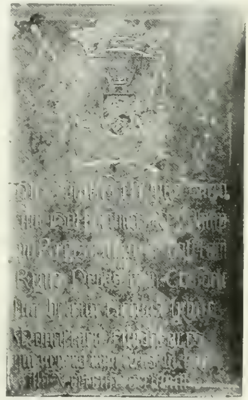

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 116. Monument över konung Inge d. y. och hans gemål. Uppställt på Johan III:s föranstaltande 1580. — Lockhällen med vapen och inskrift.

Grabmal Konig Inges d. J. und seiner Gemahlin. Aufgestellt auf Veranlassung Johans III 1580. — Deckel mit Wappen und Inschrift.

Monument over the king Inge jun. and his wife Erected by direction of Johan III 1580. Lid slab with arms and inscription.

I det efter Ragvald Knaphöfde uppkallade gravkoret står dennes minnesvård. Den har form av en mot fotändan avsmalnande sarkofag. Materialet är slipad rödbrun kalksten. Sockel och sidor äro släta, konstruerade av på kant ställda kalkstensskivor. Lockhällen har hålkälsprofil. Ovanför ett vapen av samma utseende som å konung Inges monument läses följande inskrift: HIC JACET RAGVALDUS, SUECORUM GOTHORUMQZ REX, INGONIS REGIS, HUIUS MONASTERIJ FUNDATORIS, FILIUS, QUI A VESTROGOTIS IN VILLA CARLEBIJ EST OCCISUS ANNO SALUTIS 1139 INDIGNISSIME CUIAIA APD DEUM PERPETO GAUDIO FRUATR». (Här vilar Ragvald, Svears och Götars konung, son till konung Inge, detta klosters grundläggare, som skamligen dödades i Carleby i Västergötland år 1139, vars själ skall njuta hos Gud den eviga glädjen.)

H. 70 cm, lockhällens L. 182, B. 94 o. 66 cm.

Monumentet, som år 1919 nedtogs för att möjliggöra en undersökning av gravar belägna under detsamma, omslöt ej, såsom nyssbeskrivna, ett förvaringsrum för ben utan var fyllt med sten lagd i en kompakt murbruksmassa.

I det gravkor, som benämnes Magnus Nilssons, finnes en minnesvård över denne furste av samma typ som nyssbeskrivna över Ragvald Knaphöfde. Sidorna äro dock

konstruerade av liggande stenhällar samt rikt profilerade. Av allt att döma har monumentet varit avsett att bli högre. Ett mittelparti mellan den profilerade basen och lockhällen har av någon anledning utelämnats vid uppställandet. Material som föreg.

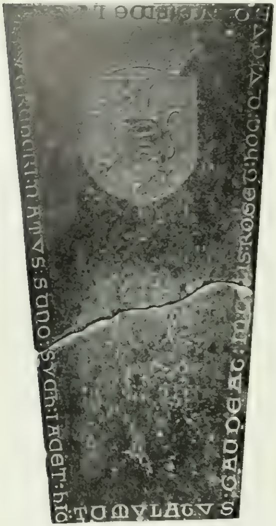

Foto E. Lundberg 1921.

Fig. 117. Monument över Sune Syk, tillkommet samtidigt med konung Inges. — Lockhällen med vapen och inskrift.

Grabmal für Sune Syk gleichzeitig mit dem König Inges errichtet. — Deckel mit Wappen und Inschrift.

Monument of Sune Syk, erected simultaneously with king Inge's. — Lid slab with arms and inscription.

Lockhällen har längs kanten en majuskelinskrift: »NOBILIUM : PROLES : / MAGNUS : PROBITATE : PROBATUS / QUEM : TEGIT : HÆC : MOLES : TIBI : SIT : REX : CELICE : GRATUS :». (Magnus, högättad, av beprövad redlighet, vilken denna sten täcker, Dig vare den himmelske konungen nådig.)

På mittfältet är riksvapnet inhugget med Danmarks tre leoparder i hjärtskölden. Inskr. i minuskler med anfangsversaler: HIC · MAGNUS · FILIUS · NICOLAI · REGIS · DANORUM · ET · INGONIS · SUECORUM · GOTORUMQZ · REGIS · EX · FILIA · MARGARETA · NEPOS · A · GOTHIS · IN · REGEM · CONTRA · RAGUALDUM · AUUNCULUM SUUM · QUEM · SUECI · IN · REGEM · ASSUMSERUNT · ELECTUS · ET · POSTEA · OCCISUS · HIC · SEPULTUS · EST.» (Här ligger begraven Magnus, son av konung Nils i Danmark, barnbarn av Inge, Svears och Götars konung, genom dottern Margareta. Han blev av götarna vald till konung gentemot Ragvald, hans morbror, vilken svearna antagit till konung, och blev därefter dödad).

H. 51 cm. Lockhällens L. 170, B. 85 o. 58 cm.

Monumentets inre var fullmurat, vilket konstaterades 1919, då detsamma nedtogs för undersökning av därunder liggande gravar.

I södra korarmen står en minnesvård över Sune Syk, föregiven prins av Sverkersätten, till form, material och konstruktion nära överensstämmande med Ragvald Knaphöfdes. Lockhällen, som är söndersprucken i två delar, har i mittfältet ett vapen med krönt lejon samt hjärtsköld, i vilken synes en orm och en stjärna. Längs kanten finnes följande inskrift i majuskler: »SWERCHERI : NATUS : SUNO : SYCH : JACET : HIC : TUMULATUS : GAUDEAT : IN : CELIS : ROGET : HOC : QUICUMQUE : FIDELIS :» (Sune Syk, son av Sverker, vilar här begraven. Må han fröjdas i himmelen, därom bedje varje rättrogen.)

H. 67,5 cm. Lockhällens L. 186, B. 97 o. 67 cm (fig. 117).

Dessa minnesvårdar äro utförda på Johan III:s föranstaltande.

MESSENIUS Messenius säger om monumenten, att de äro »a serenissemo rege Johanne III. perbelle pauccos ante annos renovatis» (av konung Johan med stor omsorg för få år

sedan förnyade¹. En undersökning av inskrifterna har företagits av fil. lic. Sölve Gardell, vilken anser troligt, att den del av texten å konung Magnus och Sune Syks gravhällar, som visar majuskeltyper samt följer hällens kanter, går tillbaka på medeltida original och sannolikt är kopierad efter nu försvunna gravstenar från slutet av 1200-talet eller omkring 1300[1]. Dessa delar av inskrifterna innehålla emellertid intet som ger vid handen, att de asyftade personerna varit av kunglig börd. En viss Sune Sik stadfäste 1297 en gåva, som hans svärmor lämnat klostret (Dipl. Suec. 1192). Sannolikt är det denne Sune Siks gravsten, som utgjort förebilden för den föregivne konungasonens monument. —Inskrifterna äro i övrigt sammansatta under konung Johans tid. Olika förslag till dessa inskrifter och vapen finnas bevarade i tvenne handskriftsband, det ena i Kungl. Bibl., det andra i Riksarkivet[2] Förslagen ifråga härstamma från Rasmus Ludvigssons hand.[3]

Över Inge d. y:s, Ragvald Knaphöfdes och Magnus Nilssons monument hänga kungliga kronor, över Sune Syks en furstlig sådan, alla av förgylld koppar. I inventariet för år 1708 upptagas de sålunda: »4 Cronor öfwer konunga Grafwarna, af koppar, förgylte, förährade af högst. Sahl. konung Carl den XI.» Enligt benäget meddelande av intendenten fil. lic. Tord O:son Nordberg äro emellertid kronorna överlämnade till kyrkan år 1672 på Magnus Gabriel de la Gardies föranstaltande, således under Karl XI:s förmyndareregering och möjligen av de la Gardie personligen.

Samtidigt med de kungliga minnesvardarnas uppställande synes konung Johan även ha låtit utföra ett gravmonument över fru Anna Eriksdotter Leijonhuvud-Bjelke (som var hans moster och drottningens farmor, se s. 139), samt en minnestavla med inskriften: »Hic iacet Ingegerdis filia Suanto Polki Ducis Reualiæ, cum sororibus suis Ingride et Margarita huius Monasterrij Abatissis. (Här vilar Ingegerd dotter till Svantepolk, hertig av Reval, med sina systrar Ingrid och Margareta, detta klosters abedissor. Ovanför denna inskrift fanns riddar Svantepolks vapen, en tvadelad sköld med ett lejon över 9 hjärtan. Denna minnestavla är numera försvunnen. Inskrift och vapen äro här angivna efter uppteckningen för Suecia antiqua. Rasmus Ludvigssons förslag till denna inskrift är bevarad.[5] Den är något olikartad: »Hic sepulta est Dna Ingegerdis consors Dni Tunonis Sturonis Militis aurati et filia Dne Svantepolcki filij Canuti Ducis Reualiæ, cum Sororibus suis dna Ingride et dna Catherina huius Monasterij

¹ Lic. Gardell har benäget ställt dessa uppgifter till förfogande.

² I K. B. band sign. F b 2, i R. A. band sign. Gen. 62.

³ C. M. Fürst och M. Olsson. Magnus Ladulås och Karl Knutssons gravar i Riddarholmskyrkan, Sthlm 1921, s. 96—116. Rasmus Ludvigsson, historieskrivare och genealog. Först i Gustav Vasas tjänst, sedan sekreterare hos hertigarna Erik och Johan. Hade i uppdrag att granska kyrkornas och klostrens brev för prövning av konungens rätt till återbördande av gods. Jfr H. Rosman, Rasmus Ludvigsson. Uppsala 1897.

⁴ De la Gardie-samlingen i R. A. Brev av den $^{22}/_{10}$ 1672 från De la Gardie till landshövding Lilliehorn i Linköping.

⁵ Anf. handskr. F b 2.

Abbatissis». Sannolikt var denna inskriftstavla uppsatt i klostrets kapitelsal. Den synes nämligen å Svecia-sticket, uppsatt på en mur i klosterruinen[1] och en samlare, som antecknat dess inskrift, uppger, att Svantepolks döttrar ligga begravna i klostret.[2]

Alla dessa monument äro utförda av stenhuggaren **Hans Edler** år 1580.[3]

GRAVUNDERSÖKNINGAR 1917 OCH 1919

Under den senaste restaureringen företogs en undersökning av anträffade medeltida gravar i samband med omläggningen av golvet. I södra tvärskeppet funnos rester av flera sådana murade gravar, men det var särskilt i norra tvärskeppet, som fynd av större intresse gjordes. Här lågo orörda, sida vid sida, flera medeltidsgravar. De voro konstruerade av stora kalkstenshällar på vanligt vis. Några av hällarna visade sig hava tillhört monument av den s. k. Eskilstunakistans typ[4], beskrivna här nedan s. 156.

År 1917 och 1919 företogos dessutom grävningsundersökningar under konung Inges monument i koret, i »Magnus Nilssons» och »Ragvald Knaphövdes» gravkor. I »Magnus Nilssons» gravkor anträffades yngre medeltidsgravar, vilka i detta sammanhang äro av mindre intresse. Under konung Inges monument kunde som nämnt konstateras, att någon grav ej fanns, medan däremot monumentet självt innehöll tvenne skelett, vilka tydligen hitlagts, då monumentet på konung Johan III:s tid uppställdes, och

---

[1] På originalteckningen till detta stick synes den dock ej.

[2] Coll. Palmschiöldiana, Topogr. 40, Österg. 2 p 1105. U. B. Om Svantepolk och hans döttrar Katarina och Ingrid, se s. 64 och 67. Jfr G. Carlsson: Till de medeltida Stureätternas genealogi, i Personhist. tidskr. 1920, samt H. Toll: Medeltida kunga- och gravstudier III.

[3] Konung Johan skriver d. 2 7.1580 till sin länsman i Gullbergs härad, Ioenn Nilszonn (se ovan s. 74) härom: Effther thz Ioenn Nilszonn att thenne breffwysere Hans Edler, stenhuggere haffwer uthuggit och arbethett effter wår befalningh, på någre griffter ther vdi Wretha Closter kyrke, Derföre är wår willie och befalningh, att tw lather honom för sitt arbethe bekomme fem daler — —. Kammararkivet Österg. Handl. 1581: 4, c.

Från följande år finnes ett dokument som visar att Hans Edler då var död. I ett kvitto till länsmannen erkänner Hans Kapetz änka, att hon uppburit fem tunnor malt å Hans stenhuggares vagnar, vilka denne blivit henne skyldig när han låg på sitt yttersta, »att iag skulle lathe honom bekome iorde lakan, och mer szom honom, till szin begraffning tillhördes (?) Till thett andra som han mig skyllig war som thesze efftter^{ne} men wore thet wittne wttoffuer ner han mig same malt tilsade eptter K: M: bref som han bekometh för szitt arbethe, som han vdi Wretha Closter giortth haffuer, — — —. Kammararkivet Österg. Handl. 1581: 4, c. Vol. 39.

Konung Johan besökte själv klostret år 1579 el. 1580 såsom framgår av en anteckning i länsmannens räkenskaper för år 1581 om en gåva till en blind piga, 2 spann malt och 1 skålp. smör, som kungen själv befallt »thenn tijdh h: n: besågh Clostrett.»

I samma räkenskaper finnas även följande poster: »Åhr giffvitt ehnn stennhuggare som uthögh the konungzgriffter vdi Wretta Closter, ther på K: M: breff, datum

Maltt 1 pund 2 spenn. Malt 2 spenn. Smör 1 skålpund.

Åhr giffvitt Christiern Snickare, Ioven Suarffuare och Håkann murmestere för theris arbette widh Wretta Closter anno 80.

Rogh 6 spenn Maltt - 4 spenn

Korun 2 pund 3 spenn

Kammararkivet Österg. Handl. 1581: 4, a (f 9).

[4] S. Curman anf. arb.

sålunda vid detta tillfälle av någon anledning ansetts kunna identifieras med konung Inges och hans drottnings kvarlevor.

I »Ragvald Knaphövdes» gravkor, vilket såsom ovan nämnts härstammar från en tidig del av 1100-talet och sålunda kan förmodas omsluta de enligt traditionen i Vreta befintliga konungagravarna, anträffades icke mindre än fyra murade gravar, omslutande nio skelett, varav dock tre sådana av barn. Två av dessa gravar voro av vanlig typ, konstruerade av stora kalkstenshällar (undantagsvis den ena sidan murad i liggande skift). Bredvid dessa, invid tvärskeppsgaveln fanns en »badkarsformad» grav, murad i kalksten av små dimensioner. Måtten visade, att här var fråga om en barngrav. Under densamma påträffades en större murad grav av samma karakteristiska form och murningsteknik. Den omslöt skelettet av en reslig man.

Dessa båda sistnämnda gravar visade sig tydligt vara de äldsta och genom sin murningsteknik samhöriga med själva gravkapellet. Vissa egendomligheter antydde t. o. m. att åtminstone den undre byggts strax före kapellet. Det måste med andra ord vara just för denna grav som hela anordningen vidtagits.

En lång och delvis ganska het diskussion har utspunnit sig om identifieringen av de i kyrkan anträffade skeletten. Enligt en traditionsversion skulle ej blott de ovan vid beskrivningen av de kungliga monumenten nämnda märkliga personerna, konungarna Inge d. y., Ragvald Knaphövde, Magnus Nilsson m. fl., utan även konung Valdemar och drottning Sofia ha blivit begravna i Vreta. Man har därför sökt identifiera de båda skeletten i konung Inges monument, vilka tydligen anträffats i en på förnämlig plats belägen grav, med dessa sistnämndas kvarlevor (Fürst). Å andra sidan har man, såsom myntfynd visa, begravt ännu på 1300-talet i gravkoret, och man har därför även gissat på att konung Valdemar och hans drottning, Sofia, vore de här sist begravna (Toll).

Intresset koncentreras dock huvudsakligen kring kapellets äldsta grav, och då krönikorna samfällt uppge, att konung Inge d. y. dog i Vreta, och då kapellets byggnadstid överensstämmer ganska väl med tidpunkten för detta dödsfall (1128), så vore det ganska rimligt att antaga, att det varit just för konung Inge som kapellet uppförts. Denna teori har närmare genomarbetats av Carl M. Fürst och till densamma har även Hans Toll anslutit sig, medan den däremot starkt kritiserats av Nath. Beckman, som i en annan av kapellets gravar vill se konung Inges vilorum.

KRISTNA GRAVMONUMENT FRÅN 1000-TALET[1]

Under utgrävningarna 1916—22 anträffades på två olika platser medeltida gravkistor, byggda av kalkstenshällar, som vid närmare granskning visade sig vara rikt

[1] Kapitlet utgör i huvudsak ett utdrag ur Curmans ovan anf. uppsats Kristna gravmonument. Tolkningen av runinskrifterna verkställd av professor E. Wessén.

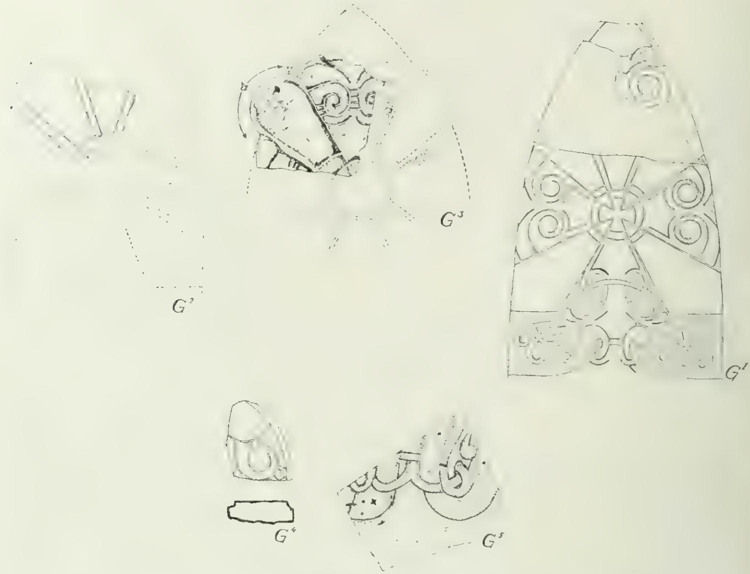

Fig. 118. Fragment av kristna gravmonument från 1000-talet. Gavelhällar.

Bruchstücke christlicher Grabmäler aus dem 11. Jahrh. Endplatten. Fragments of Christian monuments from the 11th cent. End-slabs.

ornerade delar av s. k. »Eskilstunamonument[1], nämligen dels i den äldsta stenkyrkans norra tvärskepp, dels i klostrets kapitelsal. En av gravarna i norra tvärskeppet hade med säkerhet anlagts, medan det äldsta anträffade stengolvet i denna del av kyrkan var i bruk. Denna gravkista täcktes av två stora kalkstenshällar, som visade sig vara sidohällar i ett ornerat kistmonument. Även de övriga gravarna stammade med största sannolikhet från den äldre medeltiden, vilket ju styrker, att de ornerade stenhällar, som blivit i dessa gravar sekundärt använda, måste härstamma från gravmonument, utförda under en mycket tidig period av vår medeltid. Utom såsom material för gravkistor hava delar av ornerade hällar anträffats dels såsom byggnadsmaterial i vissa murar, dels liggande löst i jordfyllning inom och utom kyrkobyggnaden.

Fynden låta sig med tämligen stor säkerhet fördela i tre huvudgrupper såsom delar

[1] År 1922 anträffades i Eskilstuna en märklig kristen gravkista, publicerad av S. Lindqvist i avhandlingen »Den heliga Eskils biskopsdöme« (Antikv. Tidskr. del. 22).

av: 1) gavelhällar; 2) lockhällar; 3) sidohällar. Samtliga bestå av samma grå kalksten, av vilken kyrkan uppförts.

1. Gavelhällar. (fig. 118), G^1. En till största delen bevarad, av flera bitar hopsatt gavelhäll ornerad på båda sidor; hällens ornerade ytor slipade; ornamenten delvis upphöjda, delvis konturtecknade med inhuggna linjer. Å den ena sidan, avsedd att vändas utåt, går orneringen längre ned på stenen än på den andra sidan, mot vilken gravens upphöjda lockhäll legat an. Stenens nedersta del under ornamenten endast grovt utjämnad. Tjocklek 6—7 cm. Om de smärre, lösa toppstyckenas sammanhörighet med nederdelen råder intet tvivel.

G^2. Ett å båda sidor likformigt ornerat fragment av en gavelhäll, vilken med största sannolikhet kan rekonstrueras såsom den prickade delen av figuren angiver. Kanten *a* är finhuggen, under det att övriga kanter äro brottytor. Överensstämmelsen i orneringens teckning tyder på att vi här hava ett stycke av den med G^1 sammanhörande andra gavelhällen till en och samma gravkista. Tjocklek c:a 14 cm.

G^3. Ett likaledes å båda sidor likformigt ornerat fragment, vilket sålunda måste ha utgjort en del av en gavelhäll. Tjocklek c:a 15 cm. Det korsformade ornamentet torde kunna rekonstrueras på sätt fig. 1 utvisar. Kanten utmed *a* är finhuggen och har sålunda utgjort en del av gravhällens kanter. Jfr gavelhällar från Alvastra och Högby (Brate, Östergötlands runinskrifter, nr 87). Gavelhällens totala utseende kan icke rekonstrueras. G^3:s utförande är väsentligt grövre än de bägge föregående hällarnas.

G^4 är ett litet fragment, som av teckningen av ornamentet att döma tillhört en gavelhäll, med ornering liknande G^3. Fragmentet utgör en tunn flisa, som slagits ur sin ursprungliga sten, varför det ej kan konstateras, huruvida baksidan varit ornerad. Den bågformiga profilerade ytterkonturen på biten är en sekundär bearbetning, som icke säger någonting om fragmentets ursprungliga placering.

G^5 utgör möjligen ett stycke av en gavelhäll med ett helt annat dekorationsschema än de föregående. Den bär ornering endast på ena sidan. Tjocklek c:a 15 cm. Orneringen har utvecklats enligt det å stående runstenar vanliga schemat med två huvudslingor, nedtill sammanhållna av ett koppel. Å den vänstra slingan synes tydligt en runa och ett kolon. Ornamentsmotivet låter oss närmast tänka på en lockhäll, men å lockhällarna pläga huvudslingorna gå mycket nära intill hällens huggna kortsidor. Å G^5 finnes ett rätt stort stycke oornerad sten utanför slingorna, närmast motsvarande rotstycket på en gavelhäll, avsett att nedgrävas i marken. — Jfr Lindqvist, a. a., fig. 48, och Brate, a. a. nr 41.

2. Lockhällar. (fig. 119) L^1. En i huvudsak väl bevarad del av en lockhäll, prydd av en rik slingornering. Slingorna upphöjda på nedhuggen bottenyta. Ytan slipad. Utgör sannolikt den nedåt något avsmalnande del av lockhällen, som legat åt monumentets fotända. De båda utefter hällens långsidor löpande huvuddjuren i orneringen upplösa sig i kluvna stjärtslingor. De bära på de delar, som löpa utefter hällens kanter

Fig. 119. Fragment av kristna gravmonument från 1000-talet. Lockhällar.
Bruchstücke christlicher Grabmäler aus dem 11. Jahrh. Deckelplatten. Fragments of Christian monuments from the 11th cent. Lid slabs

delvis skadade runinskrifter. Ornamentslingorna äro utmärkt skarpt och vackert tecknade och med stor spänstighet och elegans i linjeföringen, vilket allt tydligt framgår av fig. 119. — Hällens tjocklek c:a 14 cm. — Inskr.: . . . ETU : KIARA . . . UMBL: : EFTR : OLA : BOTA : SIN : KOþ . . . letu gærva k[u]mbl æftiʀ Ola, bonda sinn goð[an] . . . . (. . . läto göra kumlet [minnesmärket] efter Ole, sin gode make . .). Predikatet LETU : KIARA har plural form. Det har sålunda föregåtts av minst två personnamn. Märklig blir då formen BOTA : SIN; den vanliga betydelsen av bonde i runinskrifterna är 'make, äkta man'. Möjligen har inskriften omtalat, att den dödes maka och söner gemensamt ha låtit göra minnesvården, ehuru det följande uttrycket bonda sinn endast kan ha avseende på makan; en sådan onöjaktighet i uttryckssättet kan ej anses utesluten. På den bortslagna delen av hällen kan ha följt orden »och efter

sin fader». Av den tyvärr ofullständigt bevarade inskriften kan man icke med betryggande sannolikhet draga den slutsatsen, att minnesmärket bekostats av två kvinnor, som båda varit hustrur till den döde. — Ole är kortnam av Olov, runsv. Olafʀ.

L². Ett flertal delvis starkt genom nötning slitna stycken hava kunnat hoppassas till ett sammanhängande parti av en lockhäll. Orneringen är utförd i samma teknik och efter samma kompositionsschema som på L¹. Av ornamenten framgår tydligt, att de bevarade delarna tillsammans utgöra mittpartiet av en lockhäll, som smalnat nedåt å figuren. De båda »huvuddjurens» kroppar tangera varandra å den bredare (övre) delen av hällen, men flätas om varandra i den smalare (nedre) delen. Fragmentarisk runinskrift vid ena kanten: þ:IL:U. E. Brate, Östergötlands runinskrifter, n:r 247. — Hällens tjocklek c:a 5 cm.

L³. Ändpartiet av en lockhäll har kunnat sammanställas av tre ornerade fragment. Den av huggna kanter bildade vinkeln vid *a* anger, att stycket tillhör huvudändan av lockhällen. Dennas ornering är utförd i samma teknik som å L¹ och även efter samma schema. Lockhällen L³ har varit mindre än L¹ och L². Fragment av runinskrift vid hörnet *a*. Ytterligare ett stycke av samma lockhäll finnes bevarat. Dess övre yta är så gott som fullständigt förvittrad, varför det icke är möjligt att inpassa densamma i förhållande till ändpartiet. Tjocklek c:a 6 cm. — Inskr.: UI-: -NU A-.

L⁴—L⁸ äro fragment, vilka sannolikt utgjort delar av lockhällar. Dessa fragment hava icke kunnat direkt sammanpassas med någon av hällarna L¹—L³. L⁴ FTAN:U. L⁵ -A-. L⁶ LBI, trol. en del av ordet fsv. hialpi) 'hjälpe', ingående i den vanliga formeln »Gud hjälpe hans själ.»

3. Sidohällar (fig. 120 o. 121): S¹ består av tvenne stycken, som ursprungligen utgjort en enda sammanhängande sidohäll. Dess övre ornerade parti, som varit synligt ovan marken, har slipad yta till en bredd av 21 cm och överkanten väl huggen. Orneringen, bestående av rikt utbildade drakslingor, har tecknats med inhuggna konturer och är icke framställd i relief. Sidohällen har varit ännu längre, ty båda ändpartierna saknas. Den ursprungliga längden har varit c:a 180 cm. Under den ornerade bården är stenen obearbetad. Denna del har varit nedgrävd i marken. Hällens tjocklek vid överkanten c:a 6 cm.

S² består av trenne sammanhörande stycken. Den över mark synliga delen av sidohällen har en bredd av 22,5 cm. Denna har huggits och slipats, varefter orneringen åstadkommits genom försänkning av bottenytan, som även slipats. Det fortlöpande bladornamentet växer ut från den övre kanten. Teckning och utförande utmärka sig genom en utomordentlig elegans och skärpa.

S³ är utförd i samma utmärkta teknik som S², men med en varierad teckning på det fortlöpande rankmotivet. Bårdens höjd 22,5 cm. Det är mycket sannolikt att S² och S³ tillhört samma monument.

S⁴. Hällen är tyvärr icke så väl bevarad som de båda föregående sidohällarna, men bär f. ö. fullkomligt samma karaktär som de. Rankornamentet har på denna sidohäll

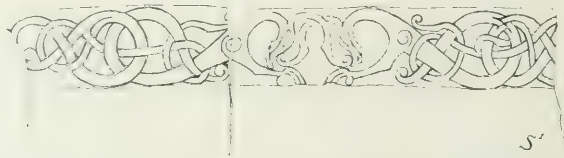

Fig. 120. Fragment av kristet gravmonument från 1000 talet. Sidohäll.
Bruchstück eines christlichen Grabmals aus dem 11. Jahrh. Seitenplatte. Fragment of a Christian monument from the 11th cent. Side slab

utvecklat sig symmetriskt från hällens mitt, där de två mot varandra ställda rankorna sammanknytas med ett koppel. Bårdens bredd 23 cm.

S^5 (ej här avbildad) är en sidohäll, vars ovan mark synliga parti har slipad yta, utan huggen eller ristad dekorering. Den bär däremot tydliga spår av att ha haft målad ornering. Denna synes hava utgjorts av 2 symmetriska rankor, som utgått från mitten såsom å S^4. Rankan har varit målad med mörkt blåsvart färg. Möjligen är det röd mönjefärg, som svartnat. Sådant iakttages ofta på medeltida kalkmålningar. Å delar av likartade gravmonument i Herrestads kyrka iakttages ännu klart, hurusom ornamenten stått rödmålade mot vit bottenyta.

S^6 och S^7 äro små fragment, som med största sannolikhet tillhört sidohällar av samma art som S^2—S^4. Fragmentets plats har varit på gränsen mellan den ornerade bården och hällens för nedgrävning avsedda obearbetade parti.

Av ovanstående framgår, att rester finnas av minst tre, sannolikt flera gravmonument av Eskilstunakistans typ. Vi kunna med säkerhet urskilja tre olika lockhällar, L^1, L^2 och L^3. Av sidohällarna höra sannolikt S^2 och S^3 till samma monument. De övriga sidohällarna, S^1, S^4 och S^5, äro varandras så pass olika, att de i varje fall icke direkt vittna om någon samhörighet med varandra, även om man därför icke har rätt att anse det uteslutet, att två sidohällar i samma monument kunnat vara ornerade i olika stil. Sannolikheten talar dock för att vi hava sidohällar från fyra olika monument. Fåtaligast representerade äro gavelhällarna.

I en till »stenmuseum» numera inrättad klosterbyggnad, (jfr s. 183), där samtliga i samband med kyrkans restaurering och klosterbyggnadernas utgrävande tillvaratagna märkligare stenar numera förvaras, har man gjort ett försök att sammanställa en rekonstruktion av ett dylikt gravmonument (fig. 122). De därvid använda hällarna hava sannolikt icke hört till samma monument, men rekonstruktionen bidrager dock till att giva en åskådlig föreställning om dessa monuments ursprungliga utseende. Kompletterande delar äro utförda av ohuggna kalkstenshällar.

Till dateringen av dessa gravmonument få vi ett gott bidrag genom den omständigheten, att ett stycke, G^2, varit använt såsom byggnadsmaterial vid det ursprungliga uppförandet av det invid den äldsta stenkyrkans södra tvärskepp belägna, s. k. Rag-

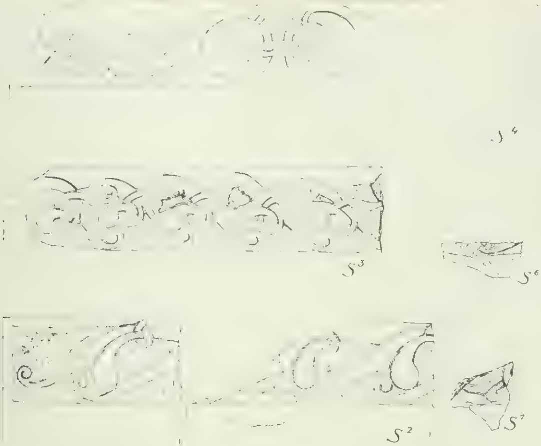

Fig. 121. Fragment av kristna gravmonument från 1000-talet. Långsidohällar.

Bruchstücke christlicher Grabmäler aus dem 11. Jahrh. Seitenplatten. Fragments of Christian monuments from the 11th cent. Side slabs.

vald Knaphövdes gravkor, vilket ovan daterats till tiden 1120—30. Om ett gravmonument, som genom hela sin karaktär anger sig vara rest över en framstående person, blir förstört eller så förfallet, att dess delar användas såsom byggnadsmaterial, tyder detta förhållande på att en så pass lång tid förflutit mellan monumentets resande samt dess förstöring och sekundära användning, att vördnaden för den generation, som reste monumentet, ej längre existerade vid det senare tillfället. Därav synes man kunna sluta till, att monumenten i Vreta kloster tillkommit i varje fall före 1100-talets början och sannolikt före 1070—80. Ornamentiken talar för tiden omkring eller icke alltför långt efter mitten av 1000-talet.

Det är sålunda tydligt att en begravningsplats, som tagits i anspråk för förnäma personer, funnits i Vreta redan tidigt på 1000-talet. Då den nuvarande kyrkan icke har fullt denna höga ålder, men begravningsplatsen med all sannolikhet varit anknuten till en kyrka, synes följa att en äldre kyrka än den äldsta, varav rester nu finnas, existerat i Vreta Denna kyrka, som således icke själv efterlämnat några spår torde hava varit byggd av trä. Med all sannolikhet har den utgjort en s. k. stavkyrka.

Såsom ovan (s. 6) antytts finnas skäl att antaga att denna äldsta kyrka, med tillhörande begravningsplats, anlagts på en viktig kungsgårds domäner.

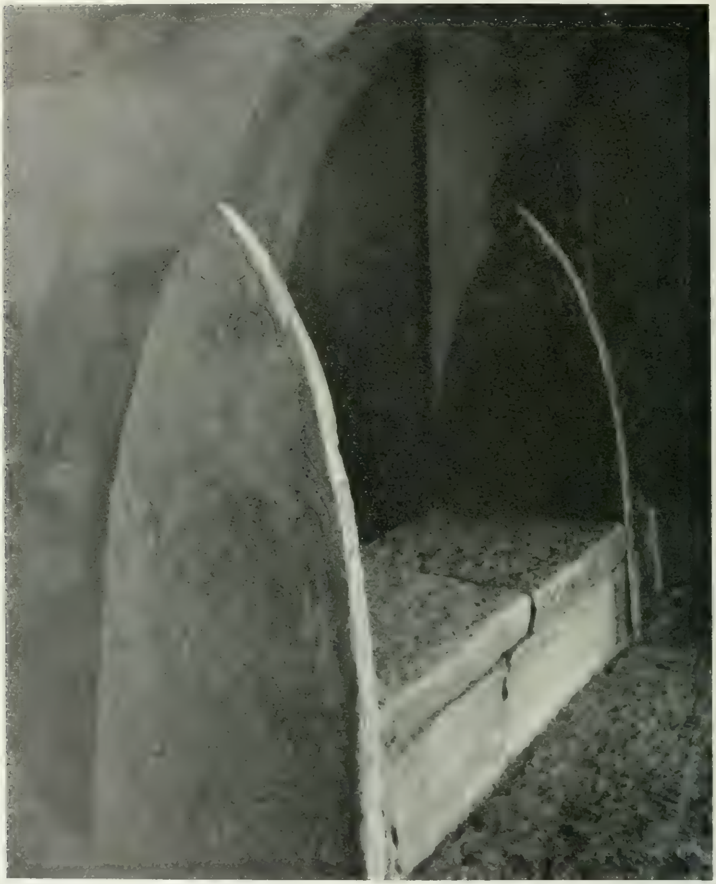

Fig. 122. Rekonstruktion av gravmonument från 1000-talet i kyrkans museum. Monumentet sammansatt av icke samhöriga delar.

Rekonstruktion eines Grabmonuments aus dem 11. Jahrh. im Museum der Kirche aufgebaut aus nicht zusammengehörigen Teilen.

Rekonstruction of a monument from the 11th cent, composed of heterogeneous parts. (In the museum of the church

Foto E. Lundberg.

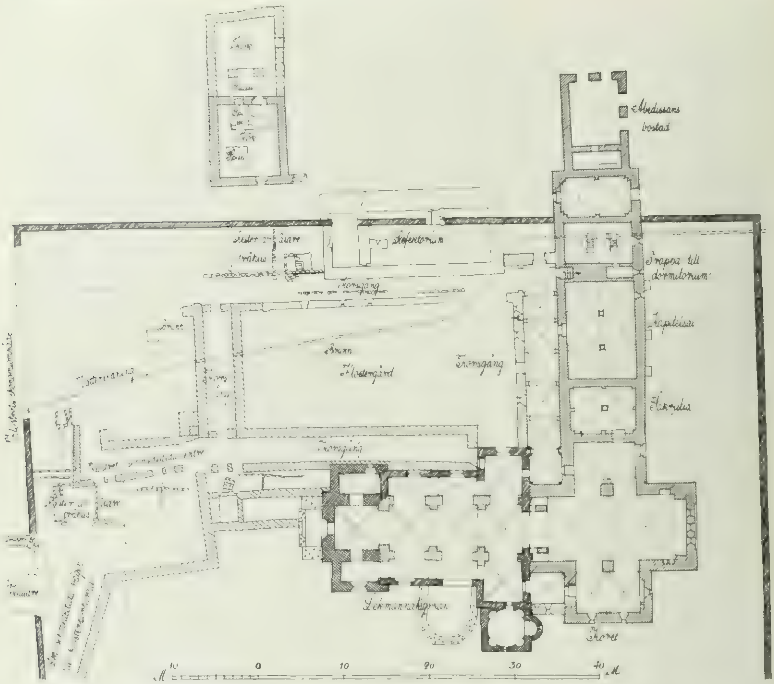
Fig 123. Klostergården från sydväst.
Der Klosterhof von SW. The convent courtyard from the S. W

KLOSTERRUINERNA[1]

Lämningarna av det egentliga klosterkomplexet, vilket, såsom redan ovan (bl. a. i samband med beskrivningen av kyrkogården) omtalats, varit beläget invid kyrkans norra sida, ha i samband med restaureringen 1915—17 samt under en följd av år därefter utgrävts, undersökts samt konserverats. I samband härmed har klostergarden planterats med blommande växter av sådana arter, som odlats hos oss redan under medeltiden, framför allt i klostren. I anläggningens mitt är ett enkelt träkors upprest, varjämte korsgången markerats genom en pergola med klängväxter av olika slag, murgröna enkelblommiga rosor, kaprifol och clematis (fig. 123).

Liksom kyrkan har klosterkomplexet uppstått under en mängd olika byggnadsperioder. Det är delvis ganska svårt att särskilja och inbördes datera de olika partierna. Klarast markerar sig en östlig byggnadslänga, vilken utgår från norra korarmen och som tillhör samma byggnadsperiod som korets stomme. Närmast kyrkan

[1] Då arbetet SVERIGES KYRKOR avser att beskriva endast de svenska kyrkorna, lämnas här nedan rörande klosterbyggnaderna endast en summarisk översikt. Beträffande klosterinstitutionens förhållanden och öden hänvisas till den s. 7, not 5 nämnda litteraturen.

Den äldsta kyrkan, 1100 talets början.

= Kyrkans valv och samtida klosterbyggnader, 1200-talet.

Den äldsta kyrkans tillbyggnader

– Olika senmedeltida byggnadsperioder i klostret.

Koret och därmed samtida klosterbyggnader, 1100-talets slut

= Kyrkans tillbyggnader från nyare tid. Ej fyllda murpartier i klostret äro av svårbestämbar ålder.

Fig. 124. Plan över klosterområde och kyrka 1923.

Lageplan des Klostergebiets und der Kirche 1923. Plan of the convent area and the church 1923

Foto Stenhardt

Fig. 125. Östra klosterlängan från nordväst.
Die östlichen Klostergebäude von NW. The eastern range of convent buildings from the N.W.

kan här sakristian (se ovan) identifieras, därefter följa kapitelsalen och trappan till dormitoriet (sovsalen 1 tr. upp) samt ytterligare tvenne rum. Under golvet i det ena av de båda sistnämnda är byggd en vattencistern, till vilken tvenne smala murade trappor föra ned. Vattnet leddes till cisternen från en c:a 200 meter avlägsen källa genom en av kalksten byggd underjordisk kanal, vilken dessutom från cisternen är förd vidare genom klosterområdet västerut. Den mynnade i en brunn, belägen å nuvarande planen framför västra kyrkogårdsingangen. Ytterst i östra längan är en något smalare tillbyggnad anlagd, vilken med säkerhet torde kunna identifieras såsom abbedissans bostad.

Till samma byggnadsperiod hör även en kortare, fritt för sig belägen västlig länga, som utgjort klostrets kök. Denna länga har varit avsedd att förenas med den östliga genom en tvärbyggnad, som emellertid aldrig kom till stånd i avsedd form.

Dateringen för allt detta är densamma, som gäller för kyrkans kor, 1100-talets slut.

Ännu ett byggnadsparti, eller rättare sagt ett komplex av dylika, kan urskiljas såsom ett mera omfattande, relativt enhetligt skikt i anläggningen, nämligen det som ligger väster och nordväst om kyrkans torn och vilket bl. a. omslutit klostrets huvudingång. Om detta byggnadsparti är ovan talat i samband med beskrivningen av kyrkogarden (jfr s. 14). Till detsamma höra även korsgångens södra och västra räckor. Hela detta komplex utgör tydligen en reglering och omdaning av äldre anordningar och synes hava tillkommit efter eldsvådan 1432. Denna förstörde nämligen en omfat-

*

Foto E. Lundberg.

Fig. 126 Klostergården, sakristian och kyrkans norra sida.

Klosterhof, Sakristei und Nordseite der Kirche. Convent courtyard, sacristy and northern side of the church.

tande grupp av här belägna träbyggnader, vilka torde hava utgjort conversernas del av klostret.

Till ungefär samma tidsavsnitt hör även ett nytt kök, anlagt såsom nordlig tillbyggnad till det äldre. Detta kök var försett med stor kupolspisel.

Mellan de båda ovan berörda olika byggnadspartierna utbreda sig klosterkomplexets centrala delar, vilka utgöras av klostergården med dess omgivande korsgång. Östra räckan av denna sistnämnda visar sig genom sina former (se ovan Norra Förhallen) vara samtidig med lekmannakyrkans valv (1200-talets mitt). Norra räckans ålder är däremot svårare att fastsla. Av allt att döma är den ursprungligen byggd för en klostergård av betydligt mindre utsträckning i Ö—V, vilken klostergård anslöt sig till den ursprungliga kyrkan, innan kortillbyggnaden påbörjats eller ens planerats. Den skulle i så fall utgöra en rest av en äldre klosterbyggnad än den, vartill östra längan hör, och sålunda tillhöra tiden omedelbart efter instiftelsen av klostret, vilken ägde rum 1162. Korsgången består sålunda av en hel rad av heterogena partier och visar med full klarhet, att man vid flera olika tillfällen fått nöja sig med att nödtorftigt sammanfoga gammalt och nytt, istället för att systematiskt fullfölja en enhetlig nyanläggning.

Norr om den norra korsgångsräckan har klostrets refektorium (matsal) varit placerat. Dess ålder är svårbestämbar. Det stod kvar ännu på Boraenius tid (1724) och hade med målningar dekorerade valv.

Väster om matsalen ha anträffats rester av ett trähus, vilket hade en eldstad mitt på golvet och som av allt att döma torde hava utgjort en hall av fornnordisk typ.

Utanför det inre klosterområdet, klausuren, låg i öster trädgården samt i norr och framför allt i väster det yttre området med ekonomibyggnader, gäststugor o. dyl. Det hela omgavs av en gråstensmur (se ovan beskrivningen av kyrkogården och dess närmaste omgivningar). Den enda medeltida byggnad, som bevarats å det yttre området, är det s. k. »klosterhuset», ett förrådshus med fyra präktiga kryssvalv av kalkstensflis, vilka valv nära överensstämma med högkorets. En mellanvägg delar huset i tvänne hälfter. Ett bjälklag har dessutom ursprungligen funnits, varigenom en delning i tvenne våningar åstadkommits. A östra långsidan leda fyra relativt smala, rundbågiga dörrar in i bottenvåningen. Den övre våningen är försedd med tämligen små gluggar, vilka ej äro ursprungliga, men sannolikt ersätta ännu mindre, ursprungliga luftspringor. Med säkerhet har byggnaden uppförts såsom spannmålsmagasin. Den torde härstamma från samma tid som korets valv, d. v. s. från tiden omkring år 1289. Denna byggnad reparerades samtidigt med kyrkans restaurering 1915—17. Den begagnas numera såsom »stenmuseum» för klosteranläggningen.

SAMMANFATTNING

I. 1000-talet. Träkyrka sannolikt uppförd i stavkonstruktion. Om dess tillvaro skvallrar ett antal fragment av kristna gravmonument med 1000-talsornamentik och runinskrifter, anträffade vid restaurerings- och utgrävningsarbeten i kyrkan och klostret.

II. 1100-talets förra del.

A. Träkyrkan ersattes redan i början av 1100-t. (före klostrets grundläggning) av en stenkyrka, av vilken större delen bevarats i den nuvarande anläggningens västra del.

Denna äldsta stenkyrka synes ha varit en av de mera betydande i landet. Detta framgår såväl av grundplanens storlek och rika utbildning som därav att kyrkan på 1100-t. varit gravplats för furstliga personer. Flera skäl tala för att kyrkan varit en kunglig stiftelse. Möjligt är, att den urspr. byggdes som biskopskyrka, en föregångare till domkyrkan i Linköping. Samtidigt utgjorde den sockenkyrka för den kringliggande trakten. Efter klostrets instiftande fick kyrkan den dubbla funktionen av kloster- och sockenkyrka.

Kyrkan var en treskeppig, korsformig basilika av vanlig romansk typ med absider på kor och tvärarmar. Grundmurar till kor och absider anträffade vid undersökning under kyrkans golv. I triumfbågsmurens nedre valvda genomgång rester av kormuren med spår efter en sydportal. Rester av fundament till tre äldre arkadpelare ha även anträffats. Golvet har utgjorts av ohuggna kalkstenshällar i bruk. I n. sidoskeppet spår av ursprungligt fönster. Sannolikt ingång i västfasaden. Invändigt trätak.

Byggnadsmaterialet tuktad kalksten i litet format, lagd med rikligt tilltagna fogar av kalkbruk.

B. Ett torn, vars nedre delar bevarats i kyrkans v. travé, med ett i plan kvadratiskt mittparti samt tvenne i n. och s. utbyggda sidopartier, tillbygges i väster. Murningstekniken densamma som i äldsta delen. Det bevarade partiet av tornet indelat i två våningar; den övre, förnämsta sannolikt anordnad som konungens plats i kyrkan. Tornet möjligen en efterbildning av tornet i den äldsta domkyrkan i Linköping.

C. Vid södra tvärarmens gavel uppfördes redan före klostrets anläggning ett litet kupolvälvt gravkor. Tekniken densamma, som ovan beskrivits. För vem koret uppförts är ej säkert utrett, möjligen för konung Inge d. y., som dog i Vreta på 1120-t. Benämningen Ragvald Knaphövdes gravkor härrör från 1500-t. Under golvet 5 murade medeltidsgravar.

Hela den ovan skildrade anläggningen kan dateras till tiden före 1100-t:s mitt. Den omgavs av en murinhägnad kyrkogård. Av muren återstå vissa partier, omsorgsfullt murade i tuktad sten.

Den äldsta nu beskrivna kyrkan med sitt gravkor och sin kyrkogårdsmur bildar en ytterst markant arkitekturgrupp. Den karakteriseras genom frånvaron av huggen sten och en egenartad murningsteknik. [illegible] ovan angivna karakteristika även ingår s. k. axmurning (opus spicatum) samt stenar inmurade på flatan i murens liv.

III. 1100-talets senare del. I Vreta instiftades 1162 av konung Karl Sverkersson ett cisterciensiskt nunnekloster. Kort efter stiftandet uppfördes det nuvarande koret med korsformig plan. Det var sannolikt avsett att välvas med tunnvalv även i tvärarmarna. Materialet huggen

kalksten i medelstort format. Närmaste förebilden till korets avsedda konstruktion är cistercienserklostret i Alvastra. I korarmarna nunnornas plats under gudstjänsten. Galler avskilde dessa utrymmen från högkoret, som dessutom genom ett skrank skildes från kyrkans västliga del. Framför sistnämnda skrank stod lekmannaaltaret. Väster om detta var lekmännens område. Ovanför korskranket i triumfbågen fanns en läktare (bevarad ännu på 1600-talet), tydligen medeltidskyrkans lectorium.

IV. 1200-talets förra del. En eldsvåda under 1200-t:s förra hälft gav anledning till vittgående förändringar av den äldre anläggningen. I lekmannakyrkan revos mittskeppets arkadpelare och högmurar. De nuvarande arkadpelarna och bågarna uppfördes; yttermurarna höjdes så att sidoskeppen blevo i det närmaste lika höga som mittskeppet. Kryssvalv av kalksten inslås. Yttertaket spånbelagt. Vid nämnda ombyggnad försvann det gamla tornet.

Även västkyrkan fick genom denna ombyggnad en cisterciensisk prägel, enkel och utan ornering. Några direkta förebilder i utländska ordenskyrkor kunna ej påvisas, även om förebilder till vissa detaljer finnas. Många skäl tala för att man har rätt att betrakta denna del av kyrkan såsom tillhörande en i viss mån nationellt färgad riktning inom cistercienserarkitekturen i vårt land. Likheter finnas med Linköpings domkyrka och datera bygget till 1200-t:s mitt.

Av inventarier ha bevarats en sittande madonnastaty, möjligen kyrkans äldsta altarprydnad, triumfkrucifix samt dopfunt av kalksten, den sistnämnda gotländskt arbete.

V. 1200-talets senare del.

A. Efter långhusbygget fick även koret nya valv, de nuvarande två stora spetsbågiga kryssvalven. Även korsarmarna täcktes med kryssvalv. Samtidigt höjdes yttertaket. Till teknik och konstruktion likna valven gotländska valv, särskilt valven i S. Görans kyrka utanför Visby. De äro troligen slagna av gotlänningar. — Invigning 1289.

B. Omkring 1289 uppfördes på södra sidan av kyrkan, mellan tvärskeppet och korarmen, ett gravkor, som sedan 1500-t. bär namn efter konung Magnus Nilsson. Vem som låtit bygga det kan ej med säkerhet avgöras, möjligen klostrets välgörare riddar Svantepolk Knutsson. — Under golvet flera medeltidsgravar.

VI. Medeltidens senare skeden. Det utseende kyrkan erhöll vid 1289 års invigning bibehöll den i stort sett till långt fram på 1700-t. Endast relativt få förändringar tillkommo under medeltidens senare del. År 1432 drabbades kyrkan och klostret av en eldsvåda, som för själva klostrets del gav anledning till vissa nybyggnader, framför allt till ett stort nytt ingångsparti i väster. Troligen tillkom nu det gotiska fönstret på korets sydsida. Sannolikt även ett torn över det nuvarande södra tornsidorummet.

Från 1300-t:s början har bevarats ett värdefullt processionskrucifix, från samma århundrades mitt en märklig kalk, (d. v. s. dess fot och skaft; cuppan fr. 1700-t.), trol. utförd i Bremen omkring 1390 samt skänkt till klostret Zeven i Hannover av domprosten i Bremen, Johannes von Monik. Till Vreta har den kommit såsom krigsbyte. Den tillhörande patenen senmedeltida 4 medeltida korstolar bevarade.

VII. 1500-talet. Under Gustav Vasa indrogs klostret till kronan i samband med reformationens genomförande. Byggnaderna började förfalla. Konung Johan III visade stort intresse för kyrkan och klostret, dokumenterat bl. a. i uppsättandet av ett antal minnesvårdar över furstar, som ansågos begravna i kyrkan (bl. a. konungarna Inge d. y., Ragvald Knaphövde och Magnus Nilsson samt den föregivne prinsen Sune Syk).

Från 1500-t. härrör Hertig Magnus' bänk, använd av Gustav Vasas svagsinte son, hertig Magnus av Östergötland (d. 1595), som bott på Kungsbro nära Vreta.

VIII. 1600-talet.

A. Under kyrkoherden Nils Magni tid (1608—1650) uppfördes en hög takryttare över kortaket. Klockstapel byggdes.

B. Vid 1600-talets mitt förändrades korets östfönster. Ungefär vid denna tid byggdes även det Koskull-d'Albedyhllska gravkoret i vinkeln mellan koret och s. korarmens östvägg.

C. 1663 uppfördes för fältmarskalken greve Robert Douglas (d. 1662) ett stort gravkor vid långhusets s. sida, i det inre prytt med kalkmålningar.

Inventarier: predikstolen, 1600-t:s mitt, inhemskt arbete. Kistor, begravningsvapen och begravningsfanor i Douglaska gravkoret, där även förvaras hertig Jacobs av Kurland praktfulla bössa, tagen som krigsbyte 1621, ett par silversporrar samt slidan till en värja Ljuskronor av malm, ljusstakar av tenn, brudpäll av broderat siden.

IX. 1700-talet. 1764 byggdes det nuvarande tornet efter ritning av överintendenten greve C. J. Cronstedt. Tornet vilar på det medeltida tornets bevarade delar. Samtidigt revs det gamla västgavelröstet, det södra tornet samt klockstapeln. Yttertaket över kyrkans v. del höjdes, så att detsamma kom att bilda direkt fortsättning på kortaket. En allmän reparation skedde slutligen, varvid bl. a. murarna såväl ut- som invändigt putsades och vitlimmades. 1767 återinvigning.

1701 en altarprydnad i skulptur med krucifix, omgivet av Maria och Johannes m. fl. gestalter. Ersatte ett medeltida skåp. Orgelfasad och läktare. Ljusstakar av silver, mässhake, begravningsvapen samt porträtt.

X. Omkring 1800. Under den tid biskopen i Linköping J. A. Lindblom innehade Vreta som prebende skedde stora förändringsarbeten. Dessa omfattade i huvudsak: kyrkogårdens omdaning, upphuggning av tre stora nordfönster, utvidgning av orgelläktaren, reparation av gamla sakristian, ny altarprydnad (träkors), till stor del ny inredning (bänkar), ommurning av de båda ö. korfönstren. Troligen revs vapenhuset på sydväggen och ommurades sydportalen.

XI. 1800-talet.

A. Restaurering på 1850-t., omfattande iordningsställande av Ragvald Knaphövdes och Magnus Nilssons gravkor samt s. korarmen, spritputs utvändigt med slätputsade vita hörn. Vapenhus i väster. Den gamla sakristian revs och en ny inreddes i norra korarmen. Fönstret i n. korarmens östmur flyttades något, så att det kom mitt på väggen, och ett blindfönster gjordes på s. korarmens östvägg för symmetriens skull.

B. 1897—98 plåt på kyrkans yttertak.

XII. 1900-talet. År 1900 framlades ett förslag till restaurering, som dock ej kom till utförande. Sedermera företagna, mycket noggranna undersökningar av kyrkans byggnadshistoria, ledde till ett nytt, genomgripande restaureringsförslag, vilket genomfördes åren 1915—1917. Arbetena stodo under ledning av S. Curman. Murarna befriades från senare tiders putslager samt reparerades. Den medeltida ytbehandlingen blev härigenom återställd. De flesta medeltida fönster och dörrar, delvis tidigare dolda av puts, kompletterades eller rekonstruerades. Taken belades med spån. Nya fönsterbågar och glas. Nya golv av kalksten. Ny sakristibyggnad i två våningar — den undre inredd till transformatorrum — uppfördes på den gamlas grund. Elektrisk uppvärmning. Ny altarprydnad (krucifix), nytt korskrank, nya korbänkar. Predikstolen flyttad till ursprunglig plats. Nytt orgelverk. Den gamla läktarbröstningen återuppsattes. 3 antependier och 5 mässhakar från atelier Licium.

I samband med restaureringen utfördes arkeologiska undersökningar såväl i kyrkan som i klostret. Arbetet med utgrävning och konservering av klosterruinerna pågick från 1916—1926.

ZUSAMMENFASSUNG

I. 11. Jahrhundert. Vor der jetzigen Steinkirche, deren älteste Teile ins 12. Jahrhundert gehören, dürfte es in dem Königshof Vreta eine Holzkirche aus dem 11. Jahrhundert gegeben haben. Zwar sind alle direkten Spuren davon jetzt verschwunden; doch zeugen eine Anzahl von Bruchstücken christlicher Grabdenkmäler mit Ornamentik aus dem 11. Jahrhundert und Runeninschriften (Fig. 118—122), die bei Wiederherstellungs- und Ausgrabungsarbeiten in der Kirche und im Kloster gefunden wurden, von ihrem Dasein.

II. 1. Hälfte des 12. Jahrhunderts.

A. Die Holzkirche wurde Anfang des 12. Jahrhunderts (vor der Gründung des Klosters) durch eine Steinkirche ersetzt. Von dieser ist der grössere Teil im westlichen Teil der jetzigen Anlage erhalten (vgl. den Grundriss Fig. 15 und die Rekonstruktionsskizzen Fig. 28—30).

Diese älteste Steinkirche scheint zu den mehr bedeutenden des Landes gehört zu haben. Es ist möglich, dass sie ursprünglich als Bischofskirche gebaut wurde, eine Vorgängerin der Domkirche in Linköping. Gleichzeitig war sie die Pfarrkirche für die Umgegend. Nach der Stiftung des Klosters erhielt die Kirche die doppelte Bestimmung als Kloster- und Pfarrkirche.

Die älteste Steinkirche war eine dreischiffige, kreuzförmige Basilika von gewöhnlichem romanischem Typus mit Apsiden am Chor und an den Querarmen. Bei einer Untersuchung unter dem Fussboden der Kirche wurden Grundmauern des Chors und der Apsiden sowie Reste von Fundamenten zu älteren Arkadenpfeilern angetroffen. Wahrscheinlich war ein Eingang in der Westfassade. Innen Holzdecke.

Das Baumaterial ist Kalkstein in kleinem Format, gelegt mit reichlich bemessenen Fugen aus Kalkmörtel.

B. Etwas später als die oben beschriebene Anlage wurde ein Turm begonnen, dessen untere Teile im westlichen Joch der Kirche erhalten sind. Die Mauertechnik war dieselbe wie in der übrigen Kirche. Der erhaltene Teil des Turmes war in zwei Stockwerke eingeteilt, deren oberes, vornehmstes, wahrscheinlich als Platz des Königs in der Kirche angeordnet war. Der Turm war vielleicht eine Nachbildung des Turms in der ältesten Domkirche zu Linköping.

C. Am Ende des südlichen Querschiffes wurde ein mit Apsis versehenes, kuppelgewölbtes Grabchor errichtet (Fig. 33—36, 39). Die Mauertechnik ist dieselbe wie oben beschrieben. Das Grabgewölbe ist vielleicht für König Inge den Jüngeren, der um 1120—30 in Vreta gestorben ist, erbaut worden. Unter dem Boden wurden bei einer Untersuchung fünf gemauerte frühmittelalterliche Gräber gefunden.

Der ganze oben beschriebene Komplex, der in die Zeit vor Mitte des 12. Jahrhunderts datiert werden kann, bildet die wichtigste Anlage aus einer bemerkenswerten Gruppe schwedischer Architektur. Sie wird gekennzeichnet durch das Fehlen behauenen Steins und eine eigenartige Mauertechnik, zu welcher ausser den oben angegebenen Charakteristika auch sog. opus spicatum und Steine, die mit der flachen Seite in die Mauer eingefügt wurden, gehören.

III. 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts. Im Jahre 1162 stiftete König Karl Sverkersson in Vreta ein Zisterzienser-Nonnenkloster. Ein neues Chor (das jetzige) mit kreuzförmigem Grundriss wurde erbaut. Ursprünglich sollte es wahrscheinlich mit einem Tonnengewölbe im Hochchor

und mit quergestellten Tonnengewölben in den Querarmen gewölbt werden. Das Material ist behauener Kalkstein von mittelgrossem Format. Das nächste Vorbild für die geplante Konstruktion des Chors ist das Zisterzienserkloster in Alvastra. In den Chorarmen waren die Plätze der Nonnen beim Gottesdienst. Gitter trennten diese Räume vom Hochchor ab, das ausserdem durch eine Schranke vom westlichen Teil der Kirche abgeschieden war. Vor der Hochchorschranke stand der Laienaltar. Westlich davon war das Gebiet der Laien. Rekonstruktionsskizzen Fig. 57 a—b.

IV. 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Eine Feuersbrunst in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts gab Veranlassung zu weitgehenden Veränderungen. In der Laienkirche wurden die jetzigen Arkadenpfeiler, Bogen und Gewölbe aufgeführt. Gleichzeitig verschwand der alte Turm. Auch die westliche Kirche erhielt durch diesen Umbau ein zisterziensisches Gepräge, einfach und ohne Ornamentik. Unmittelbare Vorbilder in ausländischen Ordenskirchen können nicht ermittelt werden, auch wenn solche für gewisse Einzelheiten vorhanden sind. Es spricht viel dafür, dass man diesen Teil der Kirche als zu einer gewissermassen national gefärbten Richtung innerhalb der schwedischen Zisterzienserarchitektur gehörig betrachten kann. Ähnlichkeiten mit der Domkirche zu Linköping datieren den Bau in die Mitte des 13. Jahrhunderts.

V. 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts.

A. Neue Kreuzgewölbe — die jetzigen — werden in den Chor gebaut. In Technik und Konstruktion ähneln die Gewölbe den gotländischen, besonders denen in der St. Georgskirche bei Visby. Sie sind wahrscheinlich von Gotländern gebaut worden. — Die Einweihung der fertigen Kirche fand 1289 statt. (Vgl. Rekonstruktionsskizzen Fig. 58 a—c.)

B. Um 1289 wurde an der Südseite der Kirche das sog. »Magnus Nilssons Grabgewölbe» erbaut. (Fig. 53.) König Magnus Nilsson starb schon 1134, kann also nicht hier begraben liegen. Wer das Grabgewölbe bauen liess, kann nicht mit Sicherheit entschieden werden, vielleicht der Wohltäter des Klosters, Ritter Svantepolk Knutsson. — Unter dem Fussboden sind mehrere mittelalterliche Gräber.

Aus dieser Zeit sind erhalten: eine sitzende Madonnenstatue, vielleicht der älteste Altaraufsatz der Kirche (Fig. 65), ein Triumphkruzifix (Fig. 73) sowie ein gotländisches Taufbecken aus Kalkstein. (Fig. 80—81.)

VI. Spätere Perioden des Mittelalters. Nur verhältnismässig wenige Veränderungen kamen im letzten Teil des Mittelalters hinzu. Wahrscheinlich nach einer Feuersbrunst im Jahre 1432 wurden das gotische Fenster auf der Südseite des Chors sowie ein Türmchen über dem jetzigen südlichen Turmseitenzimmer erbaut (Fig. 61 und 62). Das Türmchen wurde im 18. Jahrhundert abgerissen.

Erhaltene Inventarien: Aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts ein wertvolles, aber leider beschädigtes Prozessionskruzifix (Fig. 66), aus dem Ende desselben Jahrhunderts Fuss und Schaft eines bemerkenswerten Kelches (Fig. 82—82 a). Dieser wurde wahrscheinlich um 1390 in Bremen ausgeführt und laut Inschrift im Jahre 1390 von dem Dompropst in Bremen, Johannes von Monik, dem Kloster Zeven in Hannover geschenkt. Nach Vreta kam er (Mitte des 17. Jahrhunderts) als Kriegsbeute des Feldmarschalls Grafen Robert Douglas. (Vgl. Die Kunstdenkmäler der Provinz Hannover, V:1, Regierungsbezirk Stade, Kr. Verden, Rotenburg und Zeven. S. 215). Die Cuppa ist neu (aus dem Ende des 18. Jahrhunderts). Die zugehörige Patene ist eine spätmittelalterliche Arbeit. Ins Mittelalter gehören schliesslich auch 4 Chorstühle (Fig. 79). Von dem auf Fig. 72 sichtbaren mittelalterlichen Altarschrein sind keine Reste erhalten.

VII. 16. Jahrhundert. Unter König Gustaf Vasa wurde das Kloster im Zusammenhang mit der Durchführung der Reformation von der Krone eingezogen. Die Baulichkeiten begannen zu verfallen. — König Johan III. hatte grosses Interesse für die Kirche und das Kloster. Das bekundete er u. a. durch die Errichtung einer Anzahl von Denkmälern für Fürsten, die nach

allgemeiner Tradition in der Kirche begraben lagen (u. a. die Könige Inge d. J., Ragvald Knaphövde und Magnus Nilsson sowie der angebliche Prinz Sune Syk. Fig. 116–117.

Inventarien: Herzog Magnus Gestühl Fig. 77, von König Gustaf Vasas Sohn Herzog Magnus von Östergötland († 1595) benutzt.

VIII. 17. Jahrhundert. 1663 wurde für den Feldmarschall Grafen Robert Douglas († 1662) das grosse Grabgewölbe an der Südseite des Langschiffs errichtet. Es war im Innern mit Kalkmalereien geschmückt. Fig. 4

Inventarien: Die Kanzel stammt aus der Mitte des 17. Jahrhunderts und ist einheimische Arbeit. Ein Baldachin fehlt, war aber ursprünglich vorhanden (Fig. 74—75 a). Im übrigen stammen aus dem 17. Jahrhundert eine grosse Anzahl von Begräbnisfahnen und Funeralwappen, besonders jene der Familie Douglas (Fig. 103, 106—108). Im Douglasschen Grabgewölbe stehen eine Anzahl prachtvoller Kupfersärge (Fig. 109—114). Dort sind auch eine kostbare, goldeingelegte Radschlossmuskete, ein paar reich verzierte Silbersporen (Fig. 105) und die Scheide eines Degens aufbewahrt. Die Muskete ist eine Kriegsbeute, die von Robert Douglas bei der Eroberung von Mitau (1621) genommen wurde. Sie gehörte laut Inschrift ursprünglich dem Herzog Jacob von Kurland und ist wahrscheinlich von einem persischen Waffenschmied in Herzog Jacobs Diensten angefertigt worden. Von den Inventarien aus dem 17. Jahrhundert seien ferner erwähnt: die Christusfigur zum Kruzifix auf dem Altar, 4 bronzene Kronleuchter und zwei zinnerne Leuchter (Fig. 84) sowie ein gestickter Trauhimmel aus graubrauner Seide (Fig. 89).

IX. 18. Jahrhundert. Im Jahre 1764 wurde der jetzige Turm errichtet, nach einer Zeichnung des Oberintendanten Grafen C. J. Cronstedt. Das Dach über dem Westteil der Kirche wurde so weit erhöht, dass es eine unmittelbare Fortsetzung des Chordaches bildet. Die Mauern wurden innen und aussen verputzt und übertüncht. Die Wiedereinweihung fand im Jahre 1767 statt.

Aus dem 18. Jahrhundert (1701) stammen verschiedene Skulpturen zu einem älteren Altaraufsatz (Fig 71), eine ziemlich grobe Arbeit, wahrscheinlich von Meister Lars Larsson. Der betr. Altaraufsatz ersetzte den mittelalterlichen Schrein. Ferner Orgelfassade und Empore, ein paar 1713 geschenkte Leuchter aus getriebenem Silber (Fig. 86), eine Kasel aus schwarzem Sammet (1785), Funeralwappen und einige Porträts.

X. Um 1800. Grosse Veränderungsarbeiten wurden vorgenommen. Diese umfassten in der, Hauptsache: die Umgestaltung des Kirchhofs, die Vergrösserung der drei grossen Nordfenster, einen neuen Altaraufsatz, zum grossen Teil neue Einrichtung, die Neugestaltung der östlichen Chorfenster. Neues Gestühl (1802), sowie ein hölzernes Kreuz, das 1807 von Erzbischof Lindblom als Altaraufsatz geschenkt wurde.

XI. 20. Jahrhundert. Im Jahre 1900 wurde ein Restaurierungsentwurf vorgelegt, der aber nicht zur Ausführung gelangte. Später vorgenommene, sehr gewissenhafte Untersuchungen der Baugeschichte der Kirche führten zu einem neuen, durchgreifenden Restaurierungsentwurf, der dann in den Jahren 1915—1917 unter Leitung von S. Curman durchgeführt wurde. Die Mauern wurden von den Putzlagern späterer Zeiten befreit und repariert. Dadurch wurde das mittelalterliche Aussehen der Mauer wiederhergestellt. Die meisten mittelalterlichen Fenster und Türen, die vorher teilweise durch Putz verborgen waren, wurden ergänzt oder rekonstruiert. Auf den Fundamenten des alten, im 19. Jahrhundert abgerissenen Sakristeigebäudes wurde ein neues, zweistöckiges, errichtet. Ein neuer Altaraufsatz und eine neue Chorschranke kamen hinzu. Die alte Orgelbrestung wurde wieder aufgesetzt.

Inventarien: Altar- und Chorschranke, Chorbänke, 3 Antependium und 5 Kasels (sämtlich aus dem Atelier Licium, Stockholm).

Im Zusammenhang mit der Restaurierung wurden archäologische Grabungsuntersuchungen in Kirche und Kloster durchgeführt. Das Kloster wurde vollständig ausgegraben und konserviert (1916—1926).

SUMMARY

I. 11th century. Before the present stone church, the oldest parts of which date from the 12th century, a timber church from the 11th century was apparently in existence at the Royal Court of Vreta. Of this church, however, there remain no direct traces. But a number of Christian gravestones with ornamentation from the 11th century and rune-inscriptions (fig. 118—122) found during repairs and excavations in the church and the convent, tell of its having existed.

II. Early 12th century.

A. At the beginning of the 12th century before the foundation of the convent, the timber church was replaced by a stone church. The greater part of this stone church is preserved in the western part of the present building (cf. the plan fig. 15 and the reconstructive designs fig. 28—30).

This oldest stone church appears to have been one of the more important churches of the country. It is possible that it was originally erected as a diocesan church, a predecessor of Linköping Cathedral. At the same time, it was the parish church for the surrounding district. After the institution of the convent, the church had the double function of convent- and parish-church.

The oldest stone church was a cruciform basilica with a middle aisle and two side-aisles of the usual Romanesque type with apsides in the choir and transepts. Foundation of the choir and apsides were discovered during an examination of the ground beneath the floor of the church, likewise remnants of the foundations of older arcade-pillars. Probably there was an entrance in the western façade, and there was a timber ceiling inside.

The building material is dressed limestone of small size with ample layers of mortar between.

B. Somewhat later than the buildings described above, there was begun a tower, the lower parts of which remain in the western traverse of the church. The masonry is the same as in the other parts of the church. The preserved part of the tower was formerly divided into two stories, the upper and larger of which was probably arranged as the King's seat in the church. The tower was possibly a copy of the tower in the oldest cathedral at Linköping.

C. A mortuary chapel with dome-shaped vault and apsis was erected at the end of the southern transept. The masonry was as described above. The chapel was possibly erected for King Inge the Younger, who died at Vreta about 1120—30. On examination, five mediæval bricked graves were found beneath the floor.

The whole building complex described above can be dated back to the early 12th century and forms a remarkable group of Swedish architecture. It is distinguished by the absence of hewn stone and by a particular art of building, including, besides the above-mentioned characteristics, so-called spike work and stones with their flat side fixed into the body of the wall.

III. Later 12th century. In 1162, King Karl Sverkersson founded a Cistercian nunnery at Vreta. A new choir (the present one) with a cruciform plan was erected. It was probably intended to be covered with a barrel-vault in the chancel and with crossed barrel-vaults in the transepts. The material is hewn limestone of medium size. The immediate model for the intended construction of the choir was the Cistercian convent at Alvastra. In the transepts were

the seats of the nuns during Divine Service. These rooms were separated by screens from the chancel, which, moreover, was cut off by a railing from the western part of the church. In front of this railing stood the altar of the laity, west of which was the laymen's section. Reconstructive designs fig. 57 a b.

IV. Early 13th century. In the first half of the 13th century, a fire was the reason for extensive alterations. In the laymen's church, the existing arcade pillars, arches and vaults were erected. By this alteration, even the western church took on a Cistercian character, plain and without ornaments. We cannot point out a direct imitation of any Cistercian church abroad except for certain details. Many reasons favour the belief that we can regard this part of the church as belonging to a somewhat typically national school of Cistercian architecture in Sweden. On account of resemblances to Linköping Cathedral, the building can be dated to the middle of the 13th century.

V. Later 13th century.

A. New cross-vaults (the existing ones) were built in the choir and the transepts. In their technique and construction, the vaults resemble Gotlandic vaults, especially those in St. George's Church near Visby. They were probably built by Gotlanders. The church was consecrated in 1289. Cf. reconstructive designs fig. 58 a c.

B. In about 1289, »Magnus Nilsson's mortuary chapel» was erected on the southern side of the church. (Fig. 53.) King Magnus Nilsson, however, died as early as 1134 and therefore cannot have been buried there. It cannot be determined for certain, who had built the mortuary chapel, possibly the benefactor of the convent, the knight Svantepolk Knutsson. — Beneath the floor, there are several mediæval tombs.

From this time, a sitting madonna statue (possibly the oldest altar-piece of the church, fig. 65), a rood cross (fig. 73) and a Gotlandic font of limestone (fig. 80—81) are preserved.

VI. Later periods of the Middle-Ages. Only comparatively few alterations were made, during the late Middle-Ages. Probably after a fire in 1432, the Gothic window in the south side of the choir and a turret above the present southern side-room in the tower were added. This turret was pulled down in the 18th century. (Fig. 61 and 62).

Preserved inventories: From the beginning of the 14th century, a precious but unfortunately damaged processional crucifix (fig. 66) is preserved. From the end of that century there remain the foot and stem of a remarkable chalice (fig. 82—82 a), probably a Bremen work from about 1390 and according to the inscription donated, in 1390, to the convent of Zeven in Hannover by the dean of Bremen, Johannes von Monik. It was brought to Vreta in the middle of the 17th century as a war booty by Field Marshal Count Robert Douglas. (Cf. Die Kunstdenkmäler der Provinz Hannover, V:1, Regierungsbezirk Stade, Kr. Verden, Rotenburg und Zeven, p. 215.) The bowl is modern (executed in the end of the 18th century). The wafer-plate belonging to the chalice is a work from the late Middle-Ages. Lastly, four mediæval choir-stalls (fig. 79) are preserved. Of the mediæval altar screen visible on fig. 75 no remains are left.

VII. 16th century. Under King Gustav Vasa the convent was confiscated by the Crown in connection with the reformation. The buildings began to fall into decay. — King Johan III took a great interest in the church and the convent, which he manifested by the raising of a number of monuments to princes considered to have been buried in the church (among others, the Kings Inge the Younger, Ragvald Knaphövde and Magnus Nilsson and the supposed prince Sune Syk. Fig. 116—117). He also appears to have had some repairs made.

Inventories: Duke Magnus' pew (fig. 77), used by King Gustav Vasa's son, Duke Magnus of Ostrogothia (d. 1595).

VIII. 17th century. In 1663, the large mortuary chapel on the south side of the nave was built for Field-Marshal Count Robert Douglas (d. 1662). Inside it was decorated with mural paintings. (Fig. 4).

Inventories: The pulpit, from the middle of the 17th century, is a Swedish piece of work. A canopy is missing, but has originally existed (fig. 74—75 a). From the 17th century there are left, moreover, a number of funeral banners and hatchments, especially those of the Douglas family (fig. 103, 106—108). In the Douglas mortuary chapel, there are some sumptuous copper coffins (fig. 109—114) and a superb wheel-lock musket inlaid with gold, some copiously ornamented silver spurs (fig. 105) and the scabbard of a rapier. The musket is a war booty, taken by Robert Douglas at the conquest of Mitau in 1621. According to the inscription, it originally belonged to Duke James of Kurland, probably being the work of a Persian artisan in Duke James' service. Among the inventories from the 17th century in the church, notice should be paid to the figure of Christ belonging to the crucifix on the altar, four brass candelabras and two tin candlesticks (fig. 84), and an embroidered bridal canopy of grayish-brown silk (fig. 89).

IX. 18th century. In 1764, the existing tower was erected from drawings by the First Commissioner Count C. J. Cronstedt. The roof over the west part of the church was raised, so that it formed a direct continuation of the choir roof. The walls were plastered and whitewashed both inside and outside. Reconsecration in 1767.

From the 18th century (1701) date several sculptures (fig. 71) belonging to an older altar decoration, a coarse work, probably executed by Master Lars Larsson. (The altar decoration in question replaced the mediæval screen.) Moreover, the organ-front and loft, some candlesticks of enchased silver (fig. 86), donated in 1713, a chasuble of black velvet (1785), hatchments, and some portraits.

X. About 1800. Extensive alterations were made, principally comprising the transformation of the churchyard, the enlarging of the big north windows, a new altar piece, to a great extent new furnishing, rebuilding of the eastern choir windows. New pew fittings (1802) and a wooden cross, donated in 1807 by Archbishop Lindblom as an altar-decoration.

X. 20th century. In 1900, a restauration scheme was propounded, but not carried out. Additional very careful examinations of the history of the church gave rise to a new radical scheme for restauration, which was executed in 1915—1917 under the direction of S. Curman. The walls were freed from later coats and repaired. By this, the mediæval façade was restored. Most of the mediæval windows and doors, which had partly been hidden by plaster, were completed or reconstructed. On the foundation of the old sacristy, pulled down in the 19th century, a new two-storied building was erected. New altar-piece and screen were added. The old barrier of the gallery was set up again.

Inventories: Altar railing, screen, choir stalls, three antependia, and five chasubles all from the Atelier Licium, Stockholm).

In connection with the restauration, archæological excavations were made in the church as well as in the convent. In the years 1916—1926, the convent was completely excavated and preserved.

ORTSREGISTER

Asterisk (*) framför en siffra betecknar sida med avbildning av vederbörande person eller föremål.
Siffra tryckt med kursivstil betecknar sida, innehållande huvudbeskrivningen av ett föremål eller en arkitekturdel.

PERSONREGISTER

SAKREGISTER

ROBERT DOUGLAS
1611—1662
Greve, riksråd, fältmarskalk
Herre till bl. a. Hogsäter och Stjärnorp i Vreta Klosters socken.
G. m. Hedvig Mörner, † före 1702.

WILHELM
1646—1674
Överstelöjtnant
Begravd i Vreta klosters kyrka

GUSTAF
1648—1705
Herre till Stjärnorp, landshövding i Västerbotten och lappmarkerna. Begravd i Vreta klosters kyrka.
G. m. grevinnan Beata Margareta Stenbock

AXEL
1650—1673
Kapten vid Prinsens av Oranien livgarde
Begravd i Vreta klosters kyrka

ADOLF
1651—1674
Kapten i holländsk tjänst
Begravd i Vreta klosters kyrka

CHRISTINA
1652—1712
G. m. greve Gustaf Adolf Oxenstierna

CARL
1656—1678
† i Paris
Begravd i Vreta klosters kyrka

ROBERT
1662—166.
† i Hogsäter

(Barn till Gustaf:)

HEDVIG
1681—1764
G. m. friherre Gustaf Lilliehöök

WILHELM
1683—1763
till Stjärnorp
Begravd i Vreta klosters kyrka
Generalmajor i holstein-gottorpsk tjänst. G. m. Maria Houtman van Beuckshorn

CHRISTINA CATHARINA
1684—1747
G. m. friherre Claes Ekeblad

GUSTAF OTTO
1687—1771
Generallöjtnant i rysk tjänst. Stamfader för den 1826 utdöda estländska grenen.

CARL
Född och död 1688

AXEL
1689—1693
Begravd i Vreta klosters kyrka

ROBERT ADOLF
1690—1712
Kapten, stupad vid Gadebusch

ULRIKA ELEONORA
1691—1698

JACOB
1694—1710
Löjtnant
† i Stockholm

BEATA MARGARETA
1695—1773
G. m. friherre Gabriel Falkenberg

EBBA CHARLOTTA
1696—1773
G. m. friherre Conrad Ribbing

CARL ULRIK
1699—1700

JOHAN GABRIEL
1700—1729
Fänrik
† i Stockholm

(Barn till Wilhelm:)

BEATA MARGARETA
1716—1805
† på Stjärnorp.

MARIA WILHELMINA
1717—1803
† på Bälnorp.

JOHAN WILHELM
1718—1770
Överstelöjtnant
† på Stjärnorp

HEDVIG CHRISTINA
1719—1805
† på Stjärnorp

WILHELM OTTO
1721—1776
Hovmarskalk
† på Stjärnorp
Begravd i Vreta klosters kyrka
G. m. grevinnan Eleonora Lovisa Sophie Dohna.

ULRIKA CHARLOTTA
1724—175.
† på Stjärnorp

ANNA CATHARINA
1725—1726

(Barn till Wilhelm Otto:)

HEDVIG MARIA WILHELMINA
1750—1752
† på Stjärnsund

ROBERT DELPHICUS
1751—1810
† i Linköping
Lagman
G. m. Anna Beata Hellstedt. Barnlös

BEATA LOVISA
1752—1760
† på Tolefors

WILHELMINA
1753—1840
G. m. Johan Daniel Ehrenborg

CARL WILHELM
1754—1822
Överstelöjtnant
† i Linköping.
Begravd i Vreta klosters kyrka
G. m. Maria Catharina Montgomery

ULRIKA ELEONORA
1756—1760
† på Tolefors

GUSTAF
Född och död 1757 på Tolefors

GUSTAF OTTO
1759—1830
Major och överadjutant.
† på Gerstorp
Begravd å Vreta kyrkogård

JOHAN FREDRIK
1761—1762
† på Tolefors

(Barn till Carl Wilhelm:)

WILHELM CHRISTOFFER ROBERT
1784—1844
Överste
Begravd i Vreta klosters kyrka
G. m. friherrinnan Magdalena Sophia Lagerfelt

CARL GUSTAF FREDRIK
1786—1788
† på Stjärnorp

EVA BEATA CHRISTINA LOVISA
1790—1819
G. m. Bernhard Fredrik Gyldenram.

WILHELMINA CHARLOTTA CATHARINA
1800—1801
† på Stjärnorp

(Son till Wilhelm Christoffer Robert:)

CARL ISRAEL WILHELM
1824—1898
Storhertiglig badensisk kammarherre, kabinettskammarherre hos Carl XV och Oskar II
G. m. grevinnan Lovisa Catharina von Langenstein und Gondelsheim.
Begravd i Vreta klosters kyrka.

(Barn till Carl Israel Wilhelm:)

WILHELM LUDVIG CARL
1849—1908
Godsägare i Baden, ledamot av tyska riksdagen. G. m. Valerie Lesca Weiss i hennes 2:dra gifte

- **EDITH WILHELMINA**
  1892

LUDVIG WILHELM AUGUST
1849—1916
Riksmarskalk.
Begravd i Vreta klosters kyrka
G. m. grevinnan Anna Louise Dorotea Ehrensvärd

MADELEINE SOFIA HENRIETTA
1852—1899
G. m. friherre Hans Mikael Gottlob Herman Malte von Mayern-Hohenberg i hans 1:sta gifte

CATHARINA CAROLINA LOVISA
1852—1893
G. m. friherre Heinrich Christian Gayling von Altheim

MARIA AUGUSTA FREDRIKA
1854—1923
G. m. friherre Carl August Philip von der Goltz

FREDRIK GUSTAF ARCHIBALD
1859—1921
Löjtnant i badensisk tjänst. Ogift

(Barn till Ludvig Wilhelm August:)

ANNA LOUISE DOROTEA
Född 1878
G. m. Friherre Theodor Adelswärd

CARL ROBERT
Född 1880
Godsägare i Baden
Kammarherre
G. m. Sofia de Fine Blaauw

WILHELM ARCHIBALD
Född 1883.
Överste.
G. m. Astrid Henschen

HEDVIG INGEBORG MADELEINE
Född 1886.
G. m. Generaldirektören Ivar Justus Tengbom.

CARL SCHOLTO
Född 1888
Kammarherre.
G. m. Maria Mathilde Hedvig von Schlichting.

ELLEN AUGUSTA MARIA
Född 1892
G. m. Köpmannen Erik Martin Månsson

OSCAR WILHELM
Född 1896
Kapten
G. m. Dagmar Ida Skarstedt

(Barn till Carl Robert:)

WILHELM LUDVIG CARL
Född 1907
Godsägare i Baden

LUDVIG FREDRIK MORTON
Född 1909
Journalist

GÖSTA OTTO ROBERT
Född 1914
Lantbrukselev

LOUISE VICTORIA ANNA MARIA CATARINA MADELEINE
Född 1921

(Barn till Carl Scholto:)

HEDVIG CRISTINA ANNA ANTHONIA HELENE
Född 1923

MARIE MADELEINE LOUISE LEOPOLDINE
Född 1927

(Barn till Oscar Wilhelm:)

JAKOB LUDVIG
Född 1927.

GUSTAF OTTO SIGFRID THEODOR
Född 1930

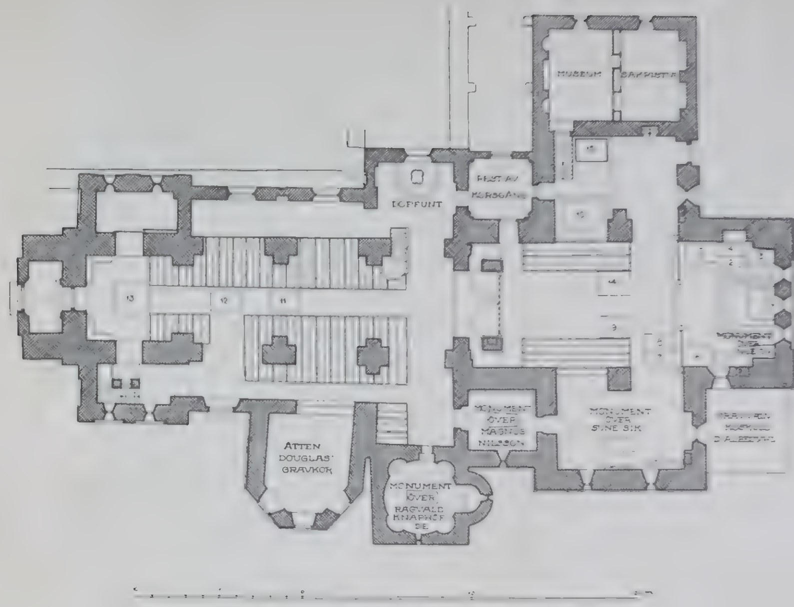
(Barn till Wilhelm Archibald:)

CARL LUDVIG
Född 1908
Attaché

GÖSTA ARCHIBALD
Född 1910
Fänrik.

JAKOB MORTON
Född 1912
Lantbrukselev

GUSTAF LUDVIG SALOMON
Född 1917
Död 1934
Begravd å Vreta kyrkogård

Plan av kyrkan 1917.

Gravstenar över.

1. »Soror Maria» 1346.
2. Medeltidssten med yngre inskrift över Ingrid, maka till kyrkoherden Laurentius Ragvaldi 1571
3. Kyrkoherden Laurentius Ragvaldi, 1566.
4. **Utnött medeltida gravsten.**
5. Anna Bielke-Leijonhufvud, 1540.
6. Per Stolpe och Anna Some, 1598.
7. **Sven Andersson, 1585.**
8. **Kyrkoherden Nils Magni, 1650.**
9. **Kyrkoherden Laurentius Palumbus, 1667.**
10. Kyrkoherdarna Sven Sithelius och Zacharias Renserus och deras hustru Rebecca Dalhem:a 1695
11. Kvartermastaren Måns Haraldsson och hans hustru.
12. Domaren Måns Jonsson, 1655.
13. Befallningsmannen Jons Eriksson, 1712.
14. Kyrkoherden Arvid Boræmus och hans maka, 1730.

15. Hertig Magnus' bänk